Dimitrie C. Butculescu

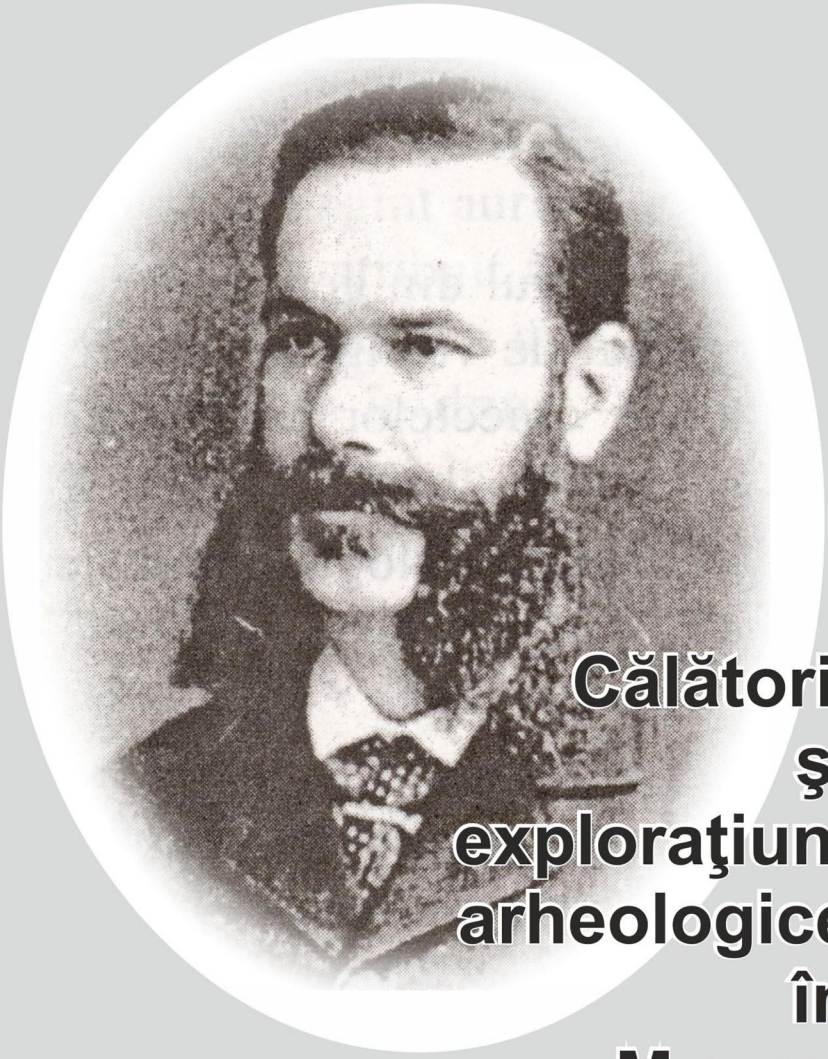

Călătorii şi explorăţiuni arheologice în Muscel

Editura Ordessos
Piteşti
2009

https://biblioteca-digitala.ro

Dimitrie C. Butculescu

Călătorii şi explorațiuni arheologice în Muscel

https://biblioteca-digitala.ro

Tehnoredactare computerizată & layout: Dragoş Măndescu
Coperta: Sorin Dumitrescu
Tiparul: Copy Net Maf, Bucureşti

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

BUTCULESCU, DIMITRIE C.
Călătorii şi explorațiuni arheologice în Muscel / Dimitrie C. Butculescu ; ed. îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii şi trad.: Dragoş Măndescu. - Piteşti: Ordessos, 2009
Bibliogr.
ISBN 978-973-88414-6-8

I. Măndescu, Dragoş (ed. şt.; trad.)
902 (498 Muscel)

https://biblioteca-digitala.ro

DIMITRIE C. BUTCULESCU

CĂLĂTORII ŞI EXPLORAȚIUNI ARHEOLOGICE ÎN MUSCEL

Ediție îngrijită, studiu introductiv, note,
comentarii şi traduceri de Dragoş Măndescu

EDITURA ORDESSOS
PITEȘTI
2009

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Dimitrie C. Butculescu
(1845-1916)

„Arceologia este ştiinţa care se ocupă de faptele omenirii din epocile trecute, sondează obscuritatea secolilor neistorissiţi pentru a le da viaţă, pune în lumină existencia lor ignorată, sau cel pucin păstrată printr-o tradiţiune vagă."

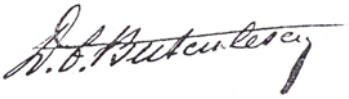

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

C U P R I N S

Dimitrie C. Butculescu – viața, personalitatea şi preocupările sale arheologice (Studiu introductiv) 9
Dimitrie C. Butculescu – Lista bibliografică (scrieri edite, cu conținut arheologic şi istoric) 33
Lista lucrărilor referitoare la Dimitrie C. Butculescu 33
Lista siturilor explorate prin săpături arheologice de către Dimitrie C. Butculescu 35
Notă asupra ediției 37

§ I. <Cercetările arheologice din castrul roman de la Câmpulung-„Jidova" (1876) – 1> 41
Note 46

§ II. <Cercetările arheologice din castrul roman de la Câmpulung-„Jidova" (1876) – 2> 51
Note 57

§ III. Exploration de Jidava, Jidova ou Ouriacha, 7 sept.–18 oct. 1876 63
Note 71

§ IV. Explorațiunele mele arheologice în cetățile Jidava, Jidova, Jidovi, Jidioara, Zidina, Măgura, Cetatea Stepenium, Uriaşa, Grădiştea, Gorgan, Cetatea şi Mănăstirea lui Negru Vodă de la 1867 şi până azi 79
Note 87

§ V. <Cercetările de la Bărăția din Câmpulung > 97
Note 97

https://biblioteca-digitala.ro

§ VI. D-l de Rosny şi studiile sale etnografice în România. Cu observaţiunile şi studiile făcute în localităţile vizitate în 1882 99
Note 100

§ VII. Monsieur de Rosny et ses études ethnographiques dans la Roumanie. 1re excursion. Les districts d'Argeş et de Muşcel 103
Note 122

§ VIII. <Călătoria la Cetăţeni (1881)> 149
Note 154

§ IX. Peatra mormântală a lui Ioan Nicolae Alesandru Basarab din 1364 155
Note 157

Ilustraţie 161

https://biblioteca-digitala.ro

DIMITRIE C. BUTCULESCU
VIAȚA, PERSONALITATEA ŞI PREOCUPĂRILE SALE ARHEOLOGICE
(Studiu introductiv)

În ultimii ani, se constată în literatura de specialitate, şi nu numai, o vădită aplecare asupra începuturilor arheologiei româneşti şi asupra istoriei, evoluției şi transformărilor acestei discipline. Au fost editate volume şi culegeri de studii privind istoria arheologiei din România[1], o serie de articole şi volume din zorii arheologiei româneşti, astăzi greu accesibile în ediția inițială, au fost republicate[2], s-au tipărit jurnale, memorii ori volume ce evocă figuri marcante ale arheologiei de la noi[3], s-a abordat problematica

[1] A. Păunescu, *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă*, Editura AGIR, Bucureşti, 2003; Secțiunea *AREA-Archives of European Archaeology*, cuprinzând studii semnate de M. Babeş, I. Achim, C. Alexandrescu, A. Boroneanț, Fl. Matei-Popescu, A. Măgureanu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 58, 2007, 3-4, p. 191-344.

[2] C. Bolliac, *Excursiuni arheologice*, ediție îngrijită de N. Georgescu, M. Marcu şi D. Rizea, Editura Floare Albastră, Bucureşti, 2005 (a se vedea şi recenzia noastră, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 58, 2007, 3-4, p. 409-415); R. Netzhammer, *Antichitățile creştine din Dobrogea*, ediție îngrijită de A. Barnea, Editura Academiei, Bucureşti, 2005; C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima rezidență a României*, ediție îngrijită de A. Săvoiu şi Gh. Pârnuța, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2007.

[3] V. Barbu, C. Schuster, *Grigore Tocilescu si „cestiunea Adamclisi"*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2005; M. Petrescu-Dîmbovița, *Amintirile unui arheolog*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 17, Piatra Neamț, 2006; *Iulian Antonescu şi dreptul la neuitare*, ediție îngrijită de E. Antonescu, Editura Maiko, Bucureşti, 2002.

https://biblioteca-digitala.ro

începuturilor învățământului arheologic românesc în context european[4], a fost inițiat un site web prin intermediul căruia sunt valorificate documente de arhivă (manuscrise, desene, fotografii document)[5] şi au fost organizate expoziții pe aceeaşi tematică de istorie a arheologiei[6].

În ansamblul acestor preocupări se înscrie şi volumul de față ce-şi propune să prezinte, pentru prima oară în mod unitar şi exhaustiv, în măsura permisă de documentele ce au ajuns până la noi, cercetările efectuate în zona județului istoric Muscel (astăzi în cuprinsul județului Argeş), în anii 1876 (Câmpulung şi Cetățeni), 1881 (Cetățeni) şi 1883 (mănăstirea Vieroş), de către unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai etapei de pionierat a arheologiei româneşti – Dimitrie C. Butculescu (1845-1916) (Pl. 1).

El făcut parte din însemnata şi înstărita familie a Butculeştilor, veche familie boierească, cu întinse proprietăți funciare în Teleorman (Calomfireşti, Balaci, Zâmbreasca, Butculeşti, Roşiorii de Vede etc.)[7], fiind cel mai mare dintre copiii

---

[4] M. Babeş, *Von Odobescu bis Nestor. Der Werdegang des archäologischen Studiums in Rumänien bis zur kommunistischen Machtergreifung*, în vol. *Die Anfänge der ur- und frühgeschichtlichen Archäologie als akademisches Fach (1890-1930) im europäischen Vergleich – The beginnings of academic pre- and protohistoric archaeology (1890-1930) in a European perspective*, ediție îngrijită de J. Callmer, M. Meyer, R. Struwe şi C. Theune, Berliner Archäologische Forschungen 2, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rhaden/Westf., 2006, p. 237-248.

[5] http://www.cimec.ro/Arheologie/ArhivaDigitala/

[6] Expoziția itinerantă „The Making of European Archaeology", organizată în 2008 la București de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", în cadrul proiectului internațional AREA („Archives of European Archaeology") – coord. M. Babeş; Expoziția temporară „Târgşoru Vechi-50 de ani. 1956-2006", organizată în 2006 de Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Prahova.

[7] A. Păunescu, *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă – Capitolul III. Dimitrie C. Butculescu, unul dintre precursorii studiilor arheologice din țara noastră* (p. 58-64),

https://biblioteca-digitala.ro

paharnicului Constantin (Costache) Butculescu (1805-1877) şi ai Mariei (Marița), născută Bujoreanu (1826-1873). Asupra datei şi locului naşterii acestuia încă există unele contradicții între variantele propuse de cei ce s-au ocupat de-a lungul timpului de personalitatea lui. În privința datei naşterii, s-au menționat următoarele variante: circa 1845[8], 25 noiembrie 1846[9], pentru ca pe crucea mormântului său din Cimitirul Bellu să fie marcat doar „octombrie 1845" (Pl. 8). Locul naşterii şi-l dispută Bucureştiul[10] şi Roşiorii de Vede[11].

Educația sa începe la pensionul „Schevitz" din Bucureşti, tânărul Butculescu specializându-se apoi în economie la Colegiul „Sainte-Barbe" din Paris (unde audiază şi cursuri de filozofie şi, poate, şi de arheologie). Licențiat, se întoarce în țară în anul 1866[12].

Prin căsătoria din 1873 cu Ecaterina Olănescu, Dimitrie Butculescu se va înrudi cu Ion Ghica, acesta fiind unchiul Ecaterinei şi totodată naşul celor doi miri[13]. Soția sa (Catinca, cum

---

Editura AGIR, Bucureşti, 2003, p. 58; I. Pătraşcu, *Dimitrie C. Butculescu şi activitatea sa arheologică*, în „Meandre", 2, 2002, p. 35.

[8] E. Comşa, s. v. *Butculescu, Dimitrie I.* (sic!), în vol. *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 77; E. Țânțăreanu, *Consemnări despre posesiunile funciare şi imobiliare ale serdarului Marin Butculescu*, în „Argesis", 17, 2008 (sub tipar).

[9] A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58.

[10] D. R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, Editura Lito-Tipografiei „Populara", Bucureşti, 1897, p. 39; C. N. Mateescu, *Dimitrie C. Butculescu (1845-1916)*, în „Drobeta", 5, 1982, p. 224; Sp. Cristocea, *Argeş – Dicționar de istorici*, Editura Tiparg, Piteşti, 2003, p. 56, s. v. *Butculescu, Dimitrie C.*

[11] I. Pătraşcu, *op. cit.*, p. 35.

[12] C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 224; L. Paşcanu, *Dimitrie C. Butculescu şi legăturile sale pariziene*, în „Antic Art Magazin", octombrie-noiembrie 2006, p. 36; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58; I. Pătraşcu, *op. cit.*, p. 35.

[13] A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro

o alinta[14]) făcea parte dintr-o altă familie boierească, Olănescu, fiind fiica paharnicului Pană Olănescu (1816-1885) şi a Mariei (născută Ghica, sora lui Ion Ghica)[15].

Cult, bogat şi cu multiple şi variate preocupări culturale, politice şi filantropice, Butculescu a devenit în scurt timp o personalitate celebră a protipendadei Capitalei. Contemporanul său, Ion Luca Caragiale avea să-l transpună, în stilul ironic inconfundabil, într-unul dintre personajele sale principale, în schiţa *Congresul Cooperativ Român* (1893), pentru ca într-o altă schiţă, *Art. 214* (1901), să consfinţească notorietatea acestuia în societatea bucureşteană a vremii: „…pe strada Clemenţii la colţul lui Butculescu". Caragiale se referea, desigur, la zona locuinţei lui Butculescu, o casă mare şi deosebit de frumoasă pe care toţi o cunoşteau, un adevărat palat situat pe una dintre cele mai celebre artere ale Bucureştiului vechi, pe strada Clemenţei, la nr. 11 bis[16] (actualmente strada C. A. Rosetti, nr. 13, la intersecţia cu bulevardul Magheru, lângă hotelul Lido şi biserica Boteanu). Pe aceeaşi stradă îşi aveau reşedinţele importante familii ale high-life-ului bucureştean din a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi începutul sec. XX: Barozzi, Cantacuzino, Argetoianu, Peucescu (în casele acestuia Eminescu a recitat pentru prima oară *Scrisoarea III*), Cesianu etc. La nr. 8 se afla casa pictorului Teodor Aman (arhitect Fr. Scheller), iar la nr. 33 impozanta reşedinţă a marelui proprietar agricol Sava Şomănescu (arhitect D. Maimarolu). Foarte aproape, pe strada învecinată dinspre est (strada Spiridon, actualmente strada Maria Rosetti) a locuit chiar şi Caragiale, înaintea exilului german.

Casa Butculescu (Pl. 2), în stil neo-românesc, cu elemente decorative veneţiene şi maure, se distinge şi astăzi, ca şi atunci, în

---

[14] L. Paşcanu, *op. cit.*, p. 38.

[15] O. G. Lecca, *Familii boiereşti române. Istorie şi genealogie (după izvoare autentice)*, ediţie îngrijită de Alexandru Condeescu, Editura Muzeului Literaturii Române, Bucureşti, 2000, p. 449.

[16] Mergând mai departe cu aluziile la Dimitrie Butculescu pe care le regăsim în opera lui I. L. Caragiale, poate nu întâmplător în momentul „Căldură mare" (1901) a fost inserat acel domn Mitică, „propitar" la nr. 11 bis de pe strada Pacienţei.

https://biblioteca-digitala.ro

peisajul urban al centrului Bucureştiului, fiind considerată cea mai reuşită creaţie a arhitectului Ion N. Socolescu[17], un constant colaborator al lui Butculescu, membru al Societăţii Cooperatorilor din Bucureşti[18]. Aici îşi va organiza Butculescu importanta sa colecţie de antichităţi şi tot aici, în trei din încăperile de la etaj, a organizat prima expoziţie publică filatelică din România (în primăvara anului 1891)[19]. Petrecerile şi recepţiile organizate de Butculescu la reşedinţa sa din strada Clemenţei 11 bis au rămas un reper în peisajul monden al Bucureştiului de la sfârşitul sec. al XIX-lea, menţionate ca atare şi de Mateiu Caragiale, în *Sub pecetea tainei:* „Şi-mi reînvie, aevea, o kermessă la Cotroceni, un bal la Sutzu, o garden-party la mareşalul Filipescu, o zi de întâiu Mai la Butculescu…".

Primele semne ale atracţiei către arheologie sunt manifestate de Butculescu la scurtă vreme după revenirea în ţară de la studiile pariziene. Este posibil ca familiarizarea lui cu problematica arheologică să fi început încă din perioada petrecută în colegiul francez, însă numai după ce se întoarce acasă arată un interes deosebit pentru astfel de activităţi, prin săpăturile pe care le face în 1867 şi 1868 pe „Măgura Calonfirescu", un tell preistoric situat în hotarul moşiei de la Calomfireşti a familiei sale (astăzi com. Ţigăneşti, jud. Teleorman) (Pl. 4)[20]. La descoperirea lui Dimitrie Butculescu ca „tânără speranţă" a arheologiei româneşti, aflată atunci ea însăşi în zorii existenţei sale, ca disciplină, un rol determinant l-a avut Cezar Bolliac (Pl. 3/1). Proaspăt numit preşedinte al Comitetului Arheologic din Bucureşti (iunie 1869),

---

[17] C. Cantemir, *Din activitatea arhitectului I. N. Socolescu (1859-1924)*, în „Bucureşti", Muzeul de Istorie şi Artă al Municipiului Bucureşti, 11, 1992, p. 124-125, fig. 25-36. Afirmaţia că Butculescu şi-ar fi construit singur casa, după planurile proprii şi „în stilul său" (A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58), nu are nici un fundament.

[18] *Câteva fapte din viaţa lui Dimitrie C. Butculescu, iniţiatorul spiritului de asociaţiune şi întemeietorul societăţilor şi espoziţiunilor cooperative din ţară. 1875-1895*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, Bucureşti, 1895, p. 39-40.

[19] L. Paşcanu, *op. cit.*, p. 36-37.

[20] I. Pătraşcu, *op. cit.*, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro

Bolliac porneşte în vara anului 1869 (iulie-august) într-o prelungită „excursiune" arheologică prin Muntenia şi Oltenia[21], în itinerarul său fiind inclusă şi „Măgura Calonfirescului". La săpăturile pe care le face aici în 1869, Bolliac este asistat de fiul proprietarului moşiei, nimeni altul decât Dimitrie Butculescu, căruia îi acordă o „lecţiune practică" de arheologie. În urma acestei demonstraţii, tânărul de 24 de ani nu-şi dezamăgi magistrul când, arătând reale calităţi de arheolog de teren, a scos la lumină „peste 20 de vase întregi"[22]. Acesta avea să fie momentul crucial al debutului lui Butculescu în arheologie, anul următor, în 1870, el devenind ataşat al Comitetului Arheologic din Bucureşti, fiind propus chiar de preşedintele acestui for, Cezar Bolliac[23]. Considerăm că nu este lipsit de importanţă să arătăm că această strânsă legătură profesională dintre magistru şi emul era dublată de o relaţie de înrudire, chiar dacă mai îndepărtată: Bolliac fusese căsătorit cu Aristiţa Izvoranu (1827-1860), vara primară a lui Dimitrie Butculescu (mama Aristiţei, Elena Izvoranu născută Butculescu şi tatăl lui Dimitrie, Costache Butculescu, erau fraţi)[24].

Cariera arheologică a lui Dimitrie C. Butculescu se va întinde pe durata a aproape două decenii, făcând săpături în 14

[21] C. Bolliac, *Opere*, ediţie îngrijită de A. Rusu, II, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956, p. 222-257; C. Bolliac, *Excursiuni arheologice*, ediţie îngrijită de N. Georgescu, M. Marcu, D. Rizea, Editura Floare Albastră, Bucureşti, 2005, p. 41-45; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei româneşti*, în „CICSA – Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăţilor Antice", Universitatea din Bucureşti – Facultatea de Istorie, 3, 2001, p. 18.

[22] C. Bolliac, *Piscul Crăsani*, în „Trompeta Carpaţilor", anul VIII, 1870, nr. 860; D. Măndescu, *op. cit.*, p. 26.

[23] D. Măndescu, *op. cit.*, p. 26; I. Pătraşcu, *op. cit.*, p. 35; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 60.

[24] O. Papadima, *Cezar Boliac*, Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

situri[25] din Muntenia, Oltenia, Moldova şi Dobrogea, în unele dintre ele revenind pentru noi explorări[26].

Primele săpături din postura de ataşat al Comitetului Arheologic le-a făcut în 1870 la Piscul Crăsani (Crăsanii de Jos, jud. Ialomița), descoperind dava getică de acolo[27]. În legătură cu Butculescu, Bolliac mărturisea: „eram sigur de abilitatea junelui arheolog, despre care aveam probe incontestabile", astfel că a avut încredere să-l însărcineze cu efectuarea respectivelor săpături de la Crăsani. Rezultatele deosebite cu care s-a soldat această campanie l-au convins pe Bolliac de importanța deosebită a sitului (una dintre primele dave geto-dace cercetate), preşedintele Comitetului Arheologic arătându-se pe deplin satisfăcut de reuşita tânărului său elev pe care îl dădea exemplu colegilor de generație ai acestuia: „Ar fi de dorit să vedem mai mulți tineri dându-se la asemenea petreceri, care constituie ştiința şi istoria şi care petreceri chiar ca simple petreceri sunt foarte amuzante şi atrăgătoare"[28]. Cercetările lui Butculescu de la Piscul Crăsani nu au trecut neobservate în epocă, despre ineditul materialului arheologic descoperit fiind relevante următoarele precizări ale lui Alexandru Odobescu, pe

[25] Numărul de „peste 40 de situri" explorate de Butculescu (F. Gheorghiu, *Dimitrie C. Butculescu – Actele şi faptele sale patriotice, 1866-1904*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, Bucureşti, 1905, p. 6; H. Dumitrescu, *Zâmbreasca 1947*, în „Studii de Preistorie", 3, 2005-2006, p. 175) ni se pare exagerat; în realitate, dispunem de informații care ne permit reconstituirea unei liste cu 14 situri în care Butculescu a făcut săpături (cf. *Lista siturilor explorate prin săpături arheologice de către Dimitrie C. Butculescu*, de la sfârşitul acestui studiu).

[26] C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 224-225; I. Pătraşcu, *op. cit.*, p. 35; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58-64; Sp. Cristocea, *op. cit.*, p. 56-57; D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros", 13, 2006, p. 210-211; H. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 174-177.

[27] I. Andreescu, *Piscul Crăsani*, Academia Română - Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tomul III, Cultura Națională, București, 1924, p. 1-5.

[28] C. Bolliac, *Piscul Crăsani*, în „Trompeta Carpaților", anul VIII, 1870, nr. 860; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate…*, p. 26.

https://biblioteca-digitala.ro

care acesta le făcea într-o conferință publică din 1872: „Sunt vreo doi ani, de pe îndemnul dl Bolliac, junele dl D. Butculescu a făcut câteva săpături într-o localitate de pe malul Ialomiței, numită Piscul-Crăsani, proprietate a dlui Lehliu. Dlui a adus de acolo mai multe vase de lut negru, ale căror forme şi ornamentațiuni nu le-am mai văzut la alte olării antice din România, ci numai la vase provenite din țări celtice, ca Bretania şi Irlanda”[29]. Să nu uitam că în perioada săpăturilor lui Butculescu la Piscul Crăsani ceramica getică era cunoscută într-o mică măsură, numai prin intermediul cercetările lui Bolliac de la Tinosu şi Zimnicea, făcute cu un an înainte, în iunie, respectiv iulie 1869[30].

Tot în 1870, Butculescu sondează un nou sit, şi anume aşezarea gumelnițeană de la Zâmbreasca (jud. Teleorman), unde va reveni anul următor, în 1871, ca şi în 1873[31]. În două campanii succesive, în anii 1871-1872, Butculescu face săpături într-un alt tell eneolitic gumelnițean, la Balaci (jud. Teleorman), grav afectat în 1870 de lucrările de construire a şoselei Piteşti – Turnu Măgurele[32]. În acelaşi timp, în perioada 1871-1872 Butculescu îşi continuă săpăturile şi în stațiunea sa de debut, „Măgura” de la Calomfireşti.

Strădaniile sale şi fervoarea de care a dat dovadă în explorările acestor situri aveau să fie încununate prin numirea sa ca membru cu drepturi depline în cadrul Comitetului Arheologic de pe lângă Muzeul de Antichități din Bucureşti, în anul 1876, prin ordin emis de ministrul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, generalul Christian Tell[33]. Stranie coincidență, acesta avea să fie şi anul

---

[29] A. I. Odobescu, *Artele preistorice în România în periodul preistoric*, în vol. *Scrieri literare şi istorice*, II, Editura Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1887, p. 273-274.

[30] C. Bolliac, *Cetatea Tinosul*, în „Trompeta Carpaților”, anul VII, 1869, nr. 739; Idem, *Relațiune către ministrul Cultelor şi Instrucțiunii Publice*, în „Trompeta Carpaților”, anul VII, nr. 758, p. 3-4 (tipărită şi în broşură separată).

[31] H. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 175.

[32] I. Pătraşcu, *op. cit.*, p. 35.

[33] F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 7; Sp. Cristocea, *op. cit.*, p. 56; I. Pătraşcu, *op. cit.*, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro

ultimei excursiuni din activitatea arheologică a lui Bolliac[34]. Elevul continua astfel, în mod simbolic, munca magistrului răpus de o boală cruntă[35].

După o scurtă revenire la Piscul Crăsani în vară, Butculescu îşi va dedica toamna anului 1876 cercetărilor arheologice efectuate în zona Muscelului (Pl. 7), la castrul roman de piatră de la Câmpulung-„Jidova" (Pl. 10-11) şi în situl geto-dacic şi medieval de la Cetăţeni. La Cetăţeni se va întoarce în 1881, când, delegat de ministrul Instrucţiunii Publice, V. A. Urechia, îi va însoţi pe savanţii francezi Léon de Rosny şi Auguste Lesouëf aflaţi într-o călătorie de documentare în România[36]. În anul 1881 va efectua săpături într-un alt sit roman, la Enoşeşti-Acidava (jud. Olt), precum şi la Grădinari (jud. Giurgiu), pe moşia primită ca dotă de sora sa, Paulina, la căsătoria cu Alexandru Oteteleşeanu. Anul următor (1882) cercetează mănăstirea Vieroş (Făgetu, oraş Mioveni, jud. Argeş), dar şi unele monumente antice din vechiul Tomis, reîntorcându-se aici în 1885 şi 1886. O amplă săpătură de salvare o va efectua în vara anului 1883 la Turnu Severin, unde lucrările de amenajare a portului fluvial au distrus parţial o necropolă romană. La finalul celor zece zile de săpături, Butculescu a reuşit să salveze 38 morminte de înhumaţie[37].

Anul 1885 va fi unul deosebit de important în ansamblul cercetărilor sale arheologice. Cum am mai spus, în acest an face săpături în Dobrogea, la Constanţa, dar şi la Slava Rusă (jud.

---

[34] C. Bollliac, *Arheologie. D-sale d-lui ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice*, în „Trompeta Carpaţilor", anul XIV, 1876, nr. 1261; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate…*, p. 19-20.

[35] O. Papadima, *op. cit.*, p. 346-347; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 42.

[36] F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 10.

[37] D. Tudor, *Obiecte de metal din Drobeta, descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) şi Gr. G. Tocilescu (1896-1899)*, în „Drobeta", 2, 1976, p. 117, pl. 1-3. Interesantă în acest context este o informaţie ce se regăseşte la F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 24, după care Butculescu aduce în capitală, cu mari eforturi financiare, mai multe sarcofage romane din această necropolă, „dar, din nefericire, d-nul Grigore Tocilescu, conservatorul Muzeului de Antichităţi, a găsit de cuviinţă să le arunce în Dâmboviţa".

https://biblioteca-digitala.ro

Tulcea), unde investighează pentru prima oară cetatea romană şi romano-bizantină *(L)ibida*[38], însă marea descoperire avea să se producă în Moldova. Aflându-se la Iaşi pentru rezolvarea unor probleme de o cu totul altă factură decât cea arheologică, Butculescu este înştiinţat despre unele descoperiri făcute întâmplător la Cucuteni, în timpul construirii şoselei Târgu Frumos – Hârlău, multe din aceste piese fiind cumpărate de Nicolae Beldiceanu, directorul Şcolii Comunale de Meserii din Iaşi. După ce îl vizitează pe Beldiceanu şi îşi dă seama de valoarea pieselor preistorice din colecţia acestuia (desenându-le pe cele mai reprezentative – Pl. 5/2), Butculescu hotărăşte că se impunea o săpătură arheologică la Cucuteni. La sfârşitul lunii mai 1885, Butculescu şi Beldiceanu deschideau prima campanie de săpături arheologice în staţiunea eponimă a celebrei culturi eneolitice (Pl. 5/1), însă curând între ei au apărut disensiuni ce au dus la o ruptură irevocabilă[39]. Cearta dintre cei doi colaboratori aminteşte de o altă dispută încheiată cu o despărţire definitivă, şi anume cea dintre Cezar Bolliac şi August Treboniu Laurian petrecută în timpul „excursiunii" arheologice din anul 1845[40].

Alte săpături despre care avem informaţii certe, însă nu le putem plasa cu exactitate în timp (ca de altfel nici în spaţiu, în cuprinsul siturilor respective), au fost făcute de Butculescu în castrul roman de la Săpata de Jos (com. Săpata, jud. Argeş)[41],

---

[38] R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, *Romanii la Dunărea de Jos*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968, p. 426; Al. S. Ştefan, *Cetatea romană de la Slava Rusă (Libida?). Cercetările aerofotografice şi apărarea patrimoniului arheologic*, în „Revista muzeelor", Seria Monumente istorice şi de artă, 46, 1997, 1, p. 5.

[39] P. I. Panait, *Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoare arheologice bucureştene*, în „Revista muzeelor şi monumentelor", Seria Muzee, 19, 1982, 4, p. 64-70.

[40] D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate…*, p. 17.

[41] A. Păunescu, *op. cit.*, p. 62, nota 21; V. Christescu, *Le „castellum" romain de Săpata de Jos*, în „Dacia", 5-6, 1938 p. 435 şi urm. arată că cercetarea castrului începe cu Gr. Tocilescu (1900), fără a menţiona nimic de D. Butculescu. Însă cum satul Bumbueni, în marginea căruia se află castrul, aparţinea familiei sale de mai bine de trei generaţii (cf.

https://biblioteca-digitala.ro

precum şi în situl getic (aşezare şi necropolă) de la Zimnicea (jud. Teleorman) (Pl. 6)[42], descoperit şi investigat pentru prima oară, prin intermediul mai multor campanii, de Cezar Bolliac[43].

Piesele descoperite de Butculescu în aceste „explorațiuni", făcute în cea mai mare parte pe proprie cheltuială, îi vor îmbogăți valoroasa colecție de antichități, o parte din ele fiind cedate de descoperitor, conform uzanțelor vremii, Muzeului Național de Antichități[44], îndeosebi atunci când săpătura se făcea şi cu ajutor financiar din partea Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii Publice. Butculescu a devenit astfel posesorul uneia dintre cele mai importante colecții de antichități din România, ce număra 1088 de piese provenind din 56 puncte, atât din țară cât şi din străinătate (Elveția, Grecia, Macedonia, Albania)[45], comparabilă cu cele ale unor mari colecționari ai epocii, precum maiorul D. Pappazoglu, M. Kogălniceanu, D. A. Sturdza, Nicolae Kretzulescu, C. Esarcu, G. Diamandi sau C. Bolliac. Periodic, piese din această importantă colecție erau scoase din imobilul de pe strada Clemenței nr. 11 bis şi prezentate publicului larg din Bucureşti în cadrul unor expoziții de antichități, tablouri, piese de artă, cum a fost acea „expoziție de belle arte cu secțiune arheologică" de la etajul hotelului Bulevard,

---

E. Țânțăreanu, *op. cit.*), cercetarea acestui sit de către D. Butculescu este foarte probabilă.

[42] A. D. Alexandrescu, *La nécropole gète de Zimnicea*, în „Dacia", N. S., 24, 1980, p. 19. Conform schiței cu „Cetatea" de la Zimnicea, executată de Butculescu la fața locului şi nedatată, aflată în colecția Muzeului Municipiului Bucureşti, cercetările de aici au fost efectuate post 1877, însă la o dată nu foarte îndepărtată, de vreme ce erau încă vizibile, în sectorul corespunzător necropolei, „bordeiele ruşilor din timpul resbelului 1877" (vezi Pl. 6/1).

[43] D. Măndescu, *Descoperirea sitului arheologic de la Zimnicea şi prima etapă a cercetării sale: „explorațiunile" lui Cezar Bolliac (1845, 1858?, 1869, 1871-1873)*, în „Buletinul Muzeului Județean Teleorman", Seria Arheologie, 1, 2009, p. 205-213.

[44] A. Păunescu, *op. cit.*, p. 60, nota 15.

[45] *Ibidem*, p. 61-63.

https://biblioteca-digitala.ro

pe care Butculescu a organizat-o în colaborare cu Cezar Bolliac şi Alexandru Odobescu, în anul 1875[46].

Deşi a cercetat şi a scris mult, Butculescu a publicat extrem de puțin[47], majoritatea lucrărilor lui rămânând în manuscris[48]. Din rezultatele numeroaselor sale cercetări arheologice au văzut lumina tiparului doar cele ale „explorațiunilor" de la Măgura Calomfirescu (tellul eneolitic de la Țigăneşti), publicate într-un serial în trei numere ale „Revistei Contemporane" din 1873, la care putem adăuga şi prima editare a pietrei de mormânt a lui Nicolae Alexandru Basarab, pe care o găsise, cu totul întâmplător, în biserica mănăstirii Vieroş, unde fusese strămutată de la Câmpulung. Postum, în 1927, îi va fi publicat un studiu despre măgurile şi movilele din România şi, tot postum, o schiță de monografie, în limba franceză, a oraşului Piteşti. Se adaugă la acestea câteva însemnări privind vizita lui Léon de Rosny în România, publicate în „România Literară şi Ştiințifică", precum şi o broşură cu această temă, publicată în 1882 (astăzi de negăsit în bibliotecile publice; având în vedere tirajul său probabil destul de redus, nu este deloc exclus ca nici un exemplar al acestei broşuri să nu fi ajuns până la noi[49]).

Întorcându-ne la cercetările sale asupra monumentelor arheologice muscelene, aspect ce constituie tema volumului de față, trebuie să arătăm că în privința acestor preocupări Butculescu nu este neapărat un deschizător de drumuri, ci el calcă pe urmele multora dintre contemporanii săi care semnalaseră deja însemnatul potențial arheologic al zonei. Cel dintâi a fost chiar magistrul său, Cezar Bolliac, acesta vizitând în timpul „excursiunii" arheologice din 1845 atât castrul roman de la Câmpulung-„Jidova" (unde face şi un mic sondaj arheologic, determinând caracterul roman al fortificației), cât şi situl de la Cetățeni („Cetățuia lui Negru

[46] F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 6.
[47] E. Comşa, *op. cit.*, p. 77; Sp. Cristocea, *op. cit.*, p. 57.
[48] Pentru detaliile bibliografice, a se vedea *Dimitrie C. Butculescu – Lista bibliografică (scrieri edite, cu conținut arheologic şi istoric)*, la finalul studiului de față.
[49] Către aceeaşi concluzie înclină şi A. Zub, D. Ivănescu, *Franța – model cultural şi politic*, Editura Junimea, Iaşi, 2003, p. 167.

https://biblioteca-digitala.ro

Vodă")[50]. Apoi, în 1855-1856 apărea prima monografie a Câmpulungului, scrisă de Constantin D. Aricescu, în care erau evocate, în spiritul romantic al timpului, nu numai monumentele din oraş, inclusiv castrul de la „Jidova"[51], ci şi cele din împrejurimi, printre care şi „Cetăţuia de la Stoeneşti"[52] (= Cetăţeni)[53]. La scurtă vreme, în 1857, Alexandru Odobescu investiga la rândul său atât Câmpulungul cât şi situl de la Cetăţeni[54], pentru ca un an mai târziu, în iulie 1858, Alexandru Pelimon să viziteze castrul de la „Jidova"[55]. În sfârşit, în august 1860 sosea la Câmpulung un alt mare amator de antichităţi, maiorul Dimitrie Pappazoglu, delegat ministerial pentru cercetarea monumentelor istorice din oraş, însoţit de un „desenator privat"[56], ocazie cu care va vizita şi „Cetăţuia lui Negru Vodă" de la Cetăţeni[57].

Aşadar, toată această avalanşă de mărturii, descrieri, impresii de călătorie iniţiată în numai un deceniu şi jumătate (1845-1860) de cei mai mari amatori de antichităţi dintre contemporanii săi, îl vor fi determinat pe Dimitrie Butculescu să

---

[50] *Din itinerarul dlui Bolliac*, în „Curier românesc", anul XVII, nr. 86, luni 3 decembrie 1845, p. 342-344.

[51] C. D. Aricescu, *Istoria Kămpulungului, prima residenţă a României*, I, Imprimeria lui Ferdinand Om, Bucureşti, 1855, p. 33-38.

[52] *Ibidem*, II, Bucureşti, 1856, p. 95-99

[53] Despre diversele denumiri date de-a lungul timpului sitului arheologic geto-dacic şi medieval din partea de nord a actualei comune Cetăţeni (jud. Argeş), aproape de hotarul cu comuna Stoeneşti, vezi infra, § VII, p. 122, nota IV.

[54] A. Odobescu, *Note de călătorie*, ediţie îngrijită de C. Popescu, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1981, p. 9; D. V. Rosetti, *Cetăţeni Argeş. Istoricul cercetărilor arheologice (I)*, în „Cercetări arheologice", Muzeul Naţional de Istorie a României, 1, 1975, p. 273.

[55] A. Pelimon, *Impresiuni de kalatorie in Romaniea*, Imprimeria Naţională a lui Iosif Romanov et Comp., Bucureşti, 1858, p. 21.

[56] *Inscripţiile medievale ale României*, I, *Oraşul Bucureşti, 1395-1800*, volum coordonat de A. Elian, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 29-30.

[57] D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 273, fig. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

treacă la investigarea pe teren, la fața locului, a acestor monumente arheologice. Nu este de neglijat nici faptul că pe Butculescu îl legau de zona Muscelului atât proprietățile pe care le avea în apropiere, în Argeş (la Piteşti deținea terenuri, case şi prăvălii)[58] cât şi stabilirea, pentru o vreme, în Câmpulung, a fiicei sale, Maria, prin căsătoria ei cu Ioan Glogoveanu, preşedinte al Tribunalului Muscel[59].

Prima şi cea mai consistentă etapă a preocupărilor arheologice muscelene ale lui Butculescu se înregistrează în toamna anului 1876, când proaspătul membru cu drepturi depline în Comitetul Arheologic efectuează o lungă campanie de săpături în castrul roman de piatră de la Câmpung-„Jidova" (Pl. 11), între 7 septembrie şi 18 octombrie. Săpăturile sale, primele de mai mare amploare făcute aici după sondajul restrâns executat de entuziastul Bolliac în anul 1845, au vizat dezvelirea părții exterioare a unui sector important din zidul de incintă (latura de nord cu siguranță, poate şi cea de vest), cercetarea porții nordice (*porta decumana*) şi a unor sectoare din zona centrală a spațiului interior (Pl. 10). Această „explorațiune" a fost finanțată de Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice inițial cu 400 franci, şi apoi suplimentată, în luna octombrie, cu aceeaşi sumă[60]. În timpul desfăşurării şantierului, opinia publică era ținută la curent cu cercetările lui Butculescu prin intermediul unor note sau scurte reportaje publicate de presa vremii, precum acelea din gazetele „Românul"[61] şi „Telegraful Român"[62]. Butculescu determină cu corectitudine caracterul roman al construcției, deşi, în spiritul romantic al timpului, influențat fiind probabil şi de teoriile promovate de C. D. Aricescu în monografia sa despre Câmpulung, alocă şi elementului local, geto-dacic, un oarecare rol în edificarea respectivei

[58] Sp. Cristocea, *op. cit.*, p. 56; Sp. Cristocea, C. Mândescu, *Prima monografie a Piteştiului*, în „Argesis", 13, 2004, p. 323.
[59] A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58.
[60] *Ibidem*, p. 60, nota 14.
[61] *Cetatea Jidova sau Uriaşa din districtul Muscel, plaiul Nucşoara*, în „Românul", XX, 1876, 27-28 septembrie, p. 862.
[62] *Cetatea Jidova*, în „Telegraful român", XXIV, 1876, 14 octombrie, p. 322.

https://biblioteca-digitala.ro

fortificații. Butculescu este destul de confuz în privința ponderii atribuite geto-dacilor în ansamblul evoluției acestui monument arheologic, opiniile sale variind de la un manuscris la altul.

Foarte probabil că în această perioadă de aproape o lună şi jumătate cât a stat la Câmpulung, Dimitrie Butculescu a dispus de timpul necesar să investigheze îndeaproape şi alte obiective de interes istoric şi arheologic din oraş, printre acestea numărându-se cu siguranță biserica catolică Sf. Iacob cel Mare (Bărăția), unde execută două desene, unul cu binecunoscuta piatră de mormânt a comitelui Laurencius de Longo Campo (Pl. 12/1), celălalt cu inscripția de pe clopotul lăcaşului catolic, piesă din 1525, astăzi dispărută (Pl. 12/2).

Tot în toamna anului 1876, probabil în a doua jumătate a lunii octombrie, după ce încheie şantierul de la „Jidova", se deplasează la Cetățeni, unde, timp de o săptămână face mai multe sondaje în cadrul sitului geto-dacic şi medieval de pe malul stâng al râului Dâmbovița, atât pe locul fortificației din vârful monticolului „Cetățuia lui Negru Vodă", cât şi pe panta vestică a acestuia, către râu. În urma studierii materialului arheologic descoperit în aceste sondaje, Butculescu realizează că la Cetățeni are de a face cu două epoci distincte. Dacă cea mai nouă dintre acestea, cea medievală, nu i-a ridicat probleme în privința determinării, dată fiind expresivitatea pieselor arheologice din această perioadă (fragmente de cuirasă, diverse piese de armament, o cruce, ceramică specifică etc.), nu acelaşi lucru se poate afirma şi despre etapa mai veche a sitului, aceea a perioadei geto-dace, preromane. Butculescu nu remarcă sau nu evidențiază în textul său similitudinile dintre materialul arheologic al orizontului mai vechi, geto-dacic, de la Cetățeni şi cel pe care tot el îl dăduse la iveală la Piscul Crăsani, optând pentru atribuirea acestei etape mai vechi epocii romane sau, mai clar, perioadei bizantine, dus în eroare de caracterele greceşti de pe o toartă de amforă ştampilată, în realitate antică. Oricum, trecând peste aceste inadvertențe, Butculescu are marele merit de fi atras atenția asupra enormului potențial arheologic al sitului de la Cetățeni şi rămâne în istoricul cercetării

https://biblioteca-digitala.ro

acestuia drept cel dintâi dintr-o lungă serie de arheologi care au făcut aici săpături[63].

La finalul campaniei arheologice muscelene din toamna anului 1876, colecția de antichități a lui Butculescu se îmbogățea cu 156 noi piese, 71 romane, de la castrul „Jidova" (Pl. 14-17; 21), iar 85 medievale, de la Cetățeni („Cetatea lui Negru Vodă", „Cetatea Dâmboviței") (Pl. 19-20)[64].

Cinci ani mai târziu, în toamna anului 1881[65], Butculescu va reveni în Muscel împreună cu doi renumiți savanți francezi ai timpului, etnografii şi orientaliştii Léon de Rosny (secretarul Institutului Etnografic din Paris) (Pl. 3/2) şi Auguste Lesouëf, aflați într-o vizită de documentare prin ținuturile româneşti. Însemnările manuscrise ale lui Butculescu în legătură cu această călătorie, în care se acordă o pondere mai mare episodului vizitei la situl de la Cetățeni, sunt valoroase şi prin referirile, uneori destul de detaliate, la campania de săpături pe care o făcuse acolo în 1876. Cum însemnările directe pe care Butculescu le va fi făcut în timpul acestor săpături nu ni s-au păstrat, reiese cu şi mai mare claritate importanța descrierii călătoriei din 1881. Cu siguranță, deşi nu menționează în manuscrisele sale, Butculescu i-a condus pe cei doi oaspeți francezi şi la castrul de lângă Câmpulung, de vreme ce într-unul din volumele publicate de Léon de Rosny în urma acestei călătorii, apare figura sugestivă a unui „țăran român de la Jidava"[66] (sic!), ilustrația respectivă (Pl. 7/2) fiind realizată, fără îndoială, la fața locului, după un „model" autentic.

---

[63] D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 261 şi urm.; D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 19-23.

[64] A. Păunescu, *op. cit.*, p. 62.

[65] Perioada desfăşurării acestei călătorii de documentare reiese din însemnarea autografă făcută de Butculescu pe marginea desenului cu „dolmenul" de la Vadu Lin (Cetățeni) din albumul de planşe colorate: „oct. 1881" (vezi Pl. 18).

[66] L. de Rosny, *Les Romains d' Orient. Aperçu de l'ethnographie de la Roumanie*, Bibliothèque ethnographique 4 – Ethnographie de la Roumanie, Éditeurs Maisonneuve Frères et Ch. Leclerc, Paris, 1885, p. 84, fig. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul următor (1882), peregrinările sale arheologice îl aduc din nou pe Butculescu în zona Muscelului, de astă dată la mănăstirea Vieroş, în a cărei biserică descoperă cu totul neaşteptat piatra de pe mormântul voievodului Nicolae Alexandru, adusă aici în împrejurări necunoscute de la mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung, unde în zadar o căutase în timpul vizitelor din anii anteriori[67].

Butculescu îşi valorifică „explorațiunile" pe care le-a făcut în zona Muscelului prin intermediul unor comunicări publice, în cadrul diverselor societăți savante din care făcea parte, dar şi, uneori, prin unele materiale tipărite. Astfel, rezultatele cercetărilor de la castrul de piatră de la Câmpulung-„Jidova" au fost comunicate în septembrie 1889 la Paris, în cadrul Congresului Internațional al Societăților Etnografice (unde era delegat regional), manifestare ştiințifică premergătoare Congresului Internațional al Ştiințelor Etnografice desfăşurat tot atunci capitala Franței[68]. Călătoria făcută în 1881 în Muscel împreună cu de Rosny şi Lesouëf a constituit subiectul unei broşuri în limba franceză pe care a publicat-o anul următor la Bucureşti[69], o versiune în limba română fiind tipărită ulterior în cadrul unei publicații culturale autohtone[70]. De asemenea, un articol despre descoperirea pe care o face în 1882 în biserica mănăstirii Vieroş

---

[67] P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Româneşti*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 217.

[68] D. Tudor, *Ştiri nouă despre Castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar", 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 3, nota 1; Gh. Cantacuzino, *Le grand camp romain situé près de la commune de Băneasa (département de Teleorman)*, în „Dacia", 9-10, 1941-1944 (1945), p. 443; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 59, nota 3; Idem, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu în domeniul arheologiei*, la htttp://www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/3D.C.Butculescu.

[69] D. Butculescu, *M^sr L. de Rosny et ses études etnographiques en Roumanie*, Bucureşti, 1882 (non vidi).

[70] Idem, *D-l de Rosny şi studiile sale etnografice în România. Cu observațiunile şi studiile făcute în localitățile visitate în 1882*, în „România literară şi ştiințifică", I, 1895-1896, nr. 4, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

este publicat în al doilea număr al gazetei pe care o fondase, „Cooperatorul român”[71].

Foarte numeroase au fost societățile ştiințifice de la noi sau de peste hotare al căror membru a fost Dimitrie C. Butculescu. Amintim în cele ce urmează câteva dintre aceste asociații şi societăți erudite ale vremii, tocmai pentru a evidenția remarcabila personalitate şi preocupările extrem de diverse ale lui Butculescu[72]. Din Societatea Geografică Română, fondată în 1875, a făcut parte ca membru titular începând cu anul 1883 (conferențiar din 1895)[73], aici prezentând diverse comunicări privind rezultatele cercetărilor sale arheologice (*Explorațiuni arheologice în România* – 1890; *Morminte romane de la Turnu Severin* – 1894; *Cercetări arheologice asupra Severinului* – 1911). A fost membru, delegat general[74] şi apoi preşedinte (în 1899)[75] al Alianței Ştiințifice Universale (Asociația Internațională a Oamenilor de Ştiință; Ştiință – Literatură – Arte Frumoase), fondată la Paris de Léon de Rosny, în anul 1876. De asemenea, în anul 1882 a devenit membru al Societății Etnografice Universale (din 1885 este membru titular perpetuu[76]), în cadrul căreia participă ca delegat regional la Congresul Internațional al Ştiințelor Etnografice din toamna anului 1889, desfăşurat la Paris. Aici este ales vicepreşedinte la Secțiunea Arheologiei şi Artelor Frumoase, în cadrul căreia, la 24 septembrie, prezintă o comunicare privind săpăturile sale arheologice din castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”[77] şi propune ca următorul congres, al treilea, programat pentru anul

[71] Idem, *Peatra mormântală a lui Ioan Nicolae Alesandru Basarab din 1364*, în „Cooperatorul român”, anul I, 1883, nr. 2, luni 21 martie, p. 2.
[72] A. Păunescu, *Din istoria arheologiei…*, p. 59, notele 2-4.
[73] F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 19.
[74] *Ibidem*, p. 51.
[75] L. Paşcanu, *op. cit.*, p. 36.
[76] F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 37.
[77] *Ibidem*, p. 50; A. Păunescu, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu…*, la www.cimec.ro.

https://biblioteca-digitala.ro

1890, să de desfăşoare la Bucureşti. Tot în 1899 devine membru al Societății Americaniştilor din Paris[78].

În aprilie 1891, alături de Constantin Moroiu şi de alți pasionați colecționari, fondează Societatea Română de Timbrologie (redenumită în decembrie 1891 Societatea Filatelică Română) şi devine preşedintele acesteia. O lună mai târziu, Butculescu organizează în propria casă prima expoziție filatelică din România, tot aici având loc şedințele societății. De asemenea, tot lui i se datorează lansarea primei cărți poştale ilustrate româneşti, în cadrul manifestărilor legate de inaugurarea Expoziției Cooperatorilor din 1894[79].

Alte importante societăți pe care le-a fondat au fost Societatea Enciclopedică (în anul 1882, Butculescu şi Teodor Aman erau aleşi vicepreşedinți, preşedintele fiind Bogdan Petriceicu Haşdeu), apoi Societatea de Binefacere „Principesa Maria" (1896), numărându-se chiar şi printre fondatorii Sălii de Scrimă de la Jokey-Club Bucureşti[80]. Un aspect mai puțin cunoscut al preocupărilor lui Dimitrie C. Butculescu , dar care contribuie la conturarea mai clară a personalității sale complexe, se referă la ipostaza sa de compozitor, câteva dintre piesele sale, cu tentă patriotică şi antisemită (*Zulufenblum sau drepturile ebreilor. Cantonetă satyră* – 1879; *O floare la Plevna. Romanță* – 1880; *Zapciu. Cantonetă satyră* – 1881) fiind publicate de Ioan M. Bujoreanu. De asemenea, talentul său de grafician era remarcabil, realizându-şi singur, cu o acuratețe exemplară, desenele diverselor piese arheologice ori planşele cu schițe ale siturilor cercetate. Astfel, Butculescu se numără printre graficienii din a doua jumătate a sec. al XIX-lea (Gh. Tattarescu, C. Isler, H. Trenk etc.) care au imortalizat pentru posteritate ruine, ansambluri arhitectonice sau situri arheologice, dar şi piese mărunte de inventar arheologic, „anticuități"[81].

---

[78] F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 50.

[79] L. Paşcanu, *op. cit.*, p. 36; Idem, la http://www.federatia-filatelica.ro.

[80] *Dimitrie C. Butculescu – 160 de ani de la naştere*, la http://www.romfilatelia.ro.

[81] D. Mărndescu, *Cea mai veche reprezentare…*, p. 211-212.

https://biblioteca-digitala.ro

Însă numele lui Butculescu se asociază cel mai strâns cu inițierea sistemului cooperatist în România[82]. Pentru stăruința de care a dat dovadă în această muncă asiduă, Carol I l-a numit „românul cel mai popular, apostolul patriotismului". Preocupările sale constante pentru înființarea Societății Cooperatiste au dus la întemeierea, în 1881, a „Societății pentru Dezvoltarea Industriei Casnice", în cadrul Societății „Concordia". La 14 martie 1882 se înființa Societatea Cooperativă din Bucureşti, întemeiată pe „trei principii binefăcătoare: producțiunea, consumațiunea şi ajutorul mutual"[83]. În scurt timp, în toată țara aveau să se fondeze filiale cooperatiste, prima dintre acestea, Societatea Cooperativă a Meseriaşilor Români din Piteşti, constituită la 17 august 1882, având un select „Consiliu de Onoare": Dimitrie Brătianu, episcopul Ghenadie II al Argeşului, Dimitrie C. Butculescu, Nicolae Dimancea, Gh. T. Brătianu, colonelul Alexandru Budişteanu şi C. Bălăceanu-Stolnici[84]. Peste numai o săptămână, la 24 august 1882, era fondată şi la Câmpulung o Societate Cooperativă a Meseriaşilor şi Comercianților din Muscel, președinte onorific fiind Nicolae Crețulescu. Până la sfârşitul anului, alte patru astfel de societăți erau înființate la Ploieşti, Iaşi, Galați şi Brăila[85], ulterior şi la Turnu Severin, Buzău şi Roman[86].

În calitatea sa de președinte fondator al organizației cooperatiste, Butculescu organizează o serie de expoziții naționale ale Societății Cooperatorilor, la Bucureşti (1880 – „Expoziția Societății Concordia"; 1883), Iaşi (1884), Craiova (1887) şi din nou Bucureşti, în Grădina Cişmigiu (1894-1895)[87], pentru reuşita acestor manifestări sacrificând chiar „o parte însemnată a averii sale"[88]. De asemenea, pe proprie cheltuială, pentru propagarea ideilor cooperatiste, Butculescu va edita între 14 martie 1883 şi

[82] *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu…*, passim; D. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 39.
[83] *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu…*, p. 49.
[84] „Cooperatorul român", anul I, nr. 1, 14 martie 1883, p. 1.
[85] *Ibidem.*
[86] *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu…*, p. 49.
[87] *Ibidem*, p. 6.
[88] D. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro

aprilie 1896, cu unele mici întreruperi, gazeta „Cooperatorul român". Dovada recunoaşterii internaționale în acest domeniu a fost alegerea sa ca preşedinte de onoare la trei congrese internaționale succesive ale „Alianței Cooperatiste Internaționale": Londra (1895), Paris (1896) şi Delft (1897)[89].

Pe plan politic, Dimitrie C. Butculescu a fost un membru activ al Partidului Conservator şi membru fondator al Clubului Conservatorilor (1880)[90]. În 1871 avea deja o funcție administrativă, fiind subprefect de Glavacioc, pentru ca începând cu anul 1884 să fie ales de mai multe ori deputat (de Buzău, în 1884, 1888, 1889, de Galați, în 1891 şi din nou de Buzău, în 1899)[91]. În această calitate participă la Conferințele Interparlamentare de la Roma (1891), Berna (1892) şi Bruxelles (1893)[92].

Ca semn al prețuirii şi al aprecierii de care s-a bucurat în ochii lui Carol I, Dimitrie C. Butculescu a fost decorat de rege cu Steaua României, precum şi cu Ordinul Bene-Merenti, clasa I[93].

Rămân mai dificil de precizat relațiile pe care le-a avut cu francmasoneria. Este greu de crezut că a fost detaşat de fenomen, mai ales că perioada domniei lui Carol I este una extrem de propice pentru masoneria română. Mai mult, unii dintre apropiații şi colaboratorii săi, chiar şi dintre rudele sale, activau în diferite loji[94]: căpitanul Constantin Moroiu, secretarul Societății Filatelice Române, era venerabil mare maestru al Marii Loji Naționale a

---

[89] *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu…*, p. 6; L. Paşcanu, *Dimitrie C. Butculescu şi legăturile…*, p. 36.

[90] L. Vlad, *Acum 126 de ani. Membrii fondatori ai Clubului Conservatorilor*, în „Conservatorul", 2-3, 2006, februarie-martie, p. 1.

[91] F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 34, 46, 51, 53, 63; C. Marinescu, *Dimitrie C. Butculescu, 90 de ani de la moarte*, la http://www.federatia-filatelica.ro.

[92] *Dimitrie C. Butculescu – 160 de ani de la naştere*, la http://www.romfilatelia.ro; A. Păunescu, *Din istoria arheologiei…*, p. 59, nota 5.

[93] F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 18.

[94] D. Beresniak, *Francmasoneria în Europa de Est*, Editura Nemira, Bucureşti, 1994, p. 108, 111.

https://biblioteca-digitala.ro

României (pe care tot el o înființase în 1880), Ion Bujoreanu, vărul său şi autorul versurilor imnului „Marşul cooperatorilor", compus chiar de Butculescu, făcea parte din Loja Înțelepții din Heliopolis, să nu-i uitam nici pe Ion Ghica (naşul său de cununie) şi Cezar Bolliac (vărul său mai îndepărtat, prin alianță), masoni cu state vechi, membri ai Frăției. De asemenea, ziarul fondat de el în 1883, „Cooperatorul român", avea pe frontispiciu un herb alcătuit dintr-un scut tripartit în câmpul căruia se recunosc unele simboluri masonice: echerul şi compasul juxtapuse, dar şi mâinile strânse în salutul specific. Cu toate acestea, nu avem nici o dovadă certă că Butculescu ar fi activat ca mason, numele său nefiind de găsit pe listele, mai mult sau mai puțin vehiculate, cu membrii diverselor loji şi societăți masonice ale vremii[95]. Să fi contribuit la această delimitare a lui Butculescu de francmasonerie tocmai orientarea sa pronunțat antisemită?

În acest context trebuie precizat şi faptul că Butculescu este inițiatorul şi promotorul principal al Primului Congres Internațional Anti-Semitic, care s-a ținut la Bucureşti în vara anului 1886. Cu ocazia acestui congres, a fost fondată, la 28 august 1886, Alianța Anti-Israelită Universală, preşedinte al filialei române fiind ales Eduard Gherghel (preşedintele Societății Cooperative din Dorohoi)[96].

Dimitrie C. Butculescu moare la 3 iunie 1916, la Bucureşti, fiind înmormântat în Cimitirul Bellu (Pl. 8). Cum situația financiară pe care o lăsase în urmă nu era una tocmai favorabilă, după ce şi-a pus o bună parte din avere în slujba promovării intereselor naționale, a promovării artei, culturii şi economiei româneşti (explorări arheologice, organizări de expoziții, călătorii în țară şi în toată Europa, întemeierea unor societăți caritabile etc.)[97], urmaşii săi direcți (reprezentați de Maria Glogoveanu) vând casa din Str. Clemenței nr. 11 bis doctorului

[95] M. S. Rădulescu, *Loji masonice bucureştene din perioada domniei lui Carol I. Documente pariziene inedite*, în „Bucureşti", Muzeul de Istorie şi Artă al Municipiului Bucureşti, 13, 1999, p. 132-138.
[96] *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu…*, p. 84.
[97] D. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 39; C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 225.

https://biblioteca-digitala.ro

Angelescu şi soţiei sale (născută Monteoru)[98], precum şi cea mai mare parte a impresionantei sale colecţii arheologice.

Cele 1088 piese ce alcătuiau această colecţie estimată la circa 4 milioane de lei, a fost vândută în anul 1929 statului român, prin intermediul Ministerului Artelor, cu numai 1,5 milioane lei[99]. Numai o mică parte din colecţia Butculescu (112 piese) a intrat în patrimoniul Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti (actualul Institut de Arheologie „Vasile Pârvan"), fiind prelucrată de Alexandrina D. Alexandrescu şi Radu Florescu[100]. Din acest lot, o serie de exponate, descoperite în săpăturile făcute în 1876 în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova", au intrat prin transfer, în anul 1969, în colecţia arheologică a Muzeului Judeţean Argeş (Pl. 21). De asemenea, o altă parte a colecţiei Butculescu a rămas fiului său, inginerul Dimitrie D. Butculescu[101].

Arhiva personală a lui Butculescu, incluzând şi atât de valoroasele sale texte cu tematică arheologică rămase în manuscris, a avut aceeaşi soartă, risipindu-se. Din fericire, o bună parte din însemnările sale arheologice au fost salvate, fiind încredinţate Muzeului Municipiului Bucureşti de fiica sa, Maria Glogoveanu[102], un rol important în descoperirea şi achiziţionarea acestor manuscrise revenindu-i directorului de atunci al instituţiei, arheologul Dinu V. Rosetti[103]. Un album cu 44 planşe reprezentând piese arheologice descoperite de Butculescu, realizate în acuarelă de el însuşi[104] şi intitulat *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele* (Pl. 15-20), a fost obţinut de la fiul său, D. D. Butculescu, de către un alt arheolog, Corneliu N. Mateescu[105], acest caiet-album

---

[98] C. Cantemir, *op. cit.*, p. 125.

[99] A. Păunescu, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu…*, la www.cimec.ro.

[100] H. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 173.

[101] C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 225.

[102] *Ibidem*.

[103] D. Tudor, *Ştiri nouă…*, p. 3.

[104] A. Păunescu, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu…*, la www.cimec.ro.

[105] C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 225.

https://biblioteca-digitala.ro

intrând în patrimoniul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din Bucureşti. O altă parte a arhivei personale a lui Dimitrie Butculescu ajunge în fondurile Arhivelor Naționale din Bucureşti[106]. În sfârşit, menționăm şi caietul manuscris cu încercarea de monografie a Piteştiului, păstrată în colecția Muzeului Județean Argeş[107].

Astăzi, la aproape un secol de la dispariția sa, posteritatea nu l-a uitat pe Dimitrie C. Butculescu, fiindu-i recunoscătoare pentru întreaga activitate desfăşurată cu atâta ardoare şi spirit de inițiativă în domenii dintre cele mai diverse. Fiind un deschizător de drumuri în filatelia românească, o sală a Muzeului Național Filatelic din Bucureşti îi poartă numele. Pentru a inaugura 160 ani de la naşterea sa, Romfilatelia a pus în circulație, în 2005, o emisiune filatelică alcătuită din două timbre şi o coliță (Pl. 9/2). Pe lângă diversele studii şi articole[108], figura lui Butculescu, în calitatea sa de pionier al arheologiei româneşti, a fost evocată, şi în cadrul expoziției itinerante internaționale AREA – „The Making of European Archaeology”, organizată, în anul 2008, şi cu participare românească (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti) (Pl. 9/1).

Nu putem încheia înainte de a ne exprima întreaga noastră gratitudine pentru dl dr. Ionel Ioniță, director general al Muzeului Municipiului Bucureşti şi pentru dna Elena Marcu, şefa secției Patrimoniu de la aceeaşi instituție, care, în anul 2000, ne-au permis cu bunăvoință accesul la manuscrisele Butculescu, pentru soția mea, Maria Carmen, care m-a ajutat la transcrierea manuscriselor în limba franceză, şi nu în ultimul rând pentru dl prof. univ. dr. Mircea Babeş, cel care m-a sprijinit şi m-a încurajat constant în studiul istoriei arheologiei de la noi. Domniei sale îi dedic această carte.

---

[106] *Ibidem*.

[107] Sp. Cristocea, C. Mândescu, *op. cit.*, p. 323-340.

[108] Pentru detalii bibliografice, vezi *Lista lucrărilor referitoare la Dimitrie C. Butculescu,* la finalul acestui studiu.

https://biblioteca-digitala.ro

Dimitrie C. Butculescu – Lista bibliografică
(scrieri edite, cu conținut arheologic şi istoric)

Antum:

Măgura Calonfirescu (Esplorațiune arheologică), în „Revista contimporană. Litere, arte, şciințe", anul I, 1873, nr. 2, p. 147-152; nr. 6, p. 564-580; nr. 7, p. 623-628.

M^sr L. de Rosny et ses études etnographiques en Roumanie, Bucureşti, 1882.

D-l de Rosny şi studiile sale etnografice în România. Cu observațiunile şi studiile făcute în localitățile visitate în 1882, în „România literară şi ştiințifică", 1895-1896, I, nr. 4, p. 3.

Peatra mormântală a lui Ioan Nicolae Alesandru Basarab din 1364, în „Cooperatorul român", anul I, 1883, nr. 2, luni 21 martie, p. 2.

Postum:

Măgurile, movilele, gorganele din România, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie", XLVI, 1927, p. 183-188.

Piteşti. Position géographique. Histoire. Ses monument. Son industrie, editată de Sp. Cristocea şi C. Măndescu (*Prima monografie a Piteştiului*) în „Argesis", Seria istorie, Muzeul Județean Argeş, XIII, 2004, p. 323-340.

Lista lucrărilor referitoare
la Dimitrie C. Butculescu

***, *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu, inițiatorul spiritului de asociațiune şi întemeietorul societăților şi espozițiunilor cooperative din țară. 1875-1895*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, Bucureşti, 1895.

https://biblioteca-digitala.ro

I. Andrieşescu, *Piscul Crăsani*, Academia Română – Memoria Secțiunii Istorice, Seria III, tomul III, Cultura Națională, Bucureşti, 1924.
C. Bolliac, *Piscul Crăsani*, în „Trompeta Carpaților", anul VIII, 1870, nr. 860.
C. Cantemir, *Din activitatea arhitectului I. N. Socolescu (1859-1924)*, în „Bucureşti", Muzeul Municipiului Bucureşti, XI, 1992, p. 123-126.
E. Comşa, s. v. *Butculescu, Dimitrie I.* (sic!), în vol. *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 77.
Sp. Cristocea, *Argeş. Dicționar de istorici*, Editura Tiparg, Piteşti, 2003, p. 56-57.
Sp. Cristocea, C. Mărndescu, *Prima monografie a Piteştiului*, în „Argesis", XIII, 2004, p. 323-340.
S. Dragomir, *D. C. Butculescu*, în „Filatelia", nr. 12 (524), decembrie 1999, p. 8-11.
H. Dumitrescu, *Zâmbreasca 1947*, în „Studii de preistorie", 3, 2005-2006, p. 173-198.
F. Gheorghiu, *Dimitrie C. Butculescu – Actele şi faptele sale patriotice, 1866-1904*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, Bucureşti, 1905.
C. N. Mateescu, *Dimitrie C. Butculescu (1845-1916)*, în „Drobeta", V, 1982, p. 224-225
D. Mărndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros", XIII, 2006, p. 207-213.
Idem, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006.
Idem, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei româneşti*, în „CICSA – Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice", Universitatea din Bucureşti – Facultatea de Istorie, 3, 2001, p. 17-28.
Idem, *Primele săpături arheologice pe teritoriul județului Argeş*, în „Revista de istorie a Muscelului", VI, 2001, p. 161-167.
P. I. Panait, *Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoarele arhivistice bucureştene*, în „Revista muzeelor şi monumentelor", Seria muzee, 19, 1982, 4, p. 64-70.

https://biblioteca-digitala.ro

L. Paşcanu, *Dimitrie Butculescu şi legăturile sale pariziene*, în „Antic Art Magazin", octombrie-noiembrie 2006, p. 36-40.
I. Pătraşcu, *Dimitrie C. Butculescu şi activitatea sa arheologică*, în „Meandre", 2, 2002, p. 35.
A. Păunescu, *Contribuţia lui Dimitrie C. Butculescu în domeniul arheologiei*, la htttp://www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/3D.C.Butculescu
Idem, *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă – Capitolul III. Dimitrie C. Butculescu, unul dintre precursorii studiilor arheologice din ţara noastră* (p. 58-64), Editura AGIR, Bucureşti, 2003.
D. R. Rosetti, *Dicţionarul contimporanilor*, Editura Lito-Tipografie „Populara", Bucureşti, 1897.
D. V. Rosetti, *Cetăţeni Argeş. Istoricul cercetărilor arheologice (I)*, în „Cercetări arheologice", Muzeul Naţional de Istorie a României, I, 1975, p. 261-288.
D. Tudor, *Obiecte de metal din Dobrogea descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) şi Gr. Tocilescu (1896-1899)*, în „Drobeta", 2, 1987, p. 117-137.
Idem, *Ştiri nouă despre Castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar", 4, 1940-1941, 7-8, p. 1-6.

Lista siturilor explorate prin săpături arheologice de către Dimitrie C. Butculescu[*)]

1. Ţigăneşti* („Măgura Calomfirescu") jud. Teleorman, tell eneolitic (cultura Gumelniţa) – 1867-1869, 1871-1872;
2. Piscul Crăsani*, Crăsanii de Jos, jud. Ialomiţa, dava getodacică – 1870, 1876;

[*)] În siturile marcate cu asterisc, săpăturile făcute de Butculescu sunt primele cercetări de acest gen.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Zâmbreasca*, jud. Teleorman, tell eneolitic (cultura Gumelnița) – 1870-1871, 1873;
4. Balaci* („Balacii Pădureți”), jud. Teleorman, tell eneolitic (cultura Gumelnița) – 1871-1872;
5. Câmpulung-„Jidova” („Jidova”, „Jidava”, „Uriaşa”), jud. Argeş, castru roman – 1876;
6. Cetățeni* („Cetățuia lui Negru Vodă”, „Cetatea Dâmboviței”) – 1876;
7. Enoşeşti*, oraşul Piatra Olt, jud. Olt, castrul roman *Acidava* – 1881;
8. Grădinari*, jud. Giurgiu, epocă neprecizată – 1881;
9. Drobeta Turnu Severin, jud. Mehedinți, necropolă romană –1883;
10. Constanța, jud. Constanța, oraşul antic *Tomis* – 1882, 1885-1886;
11. Slava Rusă*, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea, cetatea romană şi romano-bizantină *Ibida* – 1885.
12. Cucuteni*, jud. Iaşi, stațiune eneolitică (cultura Cucuteni) – 1885;
13. Zimnicea, jud. Teleorman, sit geto-dacic (aşezare şi necropolă) – perioadă neprecizată, post 1877;
14. Săpata de Jos* („Bumbueni, la vest de Lăngeşti”), com. Săpata, jud. Argeş, castru roman – perioadă neprecizată.

Dragoş Măndescu

https://biblioteca-digitala.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față reunește manuscrisele lui Dimitrie C. Butculescu păstrate în patrimoniul Muzeului Municipiului Bucureşti (Colecția Istorie medie - Documente, mapele nr. inv. 12482 şi 45.962), ce conțin referiri la cercetările arheologice pe care le-a făcut în zona Muscelului (castrul roman de la Câmpulung-„Jidova" – 1876; Bărăția din Câmpulung – 1876; Cetățeni – 1876, 1881), la care se adaugă două articole publicate de acesta, în care prezintă împrejurările călătoriei din 1881 prin județele Argeş şi Muscel, respectiv rezultatele cercetărilor de la mănăstirea Vieroş (1882).

Manuscrisele referitoare la săpăturile arheologice din castrul roman de la Câmpulung-„Jidova" (trei în limba română – § I-II, IV, şi unul în limba franceză – § III) nu au fost publicate niciodată de autorul lor; după forma în care au fost redactate reiese că au fost destinate probabil unor comunicări publice.

Manuscrisele referitoare la cercetările de la Cetățeni (unul consistent, în limba franceză – § VII, celălalt, mai succint şi fragmentar, reprezentând versiunea în limba română – § VIII) au fost foarte probabil utilizate de Butculescu la redactarea finală a textului broşurii, apărută în 1882, *M^sr L. de Rosny et ses études etnographiques en Roumanie*. Aceste două capitole sunt precedate de un succint articol publicat în 1885 de Butculescu, ce relatează despre împejurările în care a debutat călătoria de documentare din 1881 în județele Argeş şi Muscel.

În legătură cu cercetările de la Bărăție, nu ni s-au păstrat texte în manuscris sau tipărite, ci numai două desene (schițe) pe care le redăm ca atare (§ V).

În sfârşit, piatra de mormânt a voievodului Nicolae Alexandru (§ IX) a fost publicată chiar de către descoperitor la pagina 2 a gazetei sale, „Cooperatorul român", de luni 21 martie

https://biblioteca-digitala.ro

1883 (anul I, nr. 2), de unde am preluat-o şi noi pentru prezenta ediție.

Manuscrisele din fondul Butculescu păstrat la Muzeul Municipiului Bucureşti nu au fost niciodată publicate integral. Celor referitoare la castrul de la „Jidova", Dumitru Tudor le acordă un articol special[1], fiind apoi menționate succint de arheologii ale căror preocupări predilecte s-au orientat asupra castrului[2].

O parte consistentă din manuscrisul în limba franceză (§ VII) şi versiunea în limba română (§ VIII) cuprinzând descrierea călătoriei din 1881 de la Cetățeni şi referirile la săpăturile făcute de Butculescu acolo cu cinci ani înainte, au fost îmbinate şi uniformizate de Dinu V. Rosetti într-o formulă unitară, în limba română[3]. Alte referiri la aceste manuscrise ne aparțin, inserate – cu citate *in extenso* – într-un volum dedicat sitului geto-dacic de la Cetățeni[4].

De asemenea, manuscrisele referitoare la Câmpulung-„Jidova" şi la Cetățeni (§ I-IV, VII-VIII) au constituit subiectul unei comunicări prezentate de noi, la 19 octombrie 2000, la Muzeul din Cîmpulung-Muscel, comunicare ce a fost publicată ulterior în anuarul acestui muzeu[5].

Desenele făcute de Butculescu la Bărăția din Câmpulung (§ V) au fost deja publicate, cu comentariile de rigoare, de către

---

[1] D. Tudor, *Ştiri nouă despre Castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar", 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 1-6.

[2] C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeş). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis", 7, 1995, p. 17 şi nota 4; R. Florescu, *Câteva observații cu privire la Limesul Transalutan*, în „Drobeta", 3, 1978, p. 57 şi nota 9.

[3] D. V. Rosetti, *Cetățeni Argeş. Istoricul cercetărilor arheologice (I)*, în „Cercetări arheologice", Muzeul Național de Istorie a României, 1, 1975, p. 263-271.

[4] D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 19-20.

[5] Idem, *Primele săpături arheologice pe teritoriul județului Argeş*, în „Revista de istorie a Muscelului", 6, 2001, p. 161-167.

https://biblioteca-digitala.ro

Pavel Chihaia (inscripția de pe clopotul de la 1525)[6] şi de subsemnatul (lespedea tombală a lui Laurencius de Longo Campo)[7].

Am încercat ca în reproducerea textului să păstrăm nealterată patina epocii (lexic, sintaxă, stil), intervenind însă prin aplicarea normelor actuale ale limbii române în corectarea tacită a unor greşeli gramaticale. Marginaliile autorului au fost interpolate în text, respectând locul unde pasajul respectiv urma să fie inserat, atunci când acesta era marcat în manuscris.

Notele lui Butculescu, marcate în text cu numere arabe, au fost păstrate la subsol, ca şi în manuscrise, cu singura deosebire că li s-a dat o numerotare continuă si nu fragmentată pentru fiecare filă, cum obişnuia autorul lor.

Intervențiile editorului (note şi comentarii), marcate în text cu numere romane, sunt plasate la finalul fiecărui capitol. În cazul manuscrisului în limba română despre cercetările de la Cetățeni (§ VIII), majoritatea notelor noastre, cu aceeaşi numerotare, se regăsesc la finalul versiunii în limba franceză (§ VII). Cum seturile de note explicative ale celor două capitole erau, în general, identice, o reluare a acestora s-ar fi dovedit redundantă, drept pentru care am renunțat la această operațiune, trimiterile de la § VIII făcându-se la conținutul notelor explicative de § VII. La finalul § VIII se vor regăsi însă acele note, numerotate continuu de asemenea cu numere romane însă aşezate între paranteze drepte (ex.: [II]), ce nu-şi găsesc corespondentul în versiunea în limba franceză de la § VII. De asemenea, tot în cazul § VIII, filele lipsă din manuscris au fost semnalate prin mențiunea noastră plasată între paranteze drepte: [lipseşte o filă].

Finalul filelor de manuscris nenumerotate este marcat în textul tipărit cu o bară oblică (/), iar acolo unde fila manuscrisului

---

[6] P. Chihaia, *Monuments gothiques dans les anciennes résidences de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art", 2, 1965, p. 79, nota 26, fig. 6.

[7] D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros", 13, 2006, p. 207-213.

https://biblioteca-digitala.ro

era numerotată, numărul acesteia se regăseşte între două bare oblice (ex.: /6/).

Semnele convenționale utilizate în text sunt preluate după sistemul folosit în reeditarea unei opere româneşti fundamentale de arheologie, Al. Odobescu, *Opere*, IV, *Tezaurul de la Pietroasa*, ediție îngrijită, introducere, comentarii şi note de Mircea Babeş, Editura Academiei, Bucureşti, 1976:

< > - litere şi cuvinte introduse de editor;

…… - indescifrabil în manuscris;

†……† - lacună în manuscris, inclusiv spațiile lăsate intenționat libere de autor în momentul redactării.

Trimiterile la ilustrație ne aparțin. Textele manuscriselor sunt ilustrate în cea mai mare parte cu o serie de desene executate de acelaşi Butculescu, planşele respective nefiind anexate de autor vreunui manuscris, ci detaşate şi răspândite în mapele arhivei păstrate la Muzeul Municipiului Bucureşti (Pl. 10, 11/2, 12-13). De asemenea, pentru ilustrarea textului am utilizat şi planşele cu materiale arheologice descoperite de Butculescu la Câmpulung şi la Cetățeni şi desenate de el în albumul *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele*, păstrat în arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti şi publicat de Alexandru Păunescu la http://www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/3D.C.Butculescu/Butculescu_Caiet_Desenurile_colorate (Pl. 14-20).

D. M.

https://biblioteca-digitala.ro

§ I

<CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN CASTRUL ROMAN DE LA CÂMPULUNG-„JIDOVA" (1876) – 1>

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, 7 file legate, nenumerotate. Textul începe pe prima filă v. şi continuă până la jumătatea celei de-a şaptea file r. Numeroase ştersături şi adăugiri, pasaje de text intercalate. Probabil ciorna pentru textul unei conferinţe publice. Nu are titlu, sau fila cu titlul lipseşte.

Aşadar, precum materialiceşte oamenilor le trebuie o hrană pentru subsistencia lor, asemenea inelectualiceşte le trebuie nutrimentul spiritual pentru a-i distinge de celelalte vieţuitoare şi a-i pune la nivelul acela ce Creatorul a voit a-i ţine. Faptele frumoase sau rele, mai cu deosebire acelea care au izbit imaginaţiunea oamenilor transmisă din faţă în spate, din generaţie în generaţie, într-un mod general franc şi local a constituit ceea ce numim noi tradiţiunea.

Cu cât o colectivitate de oameni a fost mai necultă, tradiţiunea a luat un alt vestiment şi din fapte care dacă s-ar fi narat într-un mod franc şi astfel prin modul acesta să ne încătuşeze raţiunea şi imaginaţia noastră, din contra, prin ignoranţa lor ne-a târât în domeniul fanteziei. Astfel că din evenimente pozitive ce s-ar fi putut relata de un popor cult, s-au transformat în narări fantastice care o dată imaginate s-au repetat, au luat consistenţă în spiritul acelor popoare neculte schilodindu-le adevărul, au rămas despuiate de esenţa lor originală. Atunci / neapărat şi tradiţiunea şi-a pierdut prestigiul său şi a trecut în stare de basm, după cum zisei.

Însă naraţia evenimentelor gintelor trecute şi neistorisite pot intra în apanajul tradiţiunii când ea relatează fapte din localitatea ei şi este generală, adică se află din tată în fiu de

https://biblioteca-digitala.ro

colectivitatea localității, plină de adevăr, nemaculată de impulsul tradițiunii, atunci este tradițională.

În asemenea cas, numai tradițiunea joacă un rol mare pentru cei care le adună pentru a reconstitui un edificiu al cărui material stă răspândit fără nici o întrebuințare.

Evenimentele dar nescrise şi păstrate prin narațiuni leale, generale, nemaculate de fantezie şi locale se numesc tradițiune şi tradițiunea scrisă s-a numit Istorie. Aşadar, în asemenea cas, tradițiunea este baza, fundamentul / Istoriei sau mai bine nutrimentul cel mai substanțial şi cel mai salutar, după cum am mai zis. / Investigațiunea, pentru a veni în ajutorul istoriei, trebuie să fie făcută în locul acela unde tradițiunea îți dovedeşte că există rămăşițe din epoci trecute, că acele rămăşițe, fie vizibile sau invizibile, atestă o fostă existență care a putut fi istorisită sau nu, în toate casurile investigațiunea este favorabilă tradițiunii când se descoperă acele rămăşițe şi atunci numai tradițiunea este veridică când ea, după ce a relatat, investigațiunea a probat.

Nici într-un cas investigație nu este când se face într-un mod neregulat, a face numai dacă s-ar descoperi din debutul explorării inscripțiuni frapante, / în casul contrariu exploratorul nu poate fi decât un impacient descriptor al imaginațiunii sale vagabonde, un denunciator fals. Adevăratul explorator onest nu este decât plagiatorul lucrurilor descoperite printr-o investigațiune complectă şi prin probe vizibile.

În asemenea cas, investigațiunile cu succes vin în ajutorul Istoriei şi la rândul ei îi aduce împreună cu tradițiunea alimentul necesar pentru subsistencia ei. /

Vedeți dar, domnilor şi doamnelor, dacă eu am pus pe tapet această definițiune, n-a fost decât ca să ajung la scopul meu, scop important şi care are mare conexiune cu această definiție.

Voesc a face alusie la Cetatea Jidava, Jidova sau Uriaşa, după cum susțin unii. Nu voiesc a combate cercetările nimănui, nici a pretinde că ceea ce alții au scris asupra acestei localități nu îşi au drepturile lor[1]; ar fi o pretențiune nejustificată din parte-mi şi astfel aş cădea în domeniul pedantismului, abisul în care cad toți aceia care n-au o rezervă modestă dictată de rațiune şi bun simț.

Astfel dar, eu nu voi combate pe nimeni, nu mă voi erija în maistru arheolog, nu mă voi sprijini cu ştiința / nimănui afară

https://biblioteca-digitala.ro

numai de aceea a investigaţiunilor mele, singura pozitivă până acum, nefiind această localitate descrisă de nimeni de la formaţiunea ei sau cel puţin neposedând încă nimeni până acum nici un act autentic care să ne probeze cine, cum şi când s-a clădit această cetate.

Nu voi fi mai mult decât un narator fidel al tuturor lucrurilor ce le-am extras din obscuritatea care le înconjura şi care obscuritate era întreţinută de aşternutul de pământ ce zăcea pe dânsele. /

Această cetate distante de 6 km din centrul Câmpulungului, se află aşezată între Râul Târgului la o distanţă de 120 m de malurile lui şi între şoseaua naţională Piteşti – Câmpulung de 85 m, venind în partea vestică a Câmpulungului[II]. /

Suprafacia ei după planul luat de onor. şi amabilul inginer d-nul Giurca <Pl. 10> se dovedeşte din calcule că posedă o superficiă de 10.557 metri cuadraţi, împărţită după cum urmează, zidurile făcând faţa dinspre şosea, având dinspre N front de 116,85 m, V – 90,35 m, S – 116,85 m, E – 90,35 m[III].

Înălţimea zidurilor, aşa ruinate după cum se află, de la coama lor şi până la temelie este în unele locuri de 2,70 m, iar în altele de 2,80 m, iar grosimea lor este de 5,30 m[IV].

Zidul despre est l-am pus întreg la lumină, împreună cu poarta care se află stabilită cam în mijlocul lui[V] şi se observă a fi lucrat cu o simetrie exactă după măsurile luate în toate sensurile de onor. domn Giurca. Pe ziduri se observă mici găuri practicate în zid servind poate de vedetă, poate de scurgere a ploilor[VI], aici nu pot încă preciza uzul lor, deoarece n-am explorat partea internă a zidurilor[VII]. /

Pe ici pe acolo se observă în zid pietre având forme regulate; după observaţia intimă ce le-am făcut am găsit a poseda o mare afinitate cu cele de la Albeşti, ceea ce ar proba că acei care au clădit această cetate au avut deja cariere în acea localitate.

La săpătura ce am făcut porţii de aici am găsit fierărie multă sub formă de cuie, piroane etc. <Pl. 15/2>, toate cu pirotuberenţe ceea ce probează că au fost mult timp expuse în foc, după cum chiar s-a găsit de-a jur împrejurul porţii un strat de pământ roşu calcinat de 0,20 m – 0,23 m. Deasupra acestui strat se află cărbuni în cantităţi mari şi prolongate, apoi deasupra acestuia

https://biblioteca-digitala.ro

cenuşă amestecată cu fragmente de olărie, cuie, câteva săgeți <Pl. 14/2e-h; 15/1> plus două monede, una purtând pe avers inscripția următoare: Geta.Caes.Pontifex.Consul., iar pe revers Vota publica (217)[VIII]./

A doua a lui Gordian, mort la 238[IX].

Tot în explorațiunea porții am găsit fragmente de sticlărie; patina, adică ataşul acela care retrage sticlei transparența ei este o probă doveditoare de îndelunga ei zacere aici.

O javelină <Pl. 14/2d ; 15/1> având forma lancelor romane pe care le întrebuințau cu mâna. Un mic obiect de fildeş lunguieț, găurit, având forma unui ac. Petrone, Marțial şi Gaius în scrierile lor ne spun că romanele, după ce îşi împleteau cozile, le adunau la ceafă şi le fixau cu un ac lung, de aur, argint, bronz, de fildeş. După Dict. Antichităților Romane se vede un asemenea ac.

Un inel de bronz <Pl. 14/2k; 15/3>.

O cheie de bronz <Pl. 14/2b; 15/3>.

Nişte fragmente de bronz.

O fibulă de bronz <Pl. 14/2i> sau agrafă romană care servea a agrafa paludamentul, mantaua ofițerilor romani. /

1. Despre olărie.

Asemănarea intimă cu a romanilor, deşi fragmente, însă după reconstituirea lor prezintă unele forma amforelor.

Mare vas de pământ cu pereții foarte groşi, având orificiul strâmt şi fundul conoid; ca să stea drept trebuia înfipt în pământ sau rezemat de ceva vrând a fi imobil, servea la romani a conține vin şi putea intra într-însul şi 10 vedre.

2. Cărămida are patru dimensiuni.

Una lunguiață cuadragulară – pentadoron.

- Alta quadrată – tetradoron.
- lungă şi pe 1/2 ca cea dintâi – lydius.

3. Pe două cărămizi, inscripțiuni.

1. Georgias
   Sabinus
   Cinedus
   Candidus
   Istr.[X] <Pl. 16/2>

2. XIIII XVII[XI]. <Pl. 16/1>

https://biblioteca-digitala.ro

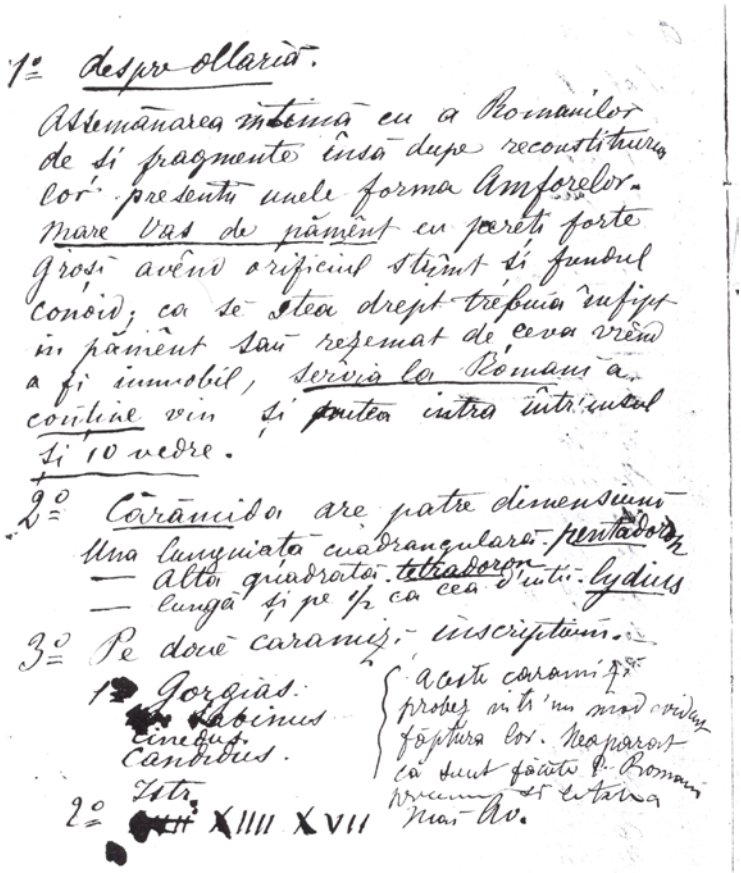

1° despre ollarie.

Asemănarea mare cu a Romanilor de şi fragmente însă dupe reconstituirea lor presentă unele forma Amforelor. mare Vas de pămînt cu pereţi forte groşi avînd orificiul strîmt şi fundul conoid; ca se stea drept trebuia înfipt in pămînt sau resemat de ceva vreau a fi immobil, servia la Romani a conţine vin şi putea intra întrînsul şi 10 vedre.

2° Cărămidă are patre dimensiuni
Una lungiată cuadrangulară. pentadoron
— alta quadrată. tetradoron
— lungă şi pe ½ ca cea d'intîi. lydius

3° Pe două caramiz. inscripţiuni.

1 Gorgias.
Labienus
Cinedus
Canidius.

acele caramiţe probez ca ţin mod ovidat făptura lor. Nu pare ca sunt făcute de Romani precum este cetatea mai Av.

2° XIIII XVII

A cincea filă v. a manuscrisului < Jidova 1 >.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste cărămizi probează într-un mod evident făptura lor. Neapărat că sunt făcute de romani precum şi cetatea mai *…….*./

Simetria care se observă până acum este un argument solid pentru a susține că această cetate a fost clădită de romani.

1. Cetățile romane erau quadrate.
2. Fiecare latură poseda o poartă.
3. Fiecare poartă își avea serviciul său. Cea principală era *porta decumana*, adică partea aceea mai vizibilă inamicului[XII]. Cea din fața ei – *porta praetoria* adică a pretorului sau a generalului, pentru că nu departe de aceasta se afla cortul praetorului[XIII]. / Cea din stânga acesteia – *porta principalis dextra*, cealaltă – *porta principalis sinistra*[XIV]. În mijloc se afla fortul sau cetatea păzită de retranşamente. În partea din fața pretorului se afla cavaleria.

Ca să fie o cetate dacă este imposibil de crezut. Dacii dacă aveau întărituri le aveau făcute cu pomosteală. În toate localitățile pe care le-am explorat, n-am găsit var sau piatră[XV].

Dacii aveau case de lemn, după cum se văd chiar azi în partea locului. Herodot ne spune că budinii aveau un oraş, Gelona, înconjurat cu o incintă construită de lemne şi casele lor de lemn erau acoperite / cu trestie sau piei căci ei erau nomazi şi păstori.

Sarmisegetusa ne dă aceeaşi definițiune: casele erau de lemn, precum şi cetatea. Se observă dar că dacii n-au putut face cetatea.

Nici goții care au făcut invazii în Dacia Traiană, pe la 270, nu au clădit cetăți.

NOTE:

[I] Lăsând deoparte descrierea succintă (însoțită de o schiță sumară şi aproximativă) pe care contele Luigi Ferdinando de Marsigli (1658-1730), în urma unei vizite la fața locului petrecută în ultimul deceniu al sec. al XVII-lea, o face castrului de piatră de la Câmpulung-„Jidova" („Sidova"), însemnări ce vor vedea lumina tiparului la Haga,

https://biblioteca-digitala.ro

trei decenii şi jumătate mai târziu, în anul 1726, în al doilea tom al lucrării sale intitulate *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus* (la fig. 39), înaintea lui Butculescu au mai scris despre acest obiectiv arheologic, în urma unor cercetări de teren proprii, numai Cezar Bolliac şi C. D. Aricescu. Deşi nu sunt nominalizaţi, cu siguranţă că ei sunt cei vizaţi. Însoţit de Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac vizitează în 1845 ruinele castrului pe care localnicii le cunoşteau cu numele de „Jidova" sau „Uriaşa de la Grădişte", face un sondaj arheologic acolo şi recunoaşte caracterul roman al monumentului (v. *Din itinerarul dlui Bolliac*¸ în „Curier românesc. Gazetă politică, comercială şi literară", anul XVII, 1845, nr. 86, luni 3 decembrie, p. 343-344). La un deceniu după investigaţiile lui Bolliac la „Jidova", Constantin Aricescu, originar din Câmpulung, deschide lucrarea sa monografică despre oraş cu aserţiunea conform căreia ruinele de la „Grădiştea" au fost iniţial „o cetate dacă" – „Jidava": „…cetăţile uriaşe fiind tot pe sub munţi, urmează că Jidova cată să fie Jidava; adică la Grădiştea a trebuit să fie o cetate dacă, foarte tare şi importantă" (C. D. Aricescu, *Istoria Kâmpulungului, prima reşidenţă a României*, I, Imprimeria Ferdinand Ohm, Bucureşti, 1855, p. 11-37; ediţia a 2-a, îngrijită de Adrian Săvoiu şi Gh. Pârnuţă, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2007, p. 13-33). Prudent, Butculescu nu îmbrăţişează *ab initio* niciuna dintre respectivele „teorii", în relaţia dintre Bolliac şi Aricescu făcându-şi simţită prezenţa, inclusiv prin intermediul presei vremii, o atitudine ironică reciprocă, destul de încordată, relativ la priceperea şi abilităţile pe care fiecare dintre ei era dispus să i le recunoască celuilalt în domeniul „anticelor" (cf. Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice*, editori N. Georgescu, M. Marcu şi D. Rizea, Editura Floare Albastra, Bucureşti, 2005, p. 72-76).

[II] Castrul de piatră este situat de fapt în sud–sud-vestul oraşului Câmpulung, în cartierul Pescăreasa, punctul „Jidova".

[III] Dimensiunile reale ale laturilor castrului de piatră sunt 132,35 m (laturile de est şi de vest) x 98,65 m (laturile de nord şi de sud), rezultând aşadar o suprafaţă de aproximativ 1,3 ha (cf. D. Tudor, *Oltenia romană*, ediţia a 3-a, Bucureşti, p. 293; C. C. Petolescu, T.

https://biblioteca-digitala.ro

Cioflan, *Discuţii pe marginea reconstituirii unor elemente ale sistemului de apărare al castrului roman de la Câmpulung*, în „Revista muzeelor şi monumentelor" – Monumente istorice şi de artă, 1988, 2, p. 71).

[IV] În perioada cercetărilor arheologice mai recente, zidul de incintă se mai păstra, în unele sectoare, până la înălţimea de 1,5-2 m, grosimea reală a acestuia fiind de 1,8 m (2 m la soclu); cu siguranţă că Butculescu includea în grosimea zidului de incintă şi *aggerul*, lat de circa 5 m (cf. Em. Popescu, E. Popescu, *Castrul roman Jidava-Câmpulung. Observaţii preliminare*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, 1, 1968, p. 70; C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeş). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis", 7, 1995, p. 19, 23). Înălţimea iniţială a zidului de incintă trebuie estimată la circa 3 m (cf. C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Discuţii pe marginea reconstituirii unor elemente ale sistemului de apărare al castrului roman de la Câmpulung*, în „Revista muzeelor şi monumentelor" – Monumente istorice şi de artă, 1988, 2, p. 72).

[V] De fapt, aşa cum rezultă şi din releveul contemporan (Pl. 10), zidul de incintă explorat de Butculescu este cel dinspre nord (nord-est în respectivul releveu), poate şi cel dinspre vest (nord-vest în releveu), iar poarta despre care menţionează este *porta decumana*, cea plasată la mijlocul zidului nordic.

[VI] D. Tudor crede că aceste găuri in zid au servit foarte probabil fixării unor schele de lemn utilizate în momentul ridicării incintei (cf. D. Tudor, *Ştiri nouă despre castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar", 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 4).

[VII] Aşadar, în privinţa cercetării zidului de incintă, Butculescu s-a limitat la degajarea faţadei de nord a castrului, dezvelind numai partea exterioară a zidului nordic.

[VIII] Geta (Publius Septimius Severus Geta), împărat în 211-212 (împreună cu fratele său, Caracalla). După descrierea oferită de Butculescu, moneda are caracteristici apropiate de acelea ale unui

https://biblioteca-digitala.ro

denar emis de Geta în perioada 203-208 (RIC IV 38b). Datarea avansată de Butculescu (217) nu este cea reală, Geta fiind ucis la începutul anului 212; aşadar moneda a fost emisă oricum înainte de 212 şi, mai mult, înainte de 209, an în care Geta primeşte titlul de Augustus.

[IX] Butculescu se referă fie la Gordian I (Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus), împărat în perioada martie-aprilie 238, fie la fiul şi omonimul acestuia, Gordian II, asociat la tron. Ambii au pierit în aprilie 238, înfrânți de corpurile de armată credincioase lui Maximinus Thrax. Este însă foarte probabil ca moneda să fi fost emisă de Gordian III (Marcus Antonius Gordianus), nepotul lui Gordian I, împărat între anii 238-244, monedele acestuia având o pondere însemnată în ansamblul descoperirilor numismatice din castrul de la Câmpulung-„Jidova" (cf. C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuţie la istoria militară a Daciei romane*, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2002, p. 59).

[X] *Inscripţiile Daciei Romane*, II, *Oltenia şi Muntenia*, ediție îngrijită de G. Florescu şi C. C. Petolescu, Editura Academiei, Bucureşti, 1977, p. 238, nr. catalog 611.

[XI] *Ibidem*, p. 239, nr.catalog 615.

[XII] Poarta principală (cea de acces în castru) era, de fapt, *porta praetoria*.

[XIII] În castrul de piatră de la Câmpulung-„Jidova", *praetorium*-ul (clădirea comandantului) este o construcție masivă din zid (C. C. Petolescu, T. Cioflan, *op. cit.* p. 18), nicidecum un cort.

[XIV] *Porta principalis dextra* a castrului de piatră de la Câmpulung-„Jidova" este amplasată pe latura dinspre vest a zidului de incintă (latura dinspre şoseaua Piteşti – Câmpulung), iar corespondenta acesteia, *porta principalis sinistra*, se află pe latura dinspre est, către Râul Târgului (*Ibidem*, p. 20).

https://biblioteca-digitala.ro

[XV] Referire la siturile pre- şi protoistorice pe care le investigase şi ale căror eventuale fortificaţii erau reprezentate de valuri de pământ, vestigii ale unor palisade din pământ şi lemn.

https://biblioteca-digitala.ro

§ II

<CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN CASTRUL ROMAN DE LA CÂMPULUNG-„JIDOVA" (1876) – 2>

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, 9 file legate, numerotate de la 5 la 13, scrise numai r. Filele 5, 11 şi 13 scrise numai în jumătatea superioară. Numeroase ştersături şi adăugiri, pasaje de text intercalate. O figură (schiţă) în peniţă (Pl. 11/1) alături de textul de la f. 9. Probabil ciorna pentru textul raportului către membrii Comitetului Arheologic din Bucureşti sau către ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Nu are titlu, sau fila cu titlul lipseşte.

Poziția ei topografică

Această cetate se află stabilită în comuna Grădiştea[I], proprietate a statului şi aproape de 1 km de cătunul Apa Sărată[II], în plaiul Nucşoara, districtul Muscel, între şoseaua naţională Piteşti – Câmpulung la distanţă de 85 m şi Râul Târgului de 120 m, departe de Câmpulung de 6 km din centrul oraşului, iar de Piteşti de 46 km şi aşezată în partea N-E a Câmpulungului[III]. /5/

S II
Zidurile: lungime, înălțime, grosime

După cum se observă pe planul topografic aci anexat <Pl. 10>[IV], din cele patru ziduri care formează împrejmuirea castrului, două dintr-însele în partea externă le-am pus la lumină, unul în lungime de †……† despre N din facia şoselei Piteşti – Câmpulung şi celălalt despre O în lungime de †……†, având faciada despre cătunul Apa Sărată[V].

De la creştetul lor şi până în fundaţiune au o înălţime de 2,70 m şi 2,80 m în unele locuri, într-altele chiar 2 metri[VI] după ondulaţiunile care le formează creasta zidirii, ondulaţiune formată fie prin dărâmarea acestor ziduri de către inamici, fie chiar prin

https://biblioteca-digitala.ro

acțiunea corozivă a intemperiilor. Însă cea de-a întâia cauză mă seduce mai mult. Fundațiunea are o adâncime mare de 0,40 şi o grosime de 0,05 mai mult decât zidirea externă.

Câte-patru ziduri au o lungime de m †……†, împărțite astfel: partea despre nord şi despre sud de m †……†, cele despre ost şi est †……† şi formează un quadrilater având toate colțurile rotunde, întrerupt în patru locuri, întreruperi care erau destinate porților. Voi da o explicație mai întinsă asupra porților când voi ajunge la descrierea lor.

Grosimea acestor ziduri de împrejmuire este de 3,50 m[VII] şi sunt sprijinite exterioram de proptele care la porți au o grosime de 0,90 m şi lungime de 4,60 m[VIII], încolo toate celelalte copci sau proptele sunt de o grosime 0,30 m şi lungime 3,40 m.

Materialul care a servit în genere este piatra brută, ce-i zice bolovan; puțină piatră cioplită se găseşte în interiorul zidăriei / 6 /, prin metri cubici de bolovani iese o sumă de kilograme foarte însemnată, astfel că apreciind ca un metru cubic să conțină kilog. †……†, în atâția metri cubici adică †……† care formează numai totalitatea cantității actuale, ar ieşi †……† kg, ceea ce presupune o mare cantitate de brațe precum şi de care de transportat acest material.

Zidirea este făcută într-un mod invariabil sistematic şi general, ci nu prin peticitură sau prin vreo întrerupere oarecare în timpul clădirii, şi aceasta iar ne constată mulțimea brațelor ale lucrătorilor care n-au putut fi decât ale acelora care trebuiau să ocupe acest post însemnat din bazinul Râului Târgul.

Pe lângă celelalte materiale întrebuințate în corpul zidirii, se găseşte, după cum am spus, şi piatra cioplită, această piatră care este un calcar cuarțos din Albeşti, distanță de aici de vreo 10 km, localitate unde se pot vedea chiar şi azi vechile cariere de unde au extras-o. Bucățile cele mai însemnate sunt aşezate la porta sudică, adică despre Râul Târgului şi ne poate proba prin aceasta că aci a fost porta principală[IX]. Mai se găseşte şi zidăria de cărămidă, însă până aci numai vreo doi metri lungime şi o lărgime încă necunoscută, fiindcă această zidire făcând parte din corpul zidului, şi mai cu seamă din partea internă[X], n-am voit a o strica numai pentru o simplă satisfacere a curiozității mele, aceasta chiar în detrimentul interesului edificării[XI].

https://biblioteca-digitala.ro

Varul care este foarte puțin amestecat cu nisip și pus cu mare abundență arată bogăția locală a carbonatei de calciu, care și azi joacă un rol însemnat prin partea locului, mai cu osebire la Nămăești, distante de aci de 12 km, loc reputat pentru calitatea varului, / 7 / încât ai crede mai mult că zidirea nu este formată decât cu conglomerate naturale; clădirile noastre de azi în asemenea materiale sunt departe de a putea dura cu atâta tărie, și probe sunt destule. Am încercat într-adins ca să dezagreg cu târnăcopul bolovani sudați cu acel var și ieșea scânteie din var, dar nu voiau să cedeze așa de ușurel loviturilor repetate ce le aplicam.

Superficia. Superficia care o formează aceste ziduri împrejmuitoare este de m †……†, clădire foarte măreață pentru un popor barbar ca dacii[XII], care n-aveau alte împrejmuiri decât de pământ pomostit cu paie și ars[XIII], după cum am găsit la Balaciul Pădureț[XIV]. Prin aceasta dar, putem ne pătrunde de degenerația cuvântului nominal al acestei cetăți în Jidova sau Uriașa.

După cum am văzut în descripția topografică a acestui local, numirea ei a fost Ziridava, transformat cu vremea în Zirdava, Zidava sau Jidava[XV], de unde Jidova cu sinonimul său Uriașa, adică lucrare măreață, grandioasă.

Vedete. Se observă mici găuri circonferinte practicate în zidul despre ost; una despre O-S și trei despre O-N, la o înălțime de fundație de un metru. La ce au servit aceste găuri? Eu cred că n-au fost făcute pentru alt scop decât pentru scurgerea apelor pluviale sau poate chiar ca vedete, servindu-le astfel pentru observarea inamicului[XVI].

Pietriș. Pe lângă fundațiuni se află un așternut de pietriș, atât în interiorul cât și în exteriorul cetății, deși în puțină cantitate observat în interior (fiindcă în interior am făcut puține săpături), însă totuși este de crezut că pe zona acestui pietriș a fost nivelul curții și că le-a servit lor atunci precum ne servește și nouă azi pietrișul de pe șosele. / 8 /

Acoperișul zidurilor. După cum am găsit prin săpături cărămidă de mai multe forme și olane, mi-a sugerat ideea că zidurile cetății au trebuit să fie acoperite în modul următor <Pl. 11/1>: olane (lit. A) așezate pe ceramică (lit. B) având o mică rotunjime și cu pereți spre extremități, pentru a lăsa astfel apa să se scurgă mai bine; apoi, sub acestea, câte un strat de cărămizi

https://biblioteca-digitala.ro

patrunghiulare (lit. C) spre a putea mai bine rezista umezelii şi totodată spre a avea o simetrie exactă; căci piatra nu putea să ofere acest avantaj (vezi modelul D). Olanele au aceeaşi formă ca şi cele ce avem şi noi azi.

Canal de scurgere. Prin centrul fiecărei porţi se observă un şanţ mic cu pereţii zidiţi cu cărămidă şi în interiorul acestei zidării olane suprapuse unele peste altele, care au o întindere cât este şi grosimea zidurilor de împrejmuire; acest şanţ cu olane le-a servit pentru scurgerea apelor din interiorul cetăţii. Acest şanţ l-am observat la două porţi, atât la cea din lungul cât şi din latul zidurilor şi de aceea nu cred a mă înşela dacă aş înainta că aceste şanţuri zidite şi cu olane au trebuit să fie canale de scurgerea apelor (vezi pe plan)[XVII]. / 9 /

Porţile. După cum am spus mai sus, zidurile de împrejmuire se află întrerupte în patru părţi. Acele întreruperi nu sunt alt decât locul ce l-au ocupat porţile. Lărgimea porţilor înainte de a pătrunde pe pragul lor este de 5,10 m; la prag de 3,20 m; această reducere de lărgime de 1,90 m este produsă de temeliile ce înaintează din stânga şi din dreapta zidurilor cu 0,95 m, temeliile servind ca postamente stâlpilor care susţin porţile[XVIII]. Pe sub prag, în mijlocul lui, se află un mic canal format de burlane pentru scurgerea apelor pluviale din interiorul cetăţii; acest canal n-are până acum o mai mare lungime decât de 5,30 m, adică cât este desimea zidului[XIX].

Porta principală. După poziţia care o ocupă azi această cetate ai crede că porta ei principală trebuie să fie aceea care este expusă la nord şi care face faţă şoselei Piteşti – Câmpulung; aceasta este chiar convincţiunea mai multor care au vizitat această localitate. După părerea mea, porta principală este cea de sud, din faţa Apei Târgului[XX]. Şi deci ceea ce ne sileşte a crede astfel este mai întâi că: pe vremea de atunci, în partea locului unde se află stabilită această cetate era acoperită cu păduri seculare şi cu multe împiedicăminte naturale pentru a forma un obstacol foarte dificil de învins de către inamic; în asemenea caz, curentele de apă erau singurele căi mai proiectibile şi mai orientătoare; al 2-lea este chiar clădirile interioare ale cetăţii care îţi sugerează această părere; al 3-lea chiar zidirea extraordinară a acestei porţi diferinte cu totul de celelalte porţi. / 10 /

https://biblioteca-digitala.ro

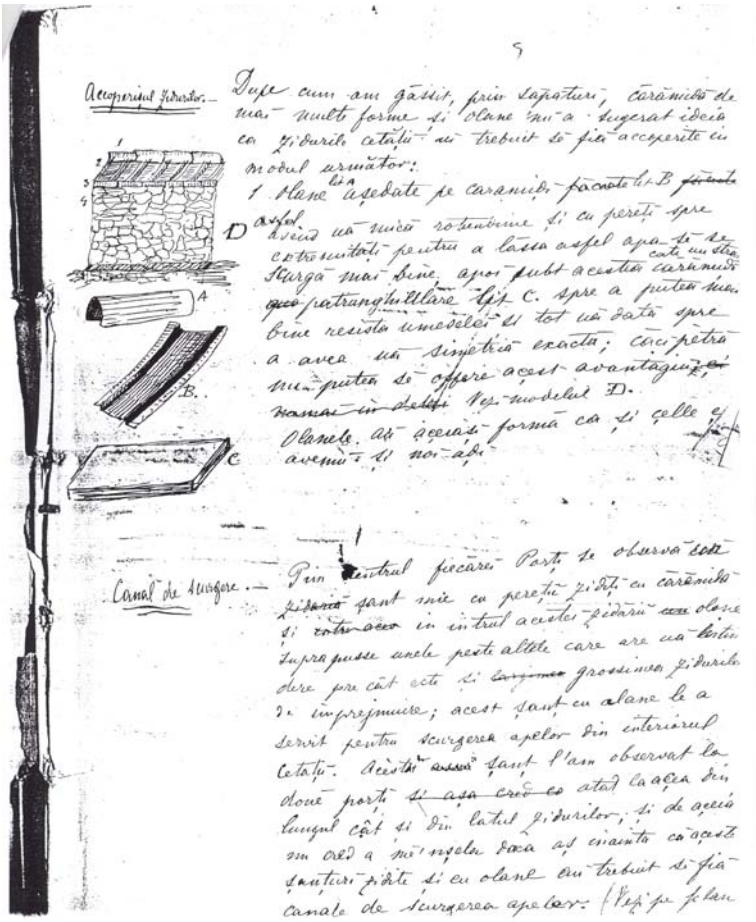

Fila 9 a manuscrisului < Jidova 2 >.

https://biblioteca-digitala.ro

Cetățile romane aveau patru porți şi expusă porta principală despre partea aceia unde strategia reclama o asemenea clădire; aci, partea strategică pentru care s-a clădit acest castru este Râul Târgului. Gârlele, după cum am mai spus, pe timpii aceia când pădurile uitate în seculara lor existență erau ca stavile naturale, gârlele, repet, erau singurele căi de orientațiune. De aceea vedem pe Traian când pătrunse în Dacia începuse să construiască şosele şi apoi se aventură a pătrunde mai înainte în Dacia.

Cetățile romane erau pătrate[XXI], fiecare latură poseda o portă; fiecare portă îşi avea serviciul său particular: cea mai principală era *porta decumana*[XXII], adică porta cea mai vizibilă inamicului, caz care se prezintă aci pentru porta de sud din fața Râului Târgului[XXIII]. / 11 /

Objectele descoperite

Cărămida. Acei care au manufacturat cărămida pentru clădirea diferitelor părți ale cetății au trebuit să fie foarte numeroşi, probă nenumăratele semne ce se aflu pe cărămizi, semne care serveau numai pentru controlul confecționatorilor.

Până acum n-am găsit nici o cărămidă ştampilată[XXIV] precum se observă în toate localitățile acele unde legionarii romani aplicau ştampila legiunii lor când dânşii manufacturau cărămida, de aceea îmi vine a crede că această cărămidă este făcută de indivizi impuşi la această manufactură, poate chiar de cărămidari romani, dacă putem aduce ca probă la aceasta o cărămidă pe care se află săpate cu caractere cursive romane mai multe nume romane <Pl. 16/2>[XXV].

Pentru ceea ce zisei mai sus că au fost mai mulți mulori (mouleurs) este evident marea cantitate de semne ce se observă pe cărămizi, apoi şi diferența dimensiunilor între o cărămidă cu un semn cu alta cu un alt semn probează aceasta.

Semnele acestea se împart în trei secțiuni:

Cea dintâi este produsă de presiunea unui deget asupra cărămizii ude, scoasă din formă, formând o linie dreaptă prin centrul lungimii cărămizii sau prin latul şi aproape de marginea cărămizii, sau printr-o circumferință, o semicircumferință în mijlocul cărămizii sau prin mijlocul marginii latului cărămizii,

https://biblioteca-digitala.ro

printr-un triunghi drept plecând dintr-un colţ şi ajungând la cealaltă latură la centru şi de aci la celălalt colţ al cărămizii, printr-un zigzag etc. etc.

Cele de-al doilea aveau aceleaşi forme ca şi cele dintâi / 12 / însă imprimate cu două degete.

Cele de-al treilea, în loc să fie cu două degete, erau făcute cu trei degete.

Aceste nenumărate varietăţi de semne n-au putut servi decât la controlul cantitativ al cărămizii şi totodată al manufăpturarilor. / 13 /

NOTE:

[I] Astăzi castrul se află în cartierul câmpulungean Pescăreasa.

[II] Apa Sărată, astăzi cartier al Câmpulungului, la nord de cartierul Pescăreasa.

[III] Punctul „Jidova", unde este localizat castrul, se află în sud – sud-vestul oraşului Câmpulung, în cartierul Pescăreasa, între cartierul Apa Sărată (la nord) şi comuna Schitu Goleşti (la sud).

[IV] Un plan al castrului de piatră, probabil cel realizat de inginerul Giurca în timpul săpăturilor din toamna anului 1876 (vezi supra, §I, p. 43) figurează în arhiva Butculescu (Pl. 10), însă fila respectivă nu este anexată niciunui manuscris.

[V] Şoseaua Piteşti – Câmpulung trece pe la vest de castru, nu pe la nord, cum arată Butculescu; de asemenea, Apa Sărată se află la nord de castru, şi nu la vest. Aşadar, zidurile de incintă „puse la lumină în partea externă" de către Butculescu în 1876 sunt cel de nord (cu *porta decumana*) şi cel de vest (care delimitează *latus dextrum*, aşadar cel cu *porta principalis dextra*).

https://biblioteca-digitala.ro

[VI] Probabil eroare de redactare, trebuind să citim „chiar 3 metri". Reiese că în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, ruinele castrului de piatră erau într-adevăr impresionante, aspectul fiind mult diferit de cel pe care vestigiile romane de la „Jidova" îl ofereau în timpul cercetărilor arheologice mai noi, când zidul de incintă nu se mai păstra decât în unele sectoare până la 1,5-2 m (cf. Em. Popescu, E. Popescu, *Castrul roman Jidava-Câmpulung. Observații preliminare*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, 1, 1968, p. 70; C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeş). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis", 7, 1995, p. 19).

[VII] Grosimea reală a zidului de incintă este de 1,8 m (2 m la soclu) (cf. Em. Popescu, E. Popescu, *loc. cit.*).

[VIII] Dimensiunile indicate de Butculescu pentru „proptelele de la porți" se apropie de cotele turnurilor porții *praetoria*, acestea ieşind în afara zidului de incintă cu circa 1 m, şi având laturile exterioare lungi de 4,55 m (vezi C. C. Petolescu, T. Cioflan, *loc. cit.*).

[IX] Poarta sudică pe care o indică Butculescu este *porta praetoria*, însă nu aceasta este orientată spre Râul Târgului, ci *porta principalis sinistra*.

[X] Şi de aici reiese că Butculescu nu a dezvelit decât partea exterioară a unei porțiuni din zidul de incintă.

[XI] Recunoaştem aici concepția echilibrului just între intervenția arheologică şi păstrarea integralității monumentului, vehiculată în epocă de Cezar Bolliac, „magistrul" lui Butculescu în domeniul cercetărilor arheologice de teren. De exemplu, descriind în 1871 ruinele Drobetei, Bolliac arăta că „…de partea dreaptă a podului… nici un zid nu este stricat rău, afară de acelea cea a stricat dl. Laurian căutând nu ştiu ce, pentru că n-am înțeles deloc ce s-a căutat…" (C. Bolliac, *Opere*, ed. T. Vianu, II, Bucureşti, 1956, p. 247); şi tot Bolliac: „Curiozitatea şi neştiința distrug mai rău într-o oră, într-un moment, decât miile de ani" (C. Bolliac, *Arheologia*, în „Trompeta Carpaților", anul XI, 1873, nr. 1059, p. 3).

https://biblioteca-digitala.ro

[XII] Aşadar, Butculescu înclină să acorde credit teoriei originilor getice, preromane, ale fortificaţiei de la „Jidova", idee lansată de Constantin D. Aricescu, în 1855, în *Istoria Câmpulungului, prima reşedenţă a României*.

[XIII] „Pământul pomostit cu paie şi ars" este palisada (aşa-numitul „val vitrificat") frecvent întâlnită la fortificaţiile pre- şi protoistorice. În anul 1861, Cezar Bolliac lasă în literatura noastră arheologică prima descriere a unui „val vitrificat", pe baza observaţiilor pe care le făcuse pe teren, în 1858, în timpul „excursiunii" la cetăţile getice de la Trivalea Moşteni, Râca şi Orbeasca de Sus : „… un pământ frământat pare că a fost grămădit pe un gard sau între două garduri şi ars cu tot focul ce a putut permite un ţinut păduros. Gardul s-a mistuit şi tot zidul a rămas ca un bloc de cărămidă, pătruns în diferite direcţii de lemnăria gardului ce l-a înconjurat…" (C. Bolliac, *Callĕtorie archeologică în România de la 20 martie până la 22 aprilie 1858*, Bucuresci, 1861 - pe pagina de titlu, anul apariţiei este 1858). Alte descrieri le întâlnim la Alexandru Odobescu, care, în comunicarea sa *Noţiuni preistorice din România*, prezentată la 31 august 1869 în cadrul celui de-al IV-lea Congres Internaţional de Antropologie şi Arheologie Preistorică desfăşurat la Copenhaga (cf. M. Babeş, *Odobescu şi tezaurul de la Pietroasa. Studiu introductiv*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, Editura Academiei, Bucureşti, 1976, p. 10, nota 39), amintea de „acele întărituri … încinse cu şanţuri lungi şi adânci; ţărâna dintr-însele era aruncată înlăuntru şi alcătuia un val sau parapet, carele azi este totdeauna acoperit cu un strat de pământ ars şi amestecat cu cărbuni. E învederat că stratul acela provine din dărâmarea gardului sau ulucilor ce se înălţau deasupra valului împresurător şi care au fost arse la un moment dat"; cu alt prilej, în conferinţa *Artele din România în periodul preistoric*, susţinută la Ateneul Român din Bucureşti în seara zilei de 17 decembrie 1872, menţiona: „Sunt încă pe columnă şi ziduri de cetăţi dace, care se recunosc a fi clădite cu pământ bătut, amestecat cu paie şi nuiele şi aşezat între doi pereţi de scânduri; se văd şi oameni aducând cu coşurile pământul spre a umple acel perete. Mi s-a întâmplat şi mie, domnilor, a vedea rămăşiţe de-ale unor asemenea cetăţi; la dânsele palisadele de lemn au pierit negreşit, mistuite de incendiu, iar pământul bătut dintre ele s-a întărit, s-a pârjolit şi a format o masă

https://biblioteca-digitala.ro

compactă, roşcată, pe care abia a putut-o măcina până astăzi acţiunea distructoare a timpului" (A. I. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, II, Editura Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1887, p. 144, 280-281). Pentru interpretările moderne ale acestei problematici, vezi E. Moscalu, *Probleme ale cetăţilor cu „val vitrificat"*, în „Cercetări arheologice", 3, 1979, p. 339-351; M. Babeş, *Despre fortificaţiile „Cetăţii Jidovilor" de la Coţofenii din Dos*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 48, 1997, 3, p. 199-236.

[XIV] Balaci, com Balaci, jud. Teleorman. Unul din cele două telluri gumelniţene de aici, situate în lunca Burdei, şi anume cel afectat în 1870 în urma construirii şoselei Piteşti – Turnu Măgurele („Măgura din Baltă"), a fost explorat de Butculescu în anii 1871-1872 (I. Pătraşcu, *Aşezările culturii Gumelniţa din bazinul Vedei şi Teleormanului*, în „Argesis", 11, 2002, p. 20) .

[XV] Aserţiunea etimologică a lui Butculescu este fantezistă; astăzi se acceptă identificarea ipotetică a anticei aşezări Ziridava amintită de Ptolemeu printre localităţile din Dacia, cu Pecica (jud. Arad) (cf. Ioan Horaţiu Crişan, *Ziridava. Săpăturile de la Şanţul Mare, din anii 1960, 1961, 1962 şi 1964*, Arad, 1978).

[XVI] Vezi supra, § I, p. 48, nota VI.

[XVII] Aşadar Butculescu surprinde aceste mici canale la baza celor două porţi pe care spune că le-a cercetat: principalis dextra („cea din lungul [zidurilor]") şi decumana (cea „din latul zidurilor"). Din rapoartele tehnice ale cercetărilor recente la porţile *praetoria* şi *principalae* (*dextra* şi *sinistra*) nu reiese faptul că au fost evidenţiate astfel de instalaţii de evacuare a apelor (vezi C. C. Petolescu, T. Cioflan, *op. cit.*, p. 19-21).

[XVIII] Dimensiunile date de Butculescu se apropie de cele reale evidenţiate în timpul cercetărilor sistematice mai recente de la *porta praetoria* şi *porta principalis dextra*: distanţa între turnurile porţilor este de 5,9 m, distanţa între uşori (contraforţii pe care se sprijinea bolta porţii) este de 3,8 m, grosimea acestor uşori fiind de 0,85-0,95 m (vezi *Ibidem*, p. 20).

https://biblioteca-digitala.ro

[XIX] Am arătat mai sus (vezi supra, § I, p. 48, nota IV) că Butculescu exagerează grosimea zidului de incintă, în realitate aceasta fiind de 1,8-1,9 m, maximum (la bază) 2 m.

[XX] Într-adevăr, la castrul de piatră de la Câmpulung-„Jidova", poarta principală (*porta praetoria*) este cea de pe latura sudică a zidului de incintă, însă nu este poziționată în fața Râului Târgului care curge la răsărit de castru, paralel cu latura estică a zidului de incintă. Poarta din fața Râului Târgului este *porta principalis sinistra*. Nici aceasta şi nici *porta praetoria* nu au fost explorate în 1876 de Butculescu.

[XXI] A se citi rectangulare în plan, nu obligatoriu pătrate. Castrele cu un plan pătrat sunt specifice epocii romane republicane, pentru ca în perioada Imperiului planul castrelor să devină dreptunghiular (cum este şi în cazul castrului de la „Jidova"), raportul între laturile scurte şi cele lungi situându-se în jurul proporției de 2/3 (*castra tertiata*).

[XXII] Poarta principală de acces într-un castru roman nu era era *porta decumana*, ci opusa acesteia – *porta praetoria*.

[XXIII] Vezi supra, p. 58, nota IX şi p. 61, nota XX.

[XXIV] Cărămizi sau țigle ştampilate nu au fost descoperite nici în săpăturile arheologice sistematice începute în 1962 şi continuate până în prezent.

[XXV] *Inscripțiile Daciei Romane*, II, *Oltenia şi Muntenia*, ediție îngrijită de G. Florescu şi C. C. Petolescu, Editura Academiei, Bucureşti, 1977, p. 238, nr. catalog 611.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

§ III

EXPLORATION DE JIDAVA, JIDOVA OU OURIACHA 7 SEPT. – 18 OCT. 1876

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, redactat în limba franceză; 11 file legate, numerotate de la 15 la 25, scrise numai r. Numeroase ştersături şi adăugiri, pasaje de text intercalate. Probabil ciorna pentru un text ce urma să fie înaintat la tipar.

Veni, vidi, inveni[I].

Dans la description de cette localité, j'éviterai autant que possible de combattre le peu qu'on a bien ou mal écrit sur son compte. La position topographique et géographique et la révélation des objets que j'y ai, récemment, mis à découvert par les fouilles systématiques, seront mes seules sources positives d'où je puiserai son histoire avec l'abondance que m'a procuré son exploration. Nous ne possédons aucun acte authentique qui nous affirme positivement qui et à quelle époque on a bâti cette vaste enceinte qui a la forme d'une citadelle. Aussi tâcherai-je d'éclaircir, autant que mon modeste savoir me permettra, l'origine de sa fondation et le rôle stratégique qu'elle pouvait occuper alors dans le bassin de ruisseau Târgoul.

I º

Cette localité est connue par les habitants des environs sous le nom de Jidava, Jidova ou Ouriacha (Géante). Cette dénomination, disent-ils, leur a été transmise de père en fils, depuis les temps les plus reculés qu'on ne soit pas surpris si je pose dans le domaine de la tradition une telle assertion qui, sous toutes les apparences, est superficielle. En effet, quand sur un sujet quelqu’un les documents historiques vous font défaut, on doit bien se contenter aussi d'une tradition dont l'exagération ne peut provenir que d'une imagination effrayée, pourvu que l’on ne

https://biblioteca-digitala.ro

recueille de cette base tradition que les faits qui n'offusquent la raison. / 15 /

Voilà ce que dit la tradition par la voie de ces bons paysans locaux avant que de commencer l'exploration:

„Selon les uns, les jidovi ou géants avaient établi ici a retranchements fortifiés pour se défendre contre l'invasion des ennemis. Selon d'autres que l'espace entouré d'un fossé quadrangulaire et qui pour le moment ne prouve son existence que par une mamelonage en cette espace, disent-ils, était la cour d'un monastère bâti par Negrou Voda[II] (Rodolph le Noir) (au XIIIe s.). Il est vrai que dans l'intérieur des retranchements on observe au centre et à l'entour des excavations. C'est dans ces excavations-ci, prétendent-ils, avoir été construit l'église et dans celles à l'entour les cellules des religieux".

La narration des premiers contient de la véracité à l'exception de la fiction des jidovi ou géant, fiction qui est racontée par le peuple d'un bout à l'autre dans la Roumanie. Quant à celle des secondes, les fouilles ont amplement prouvé sa fausseté.

Donc avant d'entrer dans les détails de mon exploration, je vais faire un court exposé du mot Jidova ou Ouriacha (Géante), dénomination portée par plusieurs localités dans la Roumanie et ensuite montrer que le véritable nom de cette localité devra être Ziridava chez les Daces et par corruption Jidova chez les Roumains[III].

Effectivement il se trouve dans notre pays plusieurs localités qui portent bien ou mal le nom de Jidov (Juif)[IV]; aussi, par l'exemple, dans le district de Teleorman, moi-même j'ai exploré un / 16 / immense tertre nommé le Magoura Jidoveasca (tertre Juif), le tertre des Jidovi, situé sur la rive gauche de ruisseau Vedea, dans le commune Tsiganeschti-Calonfireschti, non loin de la ville d'Alexandria[V]. Un pareil tertre se trouve dans le district de Romanatzi portant le même nom que le premier[VI]; une vallée dans le district de Voultchea nommée la vallée de Juifs[VII], etc. etc.

Le nom de Jidov (Juif) porté par tant de localités, a l'air, quoique superficiellement, de nous faire croire à l'activité, déployée jadis, dans notre-pays, par la nation Juive. Mais dans les localités à pareille dénomination, les fouilles ont assez prouvé la fausseté d'une telle assertion; elles nous ont toujours prouvé du

https://biblioteca-digitala.ro

moins une oeuvre Romaine, comme ici par exemple. On observe que le nom est générique, c'est à dire qu'il portera dans la langue du peuple le genre que comportait à l'origine l'édifice ou la position stratégique qui est affectée de ce nom. Que la où il y a une dénomination pareille, l'exploration dans quelques endroits à mis découvert les restes d'une œuvre colossale, gigantesque, qui frappe les regards de notre actualité à plus forte raison cause de l'époque barbare dans laquelle on a commencé à les titrer ainsi[VIII].

En effet, que cherchaient donc ici les Juifs? Quoi l'y avait conduits? L'histoire ancienne est si obscure pour notre pays, que l'exploration seule pourra éclaircir ce qu'en vain nous attendons des historiens. Eh bien / 17 / l'exploration nous démontre visiblement, comme je l'ai déjà dit que ce que l'on attribué aux Juifs est de formation romaine.

Certains ont voulu trancher la question en tenant que toutes ces localités auraient été bâties par des Jidovi captifs amenés par les Romains après la destruction de Jérusalem par Titus, pour construire des places fortes dans la Dacie. Mais l'histoire nous a conservé les quelques *……* qui ont eu lieu entre les Romains et les Daces et avec son autorité elle vient combattre cette assertion aventurée.

Voilà ce qu'elle dit à propos de la destruction de Jérusalem par Titus:

En l'an 70 de J. C., Vespasien élu empereur chargea son fils Titus de prendre Jérusalem. C'est en cette année que cette ville fut détruite et les habitants passés au fil de l'épée. / 18 /

La perte de Juifs dans cette terrible guerre est évaluée a 1.500.000 accourus de tous cotés pour défendre leur liberté, leur religion, le temple de leur Dieu. Vespasien fit exterminer ce qui restait de la race de Juda pour enlever tout espoir aux Juifs survivants.

On soit aussi, de par histoire, qu'une partie des Juifs captifs fut exposée et déchirée par les bêtes féroces dans les cirques de Beryte et Césarée et le reste fut amené à Rome pour servir comme ornement au Triomphe de l’empereur dont les

https://biblioteca-digitala.ro

principaux furent égorgés selon l'usage et le reste réservé pour les travaux du Colisée[1].

Mais je ne sache pas que Titus, après la destruction de Jérusalem, avoir conquis et soumis la Dacie et y avoir ensuite envoyé des Juifs captifs pour construire des places fortes.

Il est vrai que les Daces avaient pris les armes sitôt après l'avènement de Vespasien à l'empire et que, passant le Danube, avaient menacé le retranchement des légions. Alors qu'est-ce qu'il advint? C'est que Fonteius Agrippa refoula les Daces au delà de fleuve. On voit donc qu'à cette époque non seulement les Romains n'avaient pas pénétré dans l'intérieur de la Dacie, pour admettre qu'avec eux ils avaient amené des Juifs captifs et bâtir des forteresses; mais que tout au contraire ces Daces les avaient attaqués dans leur propre territoire. / 19 /

On voit donc que le promoteur de cette version lance un des plus flagrants anachronismes et par conséquent, nous rejetons son idée qui, selon toutes apparences, est extraite du domaine de la fantaisie.

La version suivante, quoiqu'à l'état d'hypothèse, contient plus de vraisemblables. Chez nos paysans aussi bien de la plaine que de la montagne, le mot Jidov est terme expressif et représentatif de la force herculéenne, de la stature gigantesque. C'est pourquoi considèrent-ils le mot comme synonyme d'Ouriache (Géant). Aussi bien quand nos paysans parlent d'un individu doué de ces généralités physiques lui disent que c'est un Jidov. Il faut bien observer ici que le mot Jidov est loin d'être un nom propre; que, tout au contraire, l'alliance intime qu'il a avec Uriaş prouve que c'est un substantif commun. Il faut bien observer ici que dans la langue du peuple, le mot Jidov a beaucoup de ressemblance avec Jidan. Attendu que tous les deux représentent en français le nom Juif, tous deux pourtant comportant chez nous une différence extrême: Jidov inspire un sentiment d'effroi et, par conséquence, de respect, tandis que Jidan est le terme de mépris, de dégradation sociale, d'avilissement, soit parce que ceux des Hébreux, à qui le peuple donne cette dénomination, soutiennent

[1] *H-re universelle*, p. 159-160.

https://biblioteca-digitala.ro

leur existence par des services tout ce qu'il y a de plus bas, de plus vils et de plus abject chez nous, soit aussi peut-être pour faire allusion à la crucifixion de N. S. Jésus Christ par ces derniers, acte qui a fait baisser ce peuple dans l'esprit religieux des chrétiens. Donc, quand le peuple dit, chez nous, Jidov, c'est un homme supérieur en force et en taille et quand dit Jidan c'est un homme abject, vil, repoussant[IX]. Les deux termes une fois expliqués nous continuerons / 20 / notre version.

Nous avons dit toute à l'heure que le mot Jidov est synonyme de Ouriache (Géant). Or comment expliquer la synonymie de ce mot avec Ouriache? Nos paysans emploient-ils ce nom pour désigner des hommes robustes et forts qui exécutent des travaux grandioses tels que les fortifications de Pithom et Rahamses sous les Pharaons[2]? En ce cas, ils tomberaient dans l'apanage de la vérité puisqu' effectivement les Juifs avaient exécuté d'immenses travaux en ce temps là durant leur servitude[3].

Quant à moi qui suis le défenseur de cette version, je pense que le peuple roumain fait allusion a ce fait mentionné par la Bible et voilà comment.

On sait que la religion chrétienne du temps de St. Nicetas était bien répandue en Dacie et que vers le commencement du siècle suivant on avait établi dans ce pays deux évêques, l'un nomme *Episcopatus agenses* ou *argenses* et l'autre *milcovienses*. Le premier évêché existe encore sous le nom d'évêché de la *Cour d'Ardjeche* établi près de la rive droite de la rivière Ardjeche; de l'autre on n'en parle plus[4].

On connait aussi tous les bouleversements continues qui ont lieu dans ce pays après la transformation de la puissante Dacie Decebalienne en Dacie Trajanée et l'histoire quoique très peu faconde nous donne-t-elle la succession de ces hordes barbares qui sortis de / 21 / l'extrême Orient envahit l'Europe et la plonge <par> leurs cruautés dans un anéantissement complet.

Comme je l'ai déjà dit, la religion chrétienne a pénétré vers la fin du IVe s. dans la Dacie, mais quel progrès sérieux pouvait-

[2] *Exode*, Chap. I, 11.
[3] Id., id. I, 14.
[4] Benkö, *Milcovia*.

https://biblioteca-digitala.ro

elle faire dans prosélytisme à une époque où toutes les hordes barbares qui se sont déchainées du Nord de l'Asie pour envahir l'Europe ont traversé ce malheureux pays, l'ont ravagé, pilé et successivement soumis?

C'est pourquoi je pense que le véritable progrès que notre pays a fait dans cette religion c'est vers le XIIe siècle alors que toute l'Europe se trouvait être animée par le fanatisme de la religion chrétienne, communiqué par la zélé pèlerine Pierre-l'Hermite et dans lequel des bandes nombreuses de différents pays de l'Europe avaient pris successivement la route d'Orient pour défendre la Terre-Sainte contre les Musulmans.

C'est vers la fin de ce siècle-ci ou du suivant, dis-je, siècles de superstition, dans lesquels la religion était pour l'Europe chrétienne la nourriture intellectuelle par excellence, puisée dans les livres / 22 / religieux tels que la Bible, l'Evangile. C'est de ces saints livres qu'ils ont dû s'inspirer, de là ils ont dû prendre des exemples. On observe cet esprit religieux dans notre Pays, à cette époque, jamais un prince n'aurait commis une action et qui lui réussit sans qu'il n'érige une église, ou qu'il n'élève une croix en l'honneur de tel ou tel saint.

Nos paysans même actuellement parmi ceux qui savent lire et écrire n'ont d'autres ouvrages de lecture ou de méditation si ce n'est que de livres religieux.

C'est pourquoi je pense que vers cette époque on a pu introduire le mot Jidov dans la langue Roumaine, mot extrait de la Bible, allusif aux travaux immenses exécutés par les Juifs sous les Pharaons et ce mot avec l'acceptation qu'il comporte s'est transmis de génération en génération jusqu'à aujourd'hui et vivra encore longtemps dans la mémoire du peuple.

Ajoutons qu'au XIIIe ou XIVe s., notre pays, comme tout d'autres, malgré sa religiosité superstitieuse fanatique, se trouvait dans l'obscurité complète de la civilisation. En effet, les bouleversements continuels que recevait ce malheureux pays par les invasions la maintenait dans cette obscurité qui couvre tous les peuples qui manquaient de paix et de culture, car un peuple devenu grossier par / 23 / l'apathie de son imagination et sans qu'aucun s'occupe de son développement intellectuel, toujours sous le joug et l'oppression, ne pouvait se nourrir que d'idées serviles et qui ont

https://biblioteca-digitala.ro

engendré autant d'images exagérées et ridicules, qui transmises de génération en génération sont devenues dans la suite les légendes de l'antiquité[5].

Maintenant que nous avons donné cette explication, tachons de rattacher a ce sujet la synonymie qui existe entre Jidov et Ouriache (Géant).

Quoique plusieurs de nos écrivains aient fait dériver ce mot du pelasge ωρος, ούρος, ούριος (qui voit de loin) et croient par là que ce serait un mot qui enrichirait le trop pauvre dialecte Dace qui git encore dans domaine de l'inconnu, malgré cela je crois que Uriaş (fr. Ouriach) provient de la langue Hune / Avare[6] / Hongroise (Oriaş), mot qui a été laissé par ces derniers pendant leurs invasions dans Dacie. Et en cela M. Alfred Maury[X] va me prêter son concours autoritaire. Voilà ce qu'il dit: „En Europe, le souvenir des populations barbares dont les hordes avaient effrayé l'Empire Romain, se mêlant à la tradition des géants, on transforma de la sorte les Huns, les Avares en géants; et le nom de ces peuples finit par prendre dans les contes / 24 / des paysans cette acception toute spéciale"[7]. Ainsi donc, si je ne me trompe, le problème est résolu; les Huns et les Avares sont les Ouriaches et les paysans leur ont différemment donné le nom de Jidov au d'Ouriache, ayant la conviction que les Huns et les Avares ont été les fondateurs des grandioses citadelles équivalentes avec la hauteur de leur stature supposée, comme les Jidovi ou Juifs en avaient fait en Egypte à Pithom et Rahamses.

Maintenant que nous avons établi la communauté des sens que comporte le mot Jidov ou plutôt Jidova au féminin parce qu'ici c'est à une citadelle qu'on a donné ce nom allégorique et le mot Ouriacha, nous nous occuperons de déchiffrer quel a pu être son véritable nom. Sa position topographique nous fournira, j'espère, la solution de ce problème.

---

[5] Sven Nilsson, *Les habitants primitifs de la Scandinavie*.

[6] L'emerite docteur Aranyi de Pesth extrait de la reunion de noms de ces deux peuples le nom de Hungar.

[7] Alfred Maury, l'article *Gèant* dans le complement d'Encyclopedie, colonne 394, tome IVe, Paris, Librairie Firmin-Didot.

https://biblioteca-digitala.ro

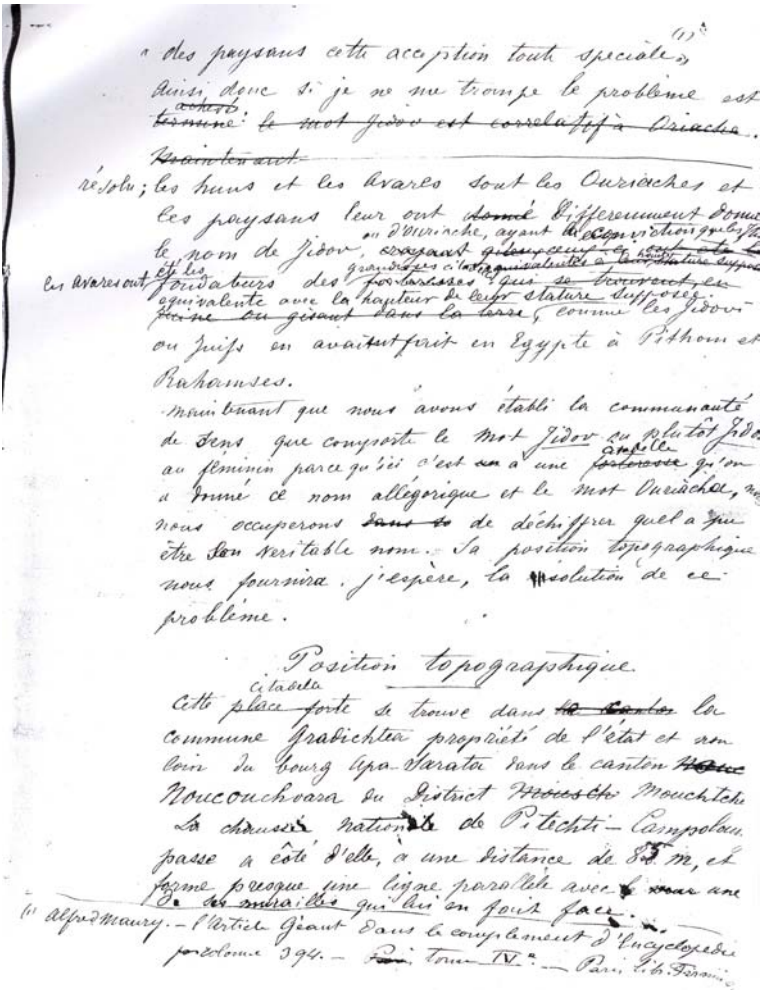

« des paysans cette acception toute spéciale »[1].
Ainsi donc si je ne me trompe le problème est
résolu; les huns et les avares sont les Ouriaches et
les paysans leur ont donné différemment donné
le nom de Jidov, voyant en eux des [illegible]
Les avares ont et les fondateurs des forteresses qui se recouvrent
équivalente avec la hauteur de leur stature supposée
ou juifs en avaient fait en Egypte à Pithom et
Rhamses.
Maintenant que nous avons établi la communauté
de sens que comporte le mot Jidov ou plutôt Jida
au féminin parce qu'il s'est agi d'une forteresse qu'on
a donné ce nom allégorique et le mot Ouriaches, nous
nous occuperons de déchiffrer quel a pu
être son véritable nom. Sa position topographique
nous fournira, j'espère, la résolution de ce
problème.

Position topographique

Cette place forte se trouve dans la
commune Grabichtea propriété de l'état et non
loin du bourg Apa-Sarata dans le canton
Nouconchoara du District Mouchtchi
La chaussée nationale de Pitchti – Campolong
passe à côté d'elle, à une distance de 85 m, et
forme presque une ligne parallèle avec
des embrasures qui l'on en point face.

[1] Alfred Maury. – l'Article Géant dans le complément d'Encyclopédie
pour le tome 39e. – Paris Tome IV. – Paris Didot Frères

https://biblioteca-digitala.ro

Position topographique

Cette citadelle se trouve dans la commune Gradichtea propriété de l'État et non loin du bourg Apa-Sarata, dans le canton Noucouchoara du District Mouchtchel.

La chaussée nationale de Pitechti – Campoloung passe a côté d'elle, à une distance de 85 m, et forme presqu'une ligne parallèle avec une de ses murailles qui lui en fait face[XI]. / 25 /

NOTE:

[I] În lat. în text: „Am venit, am văzut, am găsit".

[II] Un toponim „Biserica Jidovilor" era atestat la începutul sec. XX (săpăturile P. Polonic – 1901) pentru castrul de pământ de la Câmpulung, aflat la circa 300 m sud de castrul de piatră (Constantin C. Petolescu, T. Cioflan, *Cercetările din castrul cu val de pământ de la Câmpulung - cartierul Pescăreasa, 1987-1989*, în „Materiale şi cercetări arheologice", S. N., 1, 1999, p. 223).

[III] Vezi supra, § II, p. 60, nota XV.

[IV] Butculescu porneşte de la aparenta sinonimie „evreu" – „jidov", larg acceptată în urma confundării celui de-al doilea termen cu peiorativul „jidan", pentru ca în cele ce urmează să arate că cele două noțiuni, „jidov" şi „jidan" se circumscriu unor conținuturi diferite.

[V] Tellul gumelnițean de la Țigăneşti, jud. Teleorman (Pl. 4), unde Butculescu îşi începe „cariera" de arheolog de teren, în anul 1867, campanie urmată apoi de altele, în anii 1868-1869 şi 1871-1872.

[VI] „Măgura Jidova", la nord de com. Ianca, plasa Bălții, jud. Romanați (astăzi com. Ianca, jud. Olt) (vezi A. I. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, II, Editura Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1887, p. 441, nota 11).

https://biblioteca-digitala.ro

[VII] Toponim dificil de localizat, probabil actualele Chei ale Olteţului (com. Polovragi, jud. Gorj), unde există punctul „Ocolul Jidovilor”.

[VIII] Vezi, în acest sens, C. C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei romane*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, p. 169.

[IX] Vezi infra, § IV, p. 91-92, nota XXII.

[X] Louis Ferdinand Alfred Maury (1817-1892), savant francez. Bibliotecar la Institut de France, se dedică studiului arheologiei, lingvisticii, medicinei şi dreptului. Din 1857, membru în Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Bibliotecar la Tuileries (1860-1862), profesor la Collège de France (1862-1868), apoi director al Arhivelor Imperiale (1868-1888). Membru fondator al l’École Pratique des Hautes Études.

[XI] Traducere:

EXPLORARE DE LA JIDAVA, JIDOVA SAU URIAŞA
7 SEPT. – 18 OCT. 1876

Veni, vidi, inveni.

În descrierea acestui loc, voi evita pe cât va fi posibil să combat puţinul cât s-a scris, bine sau rău, pe seama sa. Poziţia topografică şi geografică, precum şi relevanţa obiectelor pe care, de curând, le-am descoperit prin săpături sistematice vor fi singurele mele surse de încredere de unde îi voi extrage istoria cu abundenţa pe care mi-a procurat-o explorarea sa. Nu posedăm niciun act autentic care să ne precizeze cu certitudine cine şi când a construit această mare incintă ce are forma unei citadele. De asemenea, voi încerca să clarific, atât cât modesta mea ştiinţă îmi va permite, originea întemeierii sale şi rolul strategic pe care putea să-l deţină în bazinul Râului Târgului.

I º

Acest loc este cunoscut de locuitorii din împrejurimi cu numele de Jidava, Jidova sau Uriaşa. Ei spun că acest nume le-a fost transmis din tată în fiu din timpuri imemoriale, astfel că n-ar trebui să

https://biblioteca-digitala.ro

surprindă dacă plasez în domeniul tradiției o asemenea aserțiune care, după toate aparențele, este superficială. În sfârşit, când asupra unui subiect oarecare documentele istorice nu aduc precizări, va trebui să ne mulțumim şi cu tradiția ale cărei exagerări nu pot proveni decât dintr-o imaginație înfricoşată, cu condiția ca din această tradiție îndepărtată să culegem numai faptele ce nu sfidează rațiunea.

Înainte de a începe explorarea, iată ce spune tradiția prin intermediul acestor buni țărani ai locului:

„După unii, jidovii sau uriaşii au construit aici fortificații pentru a se apăra împotriva invaziei duşmanilor. După alții, spațiul înconjurat de un şanț rectangular şi care, deocamdată, nu-şi trădează existența decât printr-o ridicătură a terenului, era curtea unei mănăstiri construită de Negru Vodă (Rudolf cel Negru) (în sec. al XIII-lea). E adevărat că în interiorul incintei fortificate, în mijlocul şi de jur-împrejurul laturilor se observă excavații. Aceştia pretind că în aceste excavații ar fi fost construită biserica, iar în cele din jur chiliile călugărilor ”.

Povestirea primilor este veridică, cu excepția ficțiunii jidovilor sau uriaşilor, ficțiune care este relatată de popor de la un capăt al României la celălalt. Cât despre versiunea celorlalți, săpăturile au infirmat-o categoric.

Aşadar, înainte de a intra în detaliile explorării mele, am să fac un scurt expozeu al cuvântului Jidova sau Uriaşa, denumire a mai multor localități din România şi apoi am să arăt că adevăratul nume al acestui loc ar trebui să fie Ziridava la daci, şi, prin corupere, Jidova la români.

Sunt la noi în țară mai multe localități care poartă, întemeiat sa nu, numele de Jidov (evreu); aşa, de exemplu, în județul Teleorman, am explorat eu însumi o movilă imensă numită Măgura Jidovească (movilă evreiască), măgura jidovilor, situată pe malul stâng al pârâului Vedea, în comuna Țigăneşti-Calomfireşti, nu departe de oraşul Alexandria. O movilă asemănătoare se găseşte în județul Romanați, având acelaşi nume ca şi cea dinainte; o vale în județul Vâlcea numită Valea Evreilor, etc. etc.

Denumirea de Jidov (evreu) avută de atâtea localități, pare, deşi nu atât de convingător, să ne ducă cu gândul la activitatea desfăşurată odinioară în țara noastră de poporul evreu. Dar în localitățile cu astfel de nume, săpăturile au demonstrat falsitatea unei

https://biblioteca-digitala.ro

astfel de aserțiuni; totodată, ele ne-au demonstrat că avem de a face cu opere romane, ca, de exemplu, în cazul discutat aici. Se observă că numele este generic, adică el evocă prin graiul poporului aspectul pe care îl avea edificiul la origini sau poziția strategică pe care o implica această denumire. Că acolo unde există o asemenea denumire, săpăturile arheologice au dus la descoperirea vestigiilor unei opere colosale, gigantice, ce frapează înțelegerea noastră de astăzi, cu atât mai mult cea a epocii barbare în care aceste nume au început să fie folosite.

De fapt, ce căutau evreii aici? Ce îi adusese aici? Istoria antică este atât de obscură în privința țării noastre, încât numai explorarea poate clarifica ceea ce în van noi aşteptăm de la istorici. Iată că explorarea ne demonstrează clar, cum am mai spus, că ceea ce este atribuit evreilor este de origine romană.

Unii au dorit să tranşeze chestiunea susținând că toate aceste localități ar fi fost construite de jidovi captivi aduşi de romani după distrugerea Ierusalimului de către Titus, pentru construirea de fortificații în Dacia. Însă istoria ne-a păstrat câteva *……* care au avut loc între romani şi daci şi, cu autoritatea pe care o are, ea vine să combată această aserțiune îndrăzneață.

Iată ce spune istoria despre distrugerea Ierusalimului de către Titus:

În anul 70 d. Chr., Vespasian, ales împărat, îl însărcină pe fiul său, Titus, să cucerească Ierusalimul. În acest an oraşul fu distrus, iar locuitorii trecuți prin sabie.

Pierderea evreilor în acest război teribil este estimată la 1.500.000, sosiți din toate părțile pentru apărarea libertăților lor, a religiei lor, a templului Dumnezeului lor. Vespasian extermină ceea ce mai rămânea din neamul lui Iuda, pentru a lua orice speranță evreilor ce supraviețuiseră.

Se ştie de asemenea, din istorie, că o parte a evreilor caprivi fu dată fiarelor sălbatice în circurile din Beyruth şi Cezareea, iar restul fu dus la Roma pentru a decora triumful împăratului; dintre aceştia, cei mai mulți fură sugrumați, după obicei, iar restul au fost păstrați pentru muncile de la Colosseum.

Însă nu ştiu ca Titus, după distrugerea Ierusalimului, să fi cucerit şi supus Dacia şi apoi să-i fi trimis aici pe evreii captivi, pentru a construi fortificații.

https://biblioteca-digitala.ro

E adevărat că dacii au ridicat armele curând după urcarea lui Vespasian pe tron şi că, trecând Dunărea, au ameninţat taberele întărite ale legiunilor. Ce s-a întâmplat atunci? Fonteius Agrippa i-a împins pe daci înapoi peste fluviu. Se observă deci că în acea perioadă romanii nu numai ca n-au pătruns în interiorul Daciei, pentru a putea admite că ar fi adus cu ei evrei captivi şi ar fi zidit fortificaţii; ci, dimpotrivă, aceşti daci i-au atacat în propriul lor teritoriu.

Se vede deci că promotorul acestei versiuni comite unul din cele mai flagrante anacronisme şi, în consecinţă, nu putem fi de acord cu ideile sale care aparţin, după cum se vede, domeniului fanteziei.

Versiunea următoare, deşi în stadiu de ipoteză, are mai multe elemente plauzibile. La ţăranii noştri, atât la cei de la câmpie cât şi la cei de la munte, cuvântul „jidov" este un termen ce exprimă şi reprezintă forţa herculeană, statura gigantică. Din această cauză ei consideră cuvântul drept sinonim cu „uriaş". Tot aşa, când ţăranii noştri vorbesc de un individ dotat cu aceste generalităţi fizice, îi spun că este un jidov. Trebuie să observăm că în acest caz cuvântul „jidov" este departe de a fi un nume propriu, şi că, dimportivă, strânsa legătură pe care o are cu „uriaş" dovedeşte că este un substantiv comun. Trebuie să ţinem seama în acest caz de faptul că în limba poporului cuvântul „jidov" este foarte asemănător cu „jidan". Dat fiind că amândouă cuvintele desemnează în limba franceză numele de „evreu", totuşi, la noi ele comportă o diferenţiere extremă: „jidov" inspiră un sentiment de teamă şi, în consecinţă, de respect, în timp ce „jidan"' este termen de dispreţ, de degradare socială, de înjosire, fie pentru că evreii, cei cărora poporul le dă această denumire, îşi susţin existenţa prin servicii ce implică tot ceea ce este mai josnic şi mai abject de la noi, fie şi poate ca o aluzie la crucificarea Domnului nostru Iisus Hristos de către aceştia din urmă, act ce a dus la dispreţul faţă de acest popor în spiritul religios al creştinilor. Deci, atunci când, la noi, poporul spune „jidov", este vorba de un om superior în putere şi în statură, iar când spune „jidan" este vorba de un om abject, josnic, respingător. Odată explicaţi cei doi termeni, ne vom continua propria versiune.

Am amintit mai devreme despre sinonimia dintre cuvintele „jidov" şi „uriaş". Dar cum se explică această sinonimie? Folosesc ţăranii noştri acest nume („jidov") pentru a desemna oameni robuşti şi puternici ce realizează lucrări grandioase, precum fortificaţiile de la

https://biblioteca-digitala.ro

Pithom şi Rahamses, sub faraoni? În acest caz, ei ar cădea în apanajul adevărului, din moment ce evreii chiar au făcut munci imense în acele timpuri, în vremea robiei lor.

Cât despre mine, care sunt apărătorul acestei versiuni, cred că poporul român face aluzie la acest fapt menționat în Biblie, şi iată cum.

Se ştie că religia creştină era mult răspândită în Dacia în timpul sfântului Nicetas şi că spre începutul secolului următor au fost înființate în această țară două episcopii, una numită *Episcopatus agenses* sau *argenses* şi cealaltă *milcovienses*. Prima episcopie există încă sub numele episcopiei de la Curtea de Argeş, situată aproape de malul drept al râului Argeş; de cealaltă nu se mai vorbeşte.

De asemenea, se cunosc toate frământările continue ce au loc în această țară după transformarea puternicei Dacii a lui Decebal în Dacia Traiană, iar izvoarele istorice, chiar dacă sărace, ne oferă succesiunea hoardelor barbare care, pornite din extremul Orient, invadară Europa, afundând-o, prin cruzimile lor, într-o completă nimicire.

Cum am mai spus, religia creştină a pătruns în Dacia către sfârşitul sec. IV a.Chr., însă ce prozelitism serios ar fi putut face într-o epocă în care toate hoardele barbare ce invadau Europa, dezlănțuite din nordul Asiei, au străbătut această țară nefericită, au prădat-o, au jefuit-o şi au supus-o în repetate rânduri?

Iată de ce eu cred că numai către sec. al XII-lea această religie a putut face progrese la noi, într-o perioadă când întreaga Europă era animată de fanatismul creştin transmis de zelosul pelerin Petru Eremitul şi când numeroase grupuri din diferite părți ale Europei au luat rând pe rând drumul Orientului pentru a apăra Țara Sfântă împotriva musulmanilor.

Deci către sfârşitul acestui secol sau al celui următor, secole ale superstiției, după mine, când religia era hrana intelectuală prin excelență a Europei creştine, transpusă în cărțile religioase precum Biblia, Evanghelia. Din aceste cărți ei se vor fi inspirat, din ele îşi vor fi luat exemple. Se poate observa spiritul religios al acelor timpuri şi în țara noastră, de vreme ce niciodată un domnitor n-ar fi făcut vreo acțiune care să-i reuşească fără să construiască o biserică ori fără să ridice o cruce în onoarea unuia sau altuia dintre sfinți.

https://biblioteca-digitala.ro

Chiar şi astăzi, aceia care ştiu să scrie şi să citească dintre ţăranii de la noi nu au alte cărţi pe care să le citească sau la care să mediteze, decât cele cu conţinut religios.

Iată de ce cred că în acele vremuri a putut pătrunde în limba română cuvântul „jidov", cuvânt cu ale cărui origini se regăsesc în Biblie, ce face aluzie la muncile făcute de evrei sub faraoni, iar acest cuvânt cu sensul pe care îl are, s-a transmis din generaţie în generaţie până astăzi şi va trăi încă multă vreme în memoria poporului.

Să adăugăm şi faptul că în sec. al XIII-lea sau al XIV-lea, ţara noastră, ca toate celelalte, în ciuda fanaticei sale religiozităţi superstiţioase, în privinţa civilizaţiei se găsea într-o obscuritate totală. În fapt, bulversările continue suferite de această ţară nefericită în urma invaziilor o menţineau în acestă obscuritate specifică tuturor popoarelor lipsite de pace şi de cultură, pentru că un popor devenit primitiv prin apatia imaginaţiei sale şi fără ca nimeni să se ocupe de dezvoltarea sa intelectuală, mereu robit şi oprimat, nu se putea hrăni decât din ideile servile ce au generat tot atâtea imagini exagerate şi ridicole care, transmise din generaţie în generaţie, au devenit în cele din urmă legendele antichităţii.

Acum, că am explicat acest lucru, să încercăm să punem în legatură cu acest subiect sinonimia care există între „jidov" şi „uriaş".

Cu toate că mai mulţi dintre scriitorii de la noi au derivat acest cuvânt din pelasgulωρος, oύρος, oύριος (care vede de departe) şi credeau prin asta că ar fi un cuvânt ce ar îmbogăţi atât de săracul dialect dacic încă necunoscut, eu cred că „uriaş" (fr. „ouriach") provine din limba hună / avară / ungară („oriaş"), cuvânt ce a fost lăsat de aceştia din urmă în timpul invaziei lor în Dacia. Iar în această privinţă dl. Alfred Maury vine să-mi aducă autoritarul său concurs. Iată ce spune el: „În Europa, amintirea popoarelor barbare, ale căror hoarde au înspăimântat Imperiul Roman, amestecându-se cu tradiţia giganţilor, a transformat în acest fel pe huni şi pe avari în uriaşi; iar numele acestor popoare au sfârşit prin a căpăta această accepţiune specială în poveştile ţăranilor". Astfel, deci, dacă nu mă înşel, problema este rezolvată; hunii şi avarii sunt uriaşii, iar ţăranii i-au individualizat dându-le numele de „jidov" sau de „uriaş", fiind convinşi că hunii şi avarii au fost creatorii fortificaţiilor grandioase, corespunzând înălţimii pe care bănuiau că a avut-o statura lor, aşa cum jidovii sau evreii construiseră în Egipt, la Pithom şi Rahamses.

https://biblioteca-digitala.ro

Acum, că am stabilit multitudinea de sensuri pe care le implică cuvântul Jidov sau mai degrabă Jidova, la feminin, pentru că în cazul nostru acest nume alegoric a fost dat unei fortificații, precum şi cuvântul Uriaşa, ne vom preocupa să descifrăm care ar fi putut să fie numele său adevărat. Sper că poziția ei topografică ne va furniza soluția acestei probleme.

Poziția topografică

Această fortificație se află în comuna Grădiştea, proprietate a Statului, şi nu departe de satul Apa Sarată, în plaiul Nucşoara din județul Muscel.

Șoseaua națională Pitești – Câmpulung trece pe lângă ea, la o distanță de 85 m, aproape paralel cu zidul din fața sa.

https://biblioteca-digitala.ro

§ IV

EXPLORAȚIUNELE MELE ARHEOLOGICE ÎN CETĂȚILE JIDAVA, JIDOVA, JIDOVI, JIDIOARA, ZIDINA, MĂGURA, CETATEA STEPENIUM, URIAŞA, GRĂDIŞTEA, GORGAN, CETATEA ŞI MĂNĂSTIREA LUI NEGRU VODĂ DE LA 1867 ŞI PÂNĂ AZI. BUCUREŞTI, 1 OCTOMBRIE 1890 /124/

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, 17 file legate, numerotate de la 124 la 140, scrise numai r. Fila 124 conține titlul însoțit de semnătura autorului; în colțul din dreapta-sus, o însemnare pe şase rânduri, scrisă de altă mână: „Expediată / Preotul Constantin Popescu / Hoiseşti Jud. Neamțu / C. Moisil, Bucureşti / Str. Popa Soare / sau Acad. Română". Textul propriu-zis începe la f. 125 şi continuă până la f. 140. Numeroase ştersături şi adăugiri, pasaje de text intercalate. Probabil ciorna pentru un text ce urma să fie înaintat la tipar.

Nu este un studiu mai important şi de mare interes emulativ etnic pentru noi, românii, ca acela <realizat> prin investigațiuni şi explorațiuni arheologice relative la desluşirea şi tălmăcirea numeroaselor numiri purtate de măguri, piscuri, cetăți etc. pe care tradițiunea le-a păstrat în decursul veacurilor, după împrejurări şi condițiuni ale neamurilor care s-au succedat în stăpânirea lor.

Sunt câțiva scriitori străini pe cari îi voi semnala aici şi cari neavând vreun studiu serios asupra materiei, fără un studiu explorativ şi intuitiv la fața locului, s-au indus în eroare pe ei şi pe cititorii lor.

Spre desluşirea şi priceperea Dv. voi avea onoarea a vă da cuvenitele explicațiuni ale acestor numiri ce le poartă de la originea lor, mai cu osebire locurile întărite natural, natural şi artificial şi complet artificial după timpi şi epoci răspândite în mai multe localități din țara noastră, pe movile şi măguri, pe piscuri, prin văi, dealuri şi lunci. Azi însă vă voi comunica numai una din

https://biblioteca-digitala.ro

explorațiile mele, numai pe aceea foarte importantă de la Jidava, Jidova, Cetatea Stepenium, Uriaşa, Grădiştea, Cetatea şi Mănăstirea lui Negru Vodă de lângă Câmpulung. /125/

Această cetate patrulaterală, având pe fiecare latură câte o poartă mare, după cum sunt construite castrele romane cu cele patru porți: *decumana, praetoria, principalis dextra, principalis sinistra,* se află în comuna Grădiştea, proprietatea statului, la 1 km de Apa Sărată, în plasa Nucşoara, jud. Muscel. Ea este aşezată la N-E de oraşul Câmpulung[I], la 6 km depărtare, între şoseaua națională Piteşti – Câmpulung la 85 m şi Râul Târgului la 120 m.

Acest castru este cunoscut în localitate sub numirea de Jidova, Jidava, Cetatea Stepenium[II], Uriaşa, Grădiştea, Cetatea şi Mănăstirea lui Negru Vodă.

Diferitele numiri ale acestui castru ce a servit fără îndoială la apărarea străvechilor noştri în contra invaziilor hoardelor barbare sunt cunoscute din tată în fiu de țăranii din partea locului, din epocile cele mai depărtate.

Numirile de Jidova, Jidava, Cetatea Stepenium, Uriaşa se găsesc în mai multe localități de aici şi din Transilvania. /126/

Astfel, în județul Teleorman, se află în comuna Țigăneşti-Calonfireşti, Măgura Jidanilor, Jidovilor, Uriaşilor, Tătarilor şi a Calonfirescului[III].

În județul Romanați se găseşte o măgură cu numirea de Jidov şi Jidovu.

În județul Vlaşca este o vale numită a Jidovului.

În județul Argeş există o măgură numită Jidava sau Jidova.

În Transilvania se află un sat purtând numirea de Jidovin sau Roman Bocsan, care, după d'Anville, ar fi Bersioara, după Mannert Carasioara şi după alții Bersovia, situată între Centum Putea şi Azizis sau Aizizis după Harta lui Peutinger[IV].

Tot în Transilvania, se mai află pe malul drept al râului Temeş în apropiere de Lugoş, un camp întărit numit în ungureşte Jidovar, pa care țăranii aborigeni de acolo îl numesc Jidioara[V].

Pentru a mai veni în ajutorul tezei ce voesc a susține privitor la numirile de Jidava, Jidova, Uriaşa etc. adaug că la țăranii noştri pe cari /127/ trebuie să-i considerăm ca adevărați

https://biblioteca-digitala.ro

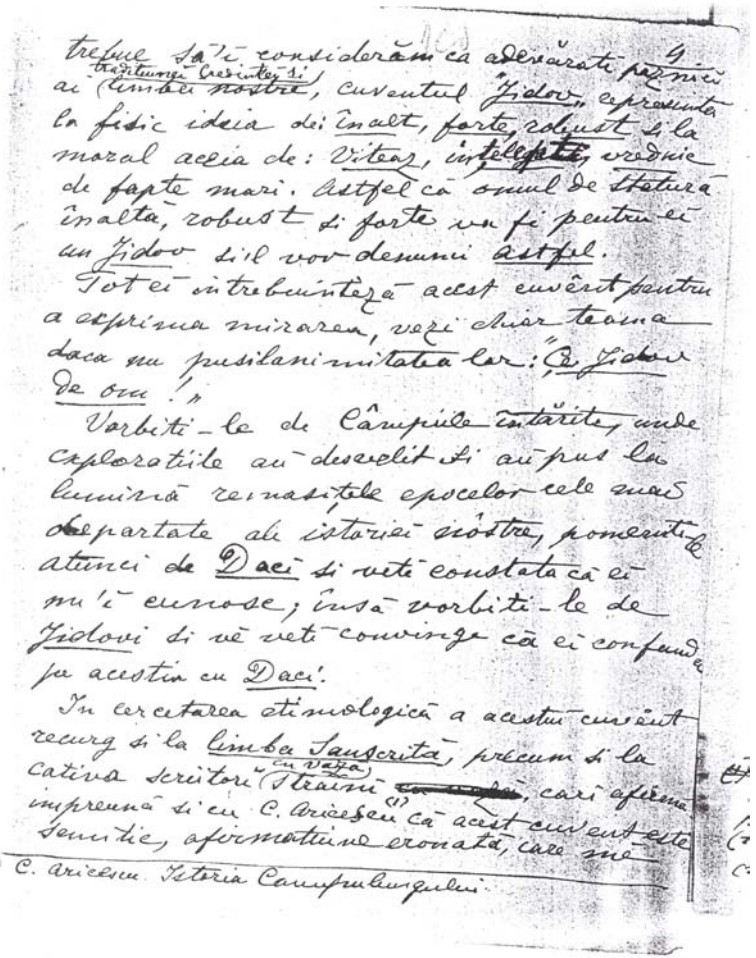

trebue să-i considerăm ca adevărați paznici ai (tradițiunei credinței și limbei noastre), cuvântul „Jidov”, reprezintă la fisic ideea de înalt, forte, robust și la moral aceia de: Viteaz, înțelept, vrednic de fapte mari. Astfel că omul de statură înaltă, robust și forte va fi pentru ei un Jidov și îl vor denumi astfel.

Toți ei întrebuințează acest cuvânt pentru a exprima mirarea, vezi chiar teama daca nu pusilanimitatea lor: „A Jidov de om!”

Vorbiți-le de Câmpiile întărite, unde explorațiile au descoperit și au pus la lumină rămășițele epocelor cele mai depărtate ale istoriei noastre, pomenite atunci de Daci și veți constata că ei nu-i cunosc; însă vorbiți-le de Jidovi și vă veți convinge că ei confundă pe aceștia cu Daci.

In cercetarea etimologică a acestui cuvânt recurg și la limba Sanscrită, precum și la câtiva scriitori (Străini ~~care~~ cu viața), cari afirmă împreună și cu C. Aricescu că acest cuvânt este semitic, afirmațiune eronată, care ne-

C. Aricescu. Istoria Campulungului.

Fila 128 a manuscrisului Explorațiunele mele arheologice…

paznici ai tradițiunii, credinței şi limbii noastre, cuvântul „jidov” reprezintă la fizic ideea de înalt, forte, robust şi la moral aceea de viteaz, înțelept, vrednic de fapte mari. Astfel că omul de statură

https://biblioteca-digitala.ro

înaltă, robust şi forte va fi pentru ei un jidov şi-l vor denumi astfel[VI].

Tot ei întrebuinţează acest cuvânt pentru a exprima mirarea, vezi chiar teama dacă nu pusilanimitatea lor: „*Ce jidov de om!*”.

Vorbiţi-le de câmpiile întărite, unde explorațiile au dezvelit şi au pus la lumină rămăşiţele epocilor cele mai depărtate ale istoriei noastre, pomeniţi-le atunci de daci şi veţi constata că ei nu-i cunosc; însă vorbiţi-le de jidovi şi vă veţi convinge că ei confundă pe aceştia cu dacii.

În cercetarea etimologică a acestui cuvânt recurg şi la limba sanscrită, precum şi câțiva scriitori cu vază străini, cari afirmă împreună şi cu C. Aricescu[1] [VII] că acest cuvânt este semitic, afirmaţiune eronată care mă / 128 / îndrituieşte şi mai mult să susţin teza mea, că acest cuvânt este, din contra, arian şi că el ne va oferi un puternic concurs pentru limpezirea acestei afirmaţii de domen parazitar, precum se întrezăreşte.

Într-adevăr, dacă luăm ca bază limba sanscrită, care avea să fie limba mumă a dacilor, cari, înainte de emigrarea lor în Europa, ocupau partea Mării Caspice şi aşa făceau parte din familia ariană. Nu mai vorbesc de autorii slavi, ca Kubalsky în Rusia[VIII], Lèger[IX] în Franţa şi alţi slavişti, care făceau să derive din limba paleoslavică, ba Kubalsky mergea până la absurd, susţinând că cuvântul nostru *ţară* (*Tèrra)* provine din cuvântul lor „Tara”.

Servindu-ne de limba sanscrită, şi trebuie să ne servim de ea, căci ea este matca limbii europene, pentru a găsi sensul cuvintelor Jidova, jidov etc., aflăm că ele sunt ca de rădăcina „Ji” (a învinge, a poseda) şi „dava”, numele poporului „dav”, derivând din dak (a se pronunţa davk)[2], cuvânt <ce>, după Berghmann[X], s-a contractat mai târziu în acela de daki[3] şi în latineşte daci. / 129/

Iată ce ne mai spune profesorul Berghman[4]: că „strămoşii dakilor erau davii şi că la originea lor erau aşezaţi în vecinătatea fraţilor lor massageţi, lângă Marea Caspică. Davii au trecut din

[1] C. Aricescu, *Istoria Câmpulungului.*
[2] § opp.
[3] Fr. G. Berghman, *Les Gètes*, 1859, Strasbourg, pag. 24 şi 41.
[4] Fr. G. Berghman, *Les Gètes,* 1859, Strasbourg, pag. 41.

https://biblioteca-digitala.ro

Asia în Europa cu rudele lor, geții; ba au trecut chiar înaintea acestora, căci ajunşi în Tracia, s-au instalat acolo la vestul geților, precum în vechime dakii în Asia erau stabiliți la sud-ostul massageților".

Rezultă, din toate câte enunțai, că: Jidava, Jidova, jidov etc. semnifică „Cetatea davilor sau dakilor învingători, dominatori".

Pe lângă acestea mai sunt şi alte argumente cari întăresc această aserțiune.

În Harta lui Peutinger şi în itinerariul lui Antonin, sunt în Dacia mai multe oppide (cetăți) cari poartă numirile de Acidava, Buridava, Capidva, Marcidava, Pelendava, Smerodava etc.

Dacă despărțim rădăcina „Ji" din cuvintele Jidava sau Jidova, găsim că terminațiunea dava şi dova corespunde cu aceea / 130 / a cuvintelor Acidava şi Pelendava, că dava şi prin corupțiune dova exprimă aceeaşi idee.

În afară de acest cuvânt de origine sanscrită, mai există în limba noastră, în tradiție, un cuvânt similar, de înrudire fonologică: jidoavă, jidoavcă – numirea feminină a semiticului jidov.

Această asemănare, se vede, a înşelat tenacitatea câtorva scriitori străini care, sprijiniți pe această descoperire fantezistă, au estropiat derivațiunea numirii unor târgulețe româneşti ca Tălmaciul din Talmud[5] şi Agiud din Judaeos. Astfel că ei au insinuat că ar exista pâlcuri de jidani[XI] autohtoni în Transilvania românească, țară formată şi locuită de un popor monoetnic şi monolingvistic de origine daco-romană.

Spre pildă, dnul Vaillant[XII], în scrierea sa *Histoire de la Roumanie*[6], susține la 1844 ca fiind sătuleţul rural Agiud ci nu Adjud, dar îi place a-l scrie în harta Daciei cu etimologia /131/ latină ad-Judaeos[7] şi fără altă explicație pentru susținerea tezei sale semitizante decât părerea sa fantastică.

---

[5] Bodgan-Petriceicu Hajdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, Bucureşti, 1868.

[6] J. H. Vaillant, *Histoire de la Roumanie*, 1844 – vezi harta Daciei.

[7] Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic al României*, 1872, pag. 3 – „Agiud este târg în plasa Răcăciuni, jud. Putna, întemeiat la 1794 de

https://biblioteca-digitala.ro

Asemenea şi profesorul Bluntschli[XIII] din Heidelberg[8], în scrierea sa „L'Etat Roumain et la situation juridique des Juifs en Roumanie", născoceşte pentru tratatul de la Berlin că „din timpul domniei împăraţilor romani, precum au fost în Dacia daci-creştini, au fost şi daci-israeliţi şi că aceştia formează sâmburele populaţiei evreice de azi în România".

Or, se ştie că istoria nu poate trăi decât din adevăruri. Dar îndată ce adevărul este alterat, se alterează şi miezul ei, când, atunci, cade în putregai.

Aşadar, cuvintele compuse Ji-dava, Ji-dova, Ji-dov, de formaţiune ariană, n-au acelaşi sens înţeles al cuvântului compact semitic jidov.

Mai adaug că în explorațiunile mele arheologice / 132 / am descoperit o coincidenţă izbitoare între sensul intim al cuvântului arian „Ji" şi acela de balaur (dragon, drapelul dac[9]), aşa de pildă Măgura Balaurului în Vlaşca se mai numeşte şi Măgura Jidovilor, Uriaşilor, Tătarilor etc.

În afară de aceste explicaţiuni, vin încă în sprijinul tezei mele şi explorațiunile ce am executat în diferite locuri purtând numirile ariene, am descoperit, pe lângă alte epoci antice, pe cea pre-istorică, în stratul cel mai de jos al săpăturii.

Această epocă este aproape similară cu cea din măgurile Jidava Calonfirescu – Pădureţi[XIV], Zâmbreasca din Teleorman[XV], Cucuteni şi Băiceni din Iaşi[XVI]. Între obiectele cele mai interesante şi care ne pot da mai cu osebire desluşiri serioase, sunt idolaşii de lut ars tatoviţi sau nu <Pl. 5/2>, care cu puţine diferenţe se aseamănă cu cei descoperiţi de Schliman[XVII] la Tirint, Micena şi Ilios <Pl. 5/3>.

D. Baleş pe moşia sa, cu locuitorii strămutaţi de la Agiudul vechi şi nou".

[8] „Fără îndoială, susţine Bluntschli, că un număr mare de familii israelite au venit în provincia Dacia încă sub domnia vechilor împăraţi romani. Aceste familii vechi israelite s-au conservat aci şi sunt chiar cel puţin tot atât vechi pământene ca şi naţiunea română în mijlocul căreia trăiau. Ele formează şi sâmburele <populaţiei> evreieşti de azi în România".

[9] După Coloana Traiană, balaurul era drapelul dacilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceşti idolaşi cu văcuţele din lut / 133 / sunt atribuite zeiţei Hera, Io sau Isis şi reprezintă cultul isiac. Am mai găsit asemenea idoli şi văcuţe în Muzeul de Antichităţi de la Luvru din Paris, în Britisch-Muzeum din London şi în muzeele din Atena şi Budapesta[XVIII].

Pot afirma cu siguranţă că aceşti idolaşi n-au nicio asemănare cu idolaşii asemenea de lut netatoviţi, descoperiţi de doctorul Schwarz[XIX] în mormintele de la Jerusalem şi expuşi la Expoziţia Universală din Budapesta de la 1885[XX].

Aceşti idolaşi posedă pe purturul lor şi inscripţiuni hebraice sinaitice.

În Jidavele sau Jidovele etc., am găsit olărie primitivă, adică din epocile preistorice, nuclei de silex, pietre de praştie, rotundele de lut ars, greutăţi, instrumente de os, de coarne de cerb, de piatră, de aramă nativă, de bronz, javeline, săgeţi, cuie de fier, chei de fier şi de bronz, monede dacice şi romane, dar n-am găsit nici vase cu inscripţiuni hebraice ca dnul Schwarz la Ierusalim, nici vreo / 134 / monedă hebraică ca un Moise Cornifex sau vreun Macabeu, precum a avut norocul să găsească dnul Bogdan Petriceicu Hâjdeu în nordul districtului Hotinului din Basarabia, probabil pierdută de vreun colecţionar de numismatică.

Aşa că, cel puţin în cele 84 explorăţiuni executate de mine în diferite localităţi din ţară de la 1867 până mai ieri, n-am putut descoperi nici instrumentele casnice, nici armele, nici rămăşiţele alimentare, nici ceramica cu caractere grafice vechi sinaitice, nici craniul dolicocefal al vreunui dac-israelit, ca în necropola din Cetatea Severinului, unde săpăturile din portul Severinului mi-au pus la lumină 37 de craniuri, toate brahicefale, ca ginta jidavă, dacă şi daco-romană[XXI].

Aceste explicaţiuni terminate[XXII], iată cum clasific numirile pe care tradiţiunea locală şi istoria le-au păstrat pentru Cetatea Jidava sau Jidova etc., de lângă Câmpulung:

1. Prima staţionare în această cetate a fost a dacilor şi construită de ei sub numirea de Jidava şi Jidova[XXIII]. / 135 /

2. A doua a fost ocupată de romani şi de daci supuşi romanilor din timpul lui Traian, când probabil s-au reconstituit zidurile acestei cetăţi după sistemul castrelor romane.

https://biblioteca-digitala.ro

Am găsit aici între multele cărămizi de factură romană şi dacă, lungi de 0,42 şi late de 0,28 şi groase de 0,06 m, altele de diferite dimensiuni, pe care le voi da explicaţiunea într-un studiu al meu şi două din ele, una întreagă şi alta pe jumătate, cu inscripţiuni cu caractere grafice scrise cu un zgâriiş înainte de arderea lor.

Pe cea întreagă stă scris nume probabil dace cu terminaţiune latinizată: Georgius, M. S. A., Cinedus, Canididus, Istrin[XXIV] <Pl. 16/2>. Pe cealaltă jumătate stă scris A şi abreviaţiunile cuvintelor romane XIIII, XVIII, AV şi VIC [XXV] <Pl. 16/1>, care înseamnă că a XIIII-a legiune Gemina Victrix Moesica şi a XVIII-a legiune Augusta[XXVI] au staţionat aici[XXVII], au lucrat / 136 / împreună cu dacii la manufacturarea cărămidei şi ţiglăriei trebuincioase la construcţiunile acestei cetăţi.

Trebuie să luăm în consideraţiune că romanii întrebuinţau popoarele învinse la fabricaţiunea materialelor pentru construcţiuni; de-aici reiese foarte clar că pentru controlul fabricării cărămidei, legionarii aplicau pe ea sigiliul legiunii sau pe acela al cohortelor, la cărămizile făcute de cohorte, pe timp ce acelea fabricate de cei învinşi purtau urmele diferitelor semne digitale de control aplicate pe cărămida proaspătă.

Asemenea cărămizi cu atari semne se găsesc în toată România, în Transilvania, Bucovina, Bulgaria, Serbia şi pretutindeni pe acolo unde romanii au stăpânit şi au lăsat urme ale instalaţiilor similare în clădiri şi altele şi ale cărora tradiţiune nediscutată şi ruine autentice le-am cercetat cu de-amănuntul.

3. În a treia oară, cred că această cetate a putut să fie ocupată de huni şi avari[XXVIII] sub denumirea de Uriaşa. În limba hunică, „oriaş" / 137 / înseamnează om de statură foarte înaltă, un gigante, un briavu[10].

Asupra acestui cuvânt dnul Alfred Maury[11] [XXIX] ne spune că: „amintirea popoarelor barbare, ale cărora hoarde speriau Imperiul Roman, amestecându-i în tradiţiunea uriaşilor, hunii şi

[10] Dnul Cesar Bolliac credea că cuvântul să fie unul din cuvintele dace ce au rămas în limba noastră, de trebuie să credem că limba dacă a fost pelasgă; căci uriaş se vede a deriva din ωρος, ούρος, ούριος.

[11] Alfred Maury, *Le mot géant dans le complement d'Encyclopedie*, colonne 394, tom IV.

https://biblioteca-digitala.ro

avarii fură transformați în uriași și numele acestor popoare luară în basmele țăranilor această accepție cu totul".

Precum se constată din cele descoperite în această cetate prin explolrațiunele mele de la 7 sept. până la 18 oct. 1876, din indicațiunile și lămuririle ce am desluşit, se vede că n-a existat nici în epoca preistorică, nici în acea istorică a cetății nici unul din acei ce dnul Bluntschli i-a botezat daci-israeliți.

La congresul etnografic din sept. 1889[XXX], unde sunt și eu membru[XXXI], am susținut această teză în College de France înaintea unor savanți membri < ai > institutului, / 138 / ca dnii Franck, președintele institutului[XXXII], J. Oppert, președintele congresului[XXXIII], Masspero[XXXIV], Dieulafoy[XXXV], Louis Leger slavistul[XXXVI], Kubalsky[XXXVII], Baisdier, Leon de Rosny, președintele Societății Etnografice din Franța[XXXVIII], Celestin Lagache[XXXIX], Marceron[XL], Gautier de Clobry, Jaques de Biez, secretarul Ligii Antiisraelite[XLI], mulți studenți români și mulți membri ai Societății Etnografice din Franța și străinătate, cari au subliniat admiterea tezei mele prin aprobări și felicitațiuni călduroase. De unde trag concluziunea și repet că Jidavele, Jidovele, Jidovii, Zidinele, Zidioarele etc. sunt numiri dacice, ci nu evreiești.

În această cetate, afirmă și tradițiunea, că tătarii năvălind în țară de-au luptat cu oștenii români sub Negru Vodă în timp de noapte. Românii atunci aveau ca lozincă: „Reteveiu de teiu / Mirişte de meiu". Tătarii aflând de această lozincă, însă neştiind româneşte, strigau la rândul lor: „Retevela di tela / Mirişta di mela". Aceste cuvinte estropiate †……† / 139 / ostaşilor români, pe lângă bărbăția și voinicia lor și mai bine cauza lor și-i alungară din țară.

Să adoptăm această lozincă strămoşească prin care ne-om culege îndemnul, bărbăția și legătura sufletească pentru apărarea intereselor neamului, credinței și patriei.

NOTE:

[I] Castrul nu se află la nord-est de oraș, ci la sud–sud-vest, în cartierul Pescăreasa situat între cartierul Apa Sărată (la nord) și comuna Schitu Goleşti (la sud).

https://biblioteca-digitala.ro

[II] Toponim inexistent, neatestat nici în izvoarele antice (cf. D. Tudor, *Ştiri nouă despre castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar”, 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 3, nota 6).

[III] Tellul gumelnițean de la Țigăneşti, jud. Teleorman (Pl. 4), situl în care Butculescu îşi începe seria de explorări arheologice, în anul 1867.

[IV] Localitatea bănățeană Berzovia (fost Jidovin), jud. Caraş-Severin, probabil anticul Berzobis. Castru roman de pământ de mari dimensiuni (490 x 410 m).

[V] Jdioara (Židovar), sat în com. Criciova, jud. Caraş-Severin. Ruine ale unei cetăți medievale.

[VI] Pentru o discuție amănunțită despre noțiunile de „jidovi” şi „urieşi” / „uriaşi” în tradiția populară, vezi C. Croitoru, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos*, II, *Terminologie relativă*, Editura Istros, Brăila, 2007, p. 159-163 (cu bibliografia).

[VII] Constantin D. Aricescu (1823-1886), publicist, istoric şi autor liric. A avut diverse funcții administrative şi politice: director al Arhivelor Naționale, director al Domeniilor Statului, deputat etc. Originar din Câmpulung, este autorul primei monografii a oraşului (*Istoria Câmpulungului, prima reședință a României*, vol. I-II, Imprimeria Ferdinand Om, Bucureşti, 1855-1856).

[VIII] Nikołaj Ambroży Kubalski (1794-1873), funcționar public în Polonia, comisar în intendența generală a armatei poloneze. Din 1831 emigrează în Franța, unde elaborează diverse lucrări despre popoarele din estul Europei, dintre care cea mai importantă rămâne *Recherches historiques et statistiques sur les peuples d’origine slave, magyare et roumaine. Ouvrage accompagné de plusieurs tableaux, d'une carte ethnographique, ainsi que de notes et pièces justificatives*, Paris – Tours, 1852

[IX] Louis-Paul Marie Léger (1843-1923), primul slavist francez, istoric şi lingvist. Traduceri din limbile rusă, sârbă şi poloneză. Studii la

https://biblioteca-digitala.ro

Collège de France, unde va fi şi profesor de limbă şi literatură slavă (între anii 1885 şi 1923). Din 1894, membru de onoare străin al Academiei Române (cf. Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicţionar*, ediția a III-a, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 470).

[X] Friedrich Wilhelm Bergmann (1812-1887), filolog german. Studii de teologie la Strassburg, apoi de filologie la Göttingen, Berlin şi Paris. Din 1838, profesor de literatură străină la Facultatea de Filozofie din Strassburg. Lucrarea acestuia la care face referire Butculescu este *Les Gétes ou la filiation généalogique des Scythes aux Gètes et des Gètes aux Germains aux Scandinaves*, Strassburg, 1859.

[XI] Sinonim peiorativ pentru „evrei".

[XII] Jean Alexandre Vaillant (?-1886), profesor, istoric, lingvist şi activist politic francez. Din 1830 se stabileşte în Bucureşti. Între 1831-1834, director al Colegiului Sf. Sava. Francmason, sprijină revoluția de la 1848 din Muntenia. Lucrarea sa principală, la care face referire şi Butculescu, a fost *La Roumanie, ou Histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardialiens, Vallaques et Moldaves, résumés sur le nom de Romans*, Librairie de la Société de Géographie, Paris, 1844. Primeşte cetățenie română în 1864.

[XIII] Johann Kaspar Bluntschli (1808-1881), profesor de drept internațional la Universitatea din Heidelberg, autorul lucrării *Der Staat Rumänien und dar Rechtsverhältiss der Juden in Rumänien. Ein rechtsguachten von Geheimrath Dr. Bluntschli, Professor an der Universität Heidelberg*, Commision-Verlag von W. & S. Loewenthal, Berlin, 1879, apărut în acelaşi an la Bucureşti, în traducere românească: *Statul Român şi situația juridică a evreilor în România. Studiu de consilierul intim dr. Bluntschli, profesor la Universitatea din Heidelberg*, Tipografi Editori Thiel&Weiss, Bucureşti, 1879.

[XIV] Tellul eneolitic (cultura Gumelnița) de la Țigăneşti, jud. Teleorman. Butculescu sapă aici de mai multe ori, în anii 1867-1869 şi 1871-1872, situl fiind situat pe proprietatea familiei sale.

https://biblioteca-digitala.ro

[XV] Zâmbreasca, jud. Teleorman - tell eneolitic (cultura Gumelnița) în care Butculescu face săpături în anii 1870-1871 şi 1873.

[XVI] Stațiunea eponimă a culturii Cucuteni, unde Butculescu, alături de N. Beldiceanu, face săpături în primăvara anului 1885, la scurtă vreme după ce acolo fuseseră descoperite întâmplător primele piese arheologice (decembrie 1873) (cf. P. Panait, *Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoare arhivistice bucureştene*, în „Revista muzeelor şi monumentelor", Seria Muzee, 19, 1982, 4, p. 64-70)

[XVII] Heinrich Schliemann (1822-1890), arheolog german, autodidact. Mare parte din enorma avere pe care o dobândise ca om de afaceri (comerciant, bancher, contractor militar in timpul Războiului Crimeei) o va pune la dispoziția cercetărilor sale arheologice, încercând să demonstreze veridicitatea istorică a poemelor homerice pentru care avea un adevărat cult încă din copilărie. În 1869, primeşte titlul de doctor la Universitatea din Rostock. Săpături la Hisarlâc (Troia) (patru serii de campanii: 1871-1873, 1878-1879, 1882-1883 şi 1888-1890), Micene (1874-1877), Ithaca (1878) şi Tirynt (1884).

[XVIII] În perioada în care Butculescu descoperea în siturile sondate figurine zoomorfe eneolitice, această categorie de inventar arheologic era destul de puțin cunoscută în Europa. Concludente în privința parcimoniei „catalogului" siturilor cu astfel de descoperiri sunt şi comentariile lui Schliemann făcute în contextul prezentării rezultatelor săpăturilor sale de Troia: „Ce figures d'animaux ne se trouvent que dans la quatrième cité. Un grand nombre de figures sembables, trouvées à Szihalom, sont au Musée national de Buda-Pesth (dans la vitrine n^{o} X, sous les n°s 83-100) ou l'on peut voir aussi celles qui proviennent de Pillin (voyez Joseph Hampel, *Antiquités préhistoriques de la Hongrie*, pl. XIII, n°s 10-15; et *Catalogue de l'Exposition préhistorique des Musées de province*, pp. 118, 119). Les vaches troyennes que nous avons sous les yeux correspondent très bien à celles que j'ai trouivées en si grande abondance à Mycènes (voyez *Mycènes*, p. 142, n°s 114-119), à la différence que les vaches mycéniennes sont parfaitement cuites et décorées de peinture. Je puis

https://biblioteca-digitala.ro

ajouter qu'il y a au British Museum une vache de terre cuite trouvée dans une tombe à Ialysos (île de Rhodes)." (H. Schliemann, *Illios. Ville et pays des Troyens. Résultat des fouilles sur l'emplacement de Troie et des explorations faites en Troade de 1871 à 1882*, Librairie Firmin-Didot et Cie, Paris, 1885, p. 722, fig. 103-107).

[XIX] Probabil că Butculescu se referă la rabinul Joseph Schwarz (1804-1865), autor al lucrării *Descriptive Geography and Brief Historical Sketch of Palestine*, Philadelphia, 1850. Născut în Bavaria şi absolvent al Seminarului Regal din Colberg, el va studia apoi istoria şi geografia Palestinei la Universitatea din Würzburg. Din 1833, se stabileşte în Ierusalim, dedicându-se călătoriilor de documentare şi explorărilor în ţinuturile Palestinei. Pentru ediţia în limba germană a cărţii sale (*Das Heilige Land*, Frankfurt am Main, 1852), a fost decorat de împăratul Austriei.

[XX] În 1885, Budapesta nu a fost gazda unei expoziţii universale (care în acel an se va desfăşura la Anvers), ci a Expoziţiei Naţionale de Industrie şi Comerţ. O altă mare expoziţie desfăşurată la Budapesta la finalul sec. al XIX-lea, a fost cea din 1896 – Expoziţia Mileniului, însă nici aceasta nu a avut un caracter de expoziţie universală. Nu este exclus ca Butculescu să se refere de fapt la Expoziţia Maghiară a Industriilor Casnice Feminine („Országos Magyar Nöiparkiállitás"), care s-a ţinut în 1881, de asemenea, la Budapesta.

[XXI] Referire la săpăturile de salvare pe care le-a făcut la Severin, în anul 1883, din însărcinarea Comitetului Arheologic. Cele 38 morminte de înhumaţie descoperite atunci sunt toate romane (cf. D. Tudor, *Obiecte de metal din Drobeta descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) şi Gr. G. Tocilescu (1896-1899)*, în „Drobeta", 2, 1976, p. 117 şi urm., pl. 1-3).

[XXII] Dincolo de orientările categoric antisemite ale lui Butculescu, fondator al Alianţei Anti-Israelite Universale, întemeiată la Bucureşti, la 28 august 1886 (*Câteva fapte din viaţa lui Dimitrie C. Butculescu*, Bucureşti, 1895, p. 84), aserţiunile sale trebuie privite în contextul „chestiunii evreieşti", problemă generată de prevederile tratatului de la Berlin (1878) şi care a agitat puternic viaţa politică din tânăra

https://biblioteca-digitala.ro

Românie independentă. Pentru modul cum intelectualitatea românească a perceput această „chestiune în care toți reprezentanții națiunii să se întoarcă prin înfrățire, dinaintea unui așa mare pericol național şi economic" (Odobescu), ilustrative sunt, de exemplu, articolele din presa vremii, din 1879, precum seria „Împământenirea israeliților" semnată de A. Odobescu, în „Românul" (vezi A. I. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, III, Editura Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1887, p. 466-488), ori cele ale lui Mihai Eminescu, în „Timpul" (vezi M. Eminescu, *Opere*, X, Editura Academiei, Bucureşti, 1989, p. 291-292). Nu trebuie să uităm nici atitudinea antisemită a lui Cezar Bolliac, „magistrul" lui Butculescu în domeniul arheologiei, manifestată constant şi virulent încă din 1866 într-o serie de articole din gazeta sa, „Trompeta Carpaților" (anul IV, 1866, nr. 426/7 iunie; nr. 427/14 iunie; nr. 433/5 iulie; nr. 434/8 iulie; nr. 435/11 iulie).

[XXIII] Aici Butculescu împărtăşeşte teoria lansată în 1855 de Constantin D. Aricescu, în a sa *Istorie a Câmpulungului* (vezi supra, § I, p. 47, nota I). Cercetarea arheologică modernă a castrului infirmă însă această ipoteză. Stratigrafic, sub nivelul roman nu a fost reperat vreun alt nivel, corespunzător Latène-ului getic (cf. C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeş). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis", 7, 1995, p. 22-23, fig. 1-3). Monedele getice de tip „imitații Filip II" din colecția Butculescu cu indicația provenienței „Jidova–Muscel" (C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Biblioteca de arheologie 19, Editura Academiei, Bucureşti, 1973, p. 435, nr. catalog 34) vor fi avut alt loc de descoperire. În manuscrisele sale, Butculescu nu aminteşte nimic despre descoperirea altor monede în săpăturile din castru, în afara celor două piese de la Geta şi Gordian (vezi supra, § I, p. 44). Eventuale probleme ar putea să ridice o fibulă de bronz de schemă Latène târzie, descoperită în timpul săpăturilor mai recente din castru, păstrată în colecția Muzeului Județean Argeş (inedită). Este adevărat, totodată, că orizontul getic nu lipseşte cu desăvârşire din arealul Câmpulungului, o locuire din perioada târzie a celei de-a doua epoci a fierului fiind reperată şi parțial cercetată în extremitatea sud-vestică a oraşului, în zona Bisericii Sf. Gheorghe (Olari) (vezi Fl. Mârțu, *Prezențe dacice şi elenistice în vatra Câmpulungului*, în „Tribuna

https://biblioteca-digitala.ro

şcolii argeşene", III, 1971, p. 42-44; Idem, *O monedă autonomă odessitană la Câmpulung-Muscel şi implicaţiile ei economice şi culturale*, în „Buletinul Societăţii Numismatice Române", 127, 1981, p. 81-88; D. Măndescu, *Cetăţeni. Staţiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviţei superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 106)

[XXIV] *Inscripţiile Daciei Romane*, II, *Oltenia şi Muntenia*, ediţie îngrijită de G. Florescu şi C. C. Petolescu, Editura Academiei, Bucureşti, 1977, p. 238, nr. catalog 611.

[XXV] *Ibidem*, p. 239, nr. catalog 615.

[XXVI] Butculescu face aici o confuzie, Legiunea XVIII fiind una din cele trei legiuni zdrobite de cheruscii lui Arminius, în anul 9 AD, în Pădurea Teutoburgică. După dezastru, romanii nu mai atribuie numărul de ordine XVIII unei alte legiuni. Legiunea la care Butculescu a intenţionat să facă referire este probabil VIII Augusta.

[XXVII] Singura trupă militară atestată până în prezent la Câmpulung-„Jidova" (printr-un graffiti descoperit în campania arheologică din anul 1993) este Cohorta I Flavia Commagenorum (vezi C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuţie la istoria militară a Daciei romane*, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2002, p. 96; Idem, *Inscripţii latine din Dacia*, Editura Academiei, Bucureşti, 2005, p. 96-97, nr. catalog 164)

[XXVIII] Supoziţia lui Butculescu nu se confirmă arheologic.

[XXIX] Louis Ferdinand Alfred Maury (1817-1892), savant francez (vezi supra, § III, p. 72, nota X).

[XXX] În toamna anului 1889, la Paris se desfăşoară succesiv două congrese internaţionale de etnografie: Congresul Societăţilor Etnografice Universale, în luna septembrie, şi Al Doilea Congres Internaţional al Ştiinţelor Etnografice, în luna octombrie. Cum Butculescu menţionează clar că şi-a prezentat comunicarea în luna septembrie, înseamnă că participarea lui activă s-a manifestat în cadrul Congresului Societăţilor Etnografice Universale (vezi şi A. Păunescu,

https://biblioteca-digitala.ro

Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu în domeniul arheologiei, la www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/3D.C.Butculescu).

[xxxi] La data desfăşurării congresului (1889), Butculescu era membru al Societății Etnografice Universale (din 1882) şi al Alianței Științifice Universale, iar începând cu anul următor (1890) devine oficial şi membru al Societății de Etnografie din Paris.

[xxxii] Butculescu se referă probabil la Adolphe Franck (1809-1893), filozof francez, însă acesta nu a fost niciodată director la Institut de France (în 1889, anul desfăşurării congresului, preşedintele Institutului era Edmond Becquerel, iar secretarul general al l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres era Henri Wallon). Franck urmează cursurile şcolii rabinice de la Alaincourt, apoi colegiul din Nancy şi Universitatea din Toulouse. La numai 36 de ani, este ales membru al Acadmiei de Ştiințe Morale şi Politice. Inaugurează la Sorbona, în 1840, un curs de filizofie socială. Între 1849 şi 1852 este profesor suplinitor de filozofie greacă şi latină la Collège de France, iar între 1854 şi 1881 este profesor titular cu un curs de drept. Din 1882, membru al Societății de Studii Evreieşti (preşedinte în 1888). Din vasta sa operă se remarcă un impresionant *Dictionnaire des sciences philosophiques par une Société de professeurs et de savants, sous la direction de M. Ad. Franck, de l'Institut*, 6 vol., Paris, 1844-1852.

[xxxiii] Jules Oppert (1825-1905), arheolog filolog şi orientalist german, stabilit din 1847 în Franța. Primeşte cetățenie franceză în 1854. Studii de drept la Hamburg şi la Heidelberg şi de orientalistică la Bonn, Berlin şi Kiel. Din 1857, profesor de sanscrită şi filologie comparată la şcoala de lingvistică de pe lângă Biblioteca Națională. Din 1874, profesor de filologie şi arheologie asiriană la College de France. Din 1881, membru al l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, devenind în 1890 vicepreşedintele, iar în 1891 preşedintele acesteia. Din 1876, membru, apoi vicepreşedinte al Comitetului Central al Alianței Israelite Universale, iar din 1904, Preşedinte al Societății de Studii Evreieşti. Unul dintre fondatorii asirologiei. Studii importante asupra arheologiei Orientului antic, asupra Asiriei şi a cuneiformelor.

https://biblioteca-digitala.ro

În perioada 1851-1854 participă la o misiune arheologică franceză în Mesopotamia, descoperind anticul Babylon.

[XXXIV] Gaston Camille Charles Maspero (1846-1916), egiptolog francez. În 1869 devine profesor de limbă şi arheologie egipteană la École Pratique des Hautes Études, iar din 1874 predă la Collège de France. În 1880, conduce o misiune arheologică franceză în Egipt, ce va pune bazele viitorului Institut Francez de Arheologie Orientală. Ca director al Serviciului de Antichităţi Egiptene, în 1881 face săpături la Gizeh şi reuşeşte să introducă o serie de legi în sprijinul protejării monumentelor şi siturilor arheologice. Lucrarea sa principală rămâne *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique*, 3 vol., Paris, 1895-1897.

[XXXV] Marcel-Auguste Dieulafoy (1844-1920), arheolog francez, autodidact. În perioada 1885-1886 face săpături în Iran, la Susa, obiectivul său fiind palatul (*Apadana*) lui Artaxerxes II, identificat şi sondat în 1851 de William Kennett Loftus. Friza Arcaşilor („Nemuritorii") şi Friza Leilor păstrate la Luvru provin din săpăturile lui Dieulafoy. Lucrarea sa de referinţă este *L'art antique de la Perse. Achéménides, Parthes, Sassanides*, 5 vol., Libraire Centrale d'Architecture - Imprimeries Réunies, Paris, 1884-1889. Din 1895, membru în l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.

[XXXVI] Vezi supra, p. 88, nota IX.

[XXXVII] N.-A. Kubalski, polonez (şi nu rus, cum menţionează anterior Butculescu) emigrat în 1831 în Franţa, a murit la Paris în anul 1873 (vezi supra, p. 88, nota VIII), aşadar nu avea cum să se numere printre participanţii la congresul din 1889.

[XXXVIII] Léon Louis Lucien Prunol de Rosny (1837-1914), orientalist şi etnograf francez. Fondator al Societăţii Etnografice de la Paris, în 1859 şi al Alianţei Ştiinţifice Universale, în 1877 (vezi şi infra, § VI, p. 100-101, nota I).

https://biblioteca-digitala.ro

[XXXIX] Célestin-Dieudonné Lagache (1809-?), stenograf francez. Din 1874, director onorific al serviciului stenografic al Senatului Franței. Senator de l'Oise, între 1879 şi 1888.

[XL] Désiré Jean Baptiste Marceron (1823- ?), secretar general al Alianței Stiințifice Universale, cu preocupări legate în special de antropologia şi etnografia Extremului Orient, autor al unei bibliografii a taoismului, studii despre legile şi cutumele din Cambodgia etc.

[XLI] Jacques de Biez (1852-1915), ziarist (secretar de redacție al gazetei „La République française"), istoric şi critic de artă francez. Antisemit republican, fondează la Paris, împreună cu Edouard Drumont o „Ligă antisemită națională a Franței", devenind vicepreşedintele acesteia.

https://biblioteca-digitala.ro

§ V

< CERCETĂRILE DE LA BĂRĂȚIA DIN CÂMPULUNG >[I]

Două desene în creion realizate de D. Butculescu.

<Piatra de mormânt a comitelui Laurencius de Longo Campo (Pl. 12/1)>[II].

<Inscripția de pe clopotul din 1525 al Bisericii Sf. Iacob cel Mare (Pl. 12/2)>[III].

NOTE:

[I] Butculescu a vizitat Bărăția, stăruind asupra monumentului, probabil în toamna anului 1876, în perioada când s-a aflat la Câmpulung pentru cercetarea arheologică a castrului de piatră de la „Jidova".

[II] Vedere frontală. Dimensiunile pietrei, în desen, sunt de 20,1 cm x 11,3 cm. Comparând cu dimensiunile reale ale pietrei (2,10 m x 1,6 m), putem aprecia că desenul a fost întocmit la scara de 1/10, latura mică a pietrei fiind uşor supradimensionată. Inscripția incomplet redată: „HIC SEPULTUS EST COMES LAURENCIUS DE LONGO CAMPO PIE MEMO[RIE +ANNO DOMINI M]CCC + " (cf. D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros", XIII, 2006, p. 207-213). În problematica acestei lespezi tombale, fundamental rămâne studiul lui E. Lăzărescu, *Despre piatra de mormânt a comitelui Laurenţiu şi câteva probleme arheologice şi istorice în legătură cu ea*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", IV, 1957, 1-2, p. 109-129.

https://biblioteca-digitala.ro

[III] Inscripția de pe acest clopot (astăzi dispărut) al bisericii catolice din Câmpulung este redată detaliat de Butculescu: „S[ANCT]E IACOBE ET ANNA SINT NOBIS GRATA HAC MUNERA. FRANC[ISCI] O[B]S[E]R[VANTIA] / A[NNO] D[OMINI] 1525" (cf. P. Chihaia, *Monuments gothiques dans les anciennes residences de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art", II, 1965, p. 79, nota 26, fig. 6).

https://biblioteca-digitala.ro

§ VI

D-L DE ROSNY[I] ŞI STUDIILE SALE ETNOGRAFICE ÎN ROMÂNIA. CU OBSERVAȚIUNILE ŞI STUDIILE FĂCUTE ÎN LOCALITĂȚILE VIZITATE ÎN 1882 (sic!)[II].

Articol publicat în „România literară şi ştiinţifică", anul I, nr. 4, duminică 19 martie 1885, p. 3.

Se ştie că marea asociaţiune a oamenilor de ştiinţe cunoscută sub numele de Instituţiunea Etnografică numără azi mai bine de 250 delegaţiuni, un fel de consulate ştiinţifice din cele două lumi.

Noi delegaţiuni s-au organizat acum la Hodeidach (Arabia) şi la Port-au-Prince în Haiti, la Port of Spain, una din insulele Trinităţii şi în mai multe insule depărtate ale Oceaniei, mai cu seamă la Tutuva, la Tidji (sic!)[III], la Hobarttown, în Tasmania etc.

Delegaţiunea generală a Germaniei s-a stabilit la Berlin, într-un bogat hotel, unde sunt primiţi la sosirea lor, membrii asociaţiunii.

După Franţa, care ocupă primul rang, România ocupă al doilea rang prin numărul membrilor care figurează în această instituţiune.

D. Léon de Rosny, preşedintele acestei instituţiuni, a vizitat ţara noastră împreună cu D. Sesouef (sic!)[IV], membru al Consiliului Central.

D. Pantazi Ghica, deputat şi membru al acestei instituţiuni, a însoţit pe acei domni în excursiunile lor din nordul ţării, vizitând oraşele principale, stabilimentele publice, monastirile, bisericile, studiind cu cel mai viu interes tipurile, moravurile şi tot ceea ce atinge de aproape ştiinţa etnografică.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu ajutorul fotografiei, d. de Rosny a luat diferite poze şi vederi care vor fi descrise în cartea sa, unde va trata despre etnografia ţării noastre[V].

Întors în Bucureşti, d. de Rosny nu putea părăsi ţara fără a studia vechile monumente din Argeş şi Muscel, leagănul românismului. D. Ureche, atunci ministru[VI], singurul delegat al Instituţiunii etnografice în ţara noastră, îi propuse să le viziteze şi să le studieze din punctul de vedere al ştiinţei etnografice.

Pentru a da mai multă atracţiune acestei propuneri, ministrul a binevoit să însoţească pe d. de Rosny şi m-a invitat şi pe mine la această excursiune pe care o făcusem deja în 1876, pe timpul explorațiunilor mele arheologice din districtul Muscel.

Ca tovarăş de călătorie, îmi voi da toate silinţele să descriu cu exactitate ceea ce d. de Rosny a văzut, a observat şi a descris în parcursul nostru prin aceste două judeţe, mai adăugând şi dragostea ce acest savant poartă intereselor româneşti.

Înainte de a intra în amănuntele excursiunii noastre, voi expune în câteva trăsături persoana morală şi intelectuală a d-lui de Rosny.

Exteriorul simpatic şi foarte atrăgător, riposta sa vioaie şi chibzuită, vorbirea sa plină şi inteligentă, inima sa vibrând la tot ce atinge dreptul omului, iată, dacă nu mă înşel, portretul preşedintelui Institutului etnografic[VII].

În numărul viitor vom vorbi de prima excursiune făcută în judeţele Argeş şi Muscel[VIII].

NOTE:

[I] Léon Louis Lucien Prunol de Rosny (1837-1914), orientalist şi etnograf francez. Studii la École Impériale et Spéciale des Langues Orientales, specializându-se în limba chineză. Studii autodidacte de limbă japoneză. Membru în numeroase societăţi savante ale vremii. În 1858 fondează la Paris Societatea de Etnografie (ulterior Institutul Etnografic Francez), devenind secretarul acesteia. Membru fondator al Societăţii Americane din Franţa (1857). Membru fondator al Societăţii Japoneze din Londra, înfiinţată în timpul desfăşurării la Londra a Congresului Orientaliştilor (1873). Membru al Societăţii Asiatice din

https://biblioteca-digitala.ro

Londra. Membru fondator al Alianței Științifice Universale (1877), al cărei obiectiv era „colaborarea internațională a savanților din lumea întreagă". La 26 de ani, în 1863, inițiază un curs de limbă japoneză la Ecole Impériale des Langues Vivantes. Primul titular al cursului de limbă japoneză la Ecole Impériale des Langues Orientales, creat special pentru el (1868). Director la École Practique des Hautes Études. Cavaler al Legiunii de Onoare. Din 1877, membru corespondent străin al Societății Academice Române (cf. Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar*, ediția a III-a, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 730-731). Numeroase și variate volume și studii asupra limbilor și popoarelor din Extremul Orient și America Latină (lingvistică, etnografie, religie comparată). Publică antologii de poezie japoneză, editează și descifrează codice maiașe, autorul unui dicționar japonez – francez – englez, al unui vocabular chinez, coreean, și japonez, al unui tratat de etnografie etc. Fondator al unei noi doctrine, „Budismul eclectic", ce-i va atrage nu numai numeroși adepți, ci și excomunicarea din partea papalității, care va interzice cercetătorilor și oamenilor de știință catolici să participe la reuniunile și congresele științifice organizate de el.

[II] Greșeală de tipar. Călătoria de documentare a lui Léon de Rosny în România a avut loc în anul 1881.

[III] Greșeală de tipar: corect Fidji.

[IV] Greșeală de tipar: corect Lesouëf (vezi infra § VII, p. 123, nota X).

[V] În urma documentării făcută în 1881 în România, de Rosny va publica volumele *La Patrie des Romains d'Orient. Études ethnographiques, géographiques, historiques, économiques et littéraires*, București – Paris, 1882 (ediție bibliofilă, Paris, 1884) și *Les Romains d'Orient. Aperçu de l'ethnographie de la Roumanie*, Maisonneuve Frères et Ch. Leclerc, Paris, 1885.

[VI] Vasile Alexandrescu Urechea (1834-1901), savant, profesor de istorie și literatură română la Universitatea din Iași și apoi la cea din București, membru fondator al Academiei Române și om politic (senator de Galați). Ministru al Instrucțiunii Publice de la 10 aprilie

https://biblioteca-digitala.ro

1881 până la 1 august 1882 (D. R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor din România (1800-1898)*, ediția a 2-a, ediție îngrijită de Dan Jumară, Editura Alfa, Iași, 2004, p. 245-246). Membru activ, ales pe viață, al Institutului Etnografic de la Paris; relații de strânsă colaborare și prietenie cu Léon de Rosny (cf. O. Nedelcu, *Biblioteca Publică „V. A. Urechea" Galați*, la www.bvau.ro/monografia/01.pdf)

[VII] Pentru a înțelege mai bine personalitatea savantului și stilul său de viață, relevantă este o corespondență din Paris publicată la 12 mai 1907 în „The New York Times", cu titlul *Eccentric Life of Famous Professor*: „Paris, May 11. – The curious grounds on wich the Archduke Leopold sought a divorce from his wife, the former actress, Fraulein Adamovic, are paralleled by the resons given for separation in a suit brought by Mme Léon de Rosny, wife of the eminent Orientalist. Prof. de Rosny's strange method of living has forced all his relatives to leave hime alone in his apartment near the Academy. He goes to bed at sundown, but rises betwen midnight and 1 A. M. and works till 8, when he goes aut to lecture at the School of Oriental languages. He returns home at noon and goes to bed again. He suffers from insomnia. A maidservant must stay in his room while he is trying to sleep, but remain perfectly motionless, not even readin or sewing. He lives in an apartament house from which have been ejected all other tenants, in order that he may obtain perfect quiet. Mme de Rosny accuses her husband of neglecting their children. The son, aged 19, calls daily, but is not allowed to enter beyond the janitor's lodge, where the sum of 3 f. is deposited daily by the father for the youth's pocket money. The wife petitions for a separation with alimony, also for an accoubting of her husband' property, wich, he says, is being ruined by mismanagement".

[VIII] Cum nr. 5 al publicației „România literară și științifică", apărut duminică 27 martie 1885 (gazeta avea o ritmicitate săptămânală, numerele apărând duminica), lipsește din colecțiile marilor biblioteci, inclusiv din colecțiile speciale și din cele specializate pe presa sec. al XIX-lea, nu putem ști dacă Butculescu și-a continuat expunerea cu descrierea propriu-zisă a călătoriei. În aceste împrejurări, cu atât mai importante devin manuscrisele prezentate îm următoarele două capitole ale volumului de față.

https://biblioteca-digitala.ro

§ VII

MONSIEUR DE ROSNY ET SES ÉTUDES ETHNOGRAPHIQUES DANS LA ROUMANIE. 1RE EXCURSION. LES DISTRICTS D'ARGEŞ ET DE MUŞCEL /

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, redactat în limba franceză; 20 file. Prima filă, detaşată şi nenumerotată, are scris r. titlul manuscrisului, v. fiind alb. Restul filelor, scrise r. şi v., sunt legate şi numerotate r. şi v. începând cu 53, până la 90. Numeroase corectări, ştersături, fragmente de text tăiate cu o linie, adăugiri şi intervenţii marginale. Manuscrisul constituie probabil ciorna broşurii *M^sr L. de Rosny et ses études etnographiques en Roumanie*, Bucureşti, 1882.

L'éboulis de cette roche se trouve disséminé abondamment tout le long de la crevasse produite par les eaux pluviales jusqu'au bas de ce versant et d'après les échantillons que j'ai recueilli, il est facile de s'assurer que l'oxyde de fer, la magnésie de fer, le basalte et un conglomérat compacte provenant d'une violente action volcanique sont les minerais constitutifs de cette roche.

Le Coltzul Albinei se trouve en face du Dosul Stoeneştilor, muscel peuplé du bouleau, du charme, du peuplier, du hêtre, du coudrier, de l'aubepine. Du sommet de celui-ci prend sa naissance un ravin nommé Pârâul Bisericei (le torrent de l'Eglise) qui se jette dans la Dambovitza.

À la sortie du village de Stoeneşti pour nous diriger vers Bădeni-Pământeni au sud de celui-ci, commune rurale composée des bourgs de Coteneşti et Stoeneşti avec 1215 hab., à notre droite on voit Coltzurile Văii Cheii (les pointes de la vallée de la Clef). En effet, ces deux pointes sont si resserrées qu'elles ne permettent pour leur versant qu'un très étroite gorge nommée Valea Cheii (la vallée de la Clef) et a la configuration de cet outil. /53/ †……† de

https://biblioteca-digitala.ro

ces deux pointés se jette dans la Dâmbovitza et porte le nom du Pârâul Cheii (le torrent de la Clef).

Non loin d'ici nous arrivons à la mairie de Badesti Pamanteni, située sur la berge droite de la Dambovitza, nous y fîmes une halte pour visiter l'école et le maire même que le notaire consignèrent notre visite dans un double procès-verbal signés par nous, dont l'un fut déposé dans les archives de la mairie, tandis que l'autre fut remis à M. de Rosny, en signe d'estime et de souvenir de la part des Mosneni Badeni-Pamenteni envers l'éminent ethnographe.

L'heure avançait et il nous fallut quitter Badeni pour aller à Vadu-Lin[I] et jouir de tout ce que la nature a créé de plus grandiose et de plus beau et de ce que l'artifice humain a su profiter et assujettir à ses besoins, comme nous allons voir plus loin.

Nous traversons la Dambovitza en face de la mairie, en suivant une route d'accès formée sur les alluvions de cette rivière, et longeant la rive gauche de celle-ci nous pénétrons dans la vallée de Badeni (cette vallée s'étend jusqu'à la frontière de Transylvanie dont le passage est gardé par un piquet); au bas des bas plans du Mt. Prisseaca nous traversons trois ou quatre fois la Dambovitza avant d'arriver /54/ au village Cotenesti. D'ici nous retraversons la Dambovitza pour arriver enfin a Vadu-Lin, vers une h<eure> de l'après-midi. M. de Rosny, quoique, las de fatigue, fut tellement captivé par la position pittoresque de cette endroit, qu'il donna libre cours a ses études en s'aidant simultanément de son système instantané.

Vadu-Lin est un gorge des Carpathes formée par deux énormes blocs erratiques qui de gauche et de droite s'érigent majestueusement comme deux murailles invincibles et encaissent forcément la Dambovitza. Il leur manque l'entablement pour croire que c'est un portique naturel et gigantesque au-dessus de cette rivière. L'eau pourtant s'écoule si calme dans cet endroit, qu'en raison de cela on lui a donné le nom de Vadu-Lin (gué calme).

Une passerelle composée d'une seule grosse poutre permet au piéton de passer d'une rive à l'autre. Si l'on n'a jamais pris des leçons d'équilibre, on peut en prendre ici gratis. Blondin[II]

https://biblioteca-digitala.ro

lui-même au début de ses études a du employer un pareil système. /55/

„La position est admirable, dit M. de Rosny, et vaut d'être photographiée". Nous disposâmes donc les gens de notre caravane les uns sur la passerelle, d'autres à cheval dans la rivière et d'autres dans des endroits sur la berge; l'instantané nous fît immédiatement possesseurs de ce ravissante vue.

Pendant ce temps, M. Manole Seoulescou[III] installé à un Km de Vadu-Lin, sur la rive gauche de la Dâmbovitza, au bas de Cetatzuia Negru-Vodă (Citadelle de Negrou-Voda)[IV], près d'un moulin, ou il s'occupait consciencieusement de déjeuner.

Nos études terminées, nous traversons sur la passerelle à la rive gauche de la rivière, d'où nous contemplons l'aise la chaine des Carpathes qui longent la rive droite de la Dâmbovitza. C'est tout d'abord au Nord-Ouest de Vadu-Lin la pointe Pitzigaïa, au sommet de laquelle se trouve la Table de Negrou-Voda (colossal dolmen monopède), la vallée Vulcan creusée par le torrent Vulcan qui se jette dans Dambovitza, la pointe Foişorele précédée par la Vallée Sassou qui se trouve au Sud-Ouest de Vadu-Lin /56/ et qui sépare cette pointe de la pointe Calimanea, la Valée Doamna formée par le versant celle-ci et de celui de la pointe Doamna[V]. Cette pointe se trouve juste en face de la Citadelle Negru-Vodă, où avait campé M. Seoulesco. La tradition locale assure que cette dénomination provient de la demeure de la Princesse (Dòmna) bâtie sur ce point.

Nous continuons la route tracée sur la berge gauche de la rivière et non loin de Vadu-Lin nous pénétrons dans un verger de pruniers. Entre celui-ci et la pointe Foişoarele on peut aisément distinguer encore la Cetatea (la Citadelle) dont l'emplacement forme un coude dans la Dambovitza et prédomine la position au loin autant en amont qu'en aval de la rivière. Il ne reste de cette place forte actuellement que des ondulations ayant la forme géométrique d'un trapèze et représentant assurément les anciens fossés car ces ondulations sont immédiatement suivies d'une zone mamelonnée qui les borde. Cette zone représente probablement les murailles en ruine de cette citadelle. Sur le bord même de la rivière, on trouve encore les restes d'une bâtisse en pierre, peut-être celles du glacis de cette citadelle[VI]. /57/ A partir d'ici, la

https://biblioteca-digitala.ro

plaine prend une plus grande extension en s'élargissant graduellement jusqu'a la Valée Chilia[VII] et de là plus encore vers le village Cetăţeni[VIII].

Cette favorable position nous permit d'observer à l'aise le sommet des Carpathes et notre attention fut attirée par une pointe de rocher abrupte qui se détache à l'Est de ces montagnes sur le versant gauche de la Dambovitza et dont la base forme presqu'un hémicycle. Cette pointe qui fait partie intégrante du Mt. Pleaşa Popii[IX] est connue dans la localité sous le nom caractéristique de Omul de Pètra (homme de pierre) mais elle est inconnue historiquement. En 1876, lors de mon exploration dans cette localité j'avais observé cette pointe sans toutefois prêter une attention sérieuse, mais M. de Rosny fut frappé de la ressemblance qu'elle avait d'une Isis Egyptienne et sur l'insistance répétée aussi de M. Lesouëf[X] nous braquâmes nos longues-vues, tout en tournoyant à distance autour d'elle pour nous convaincre si elle se trouvait là par un effet de la nature au bien par l'artifice de l'homme. Elle a toutes les apparences d'une femme assise et, comme je viens de la dire, une ressemblance frappante /58/ avec cette déesse égyptienne[XI].

M. de Rosny braqua l'objectif de son appareil photographique et un clin d'œil nous devenons maîtres de cette pointe tant observée et convoitée.

L'honneur de la pénétration de cette pointe appartenant à M. de Rosny, par esprit de déférence nous la baptisâmes „l'Isis de Rosny" et les gens de notre caravane en eurent aussi connaissance. Il m'a été facile de m'assurer dans la suite que la nature si capricieuse dans ses évolutions a produit cet étrange effet (voyez le no. †……† de la planche).

J'attirai ensuite l'attention de ces messieurs sur une autre pointe plus élevée encore, située au Sud et non loin de celle-ci sur le Mt. Pleaşa Popii; elle représente un dolmen monopède des époques mégalithiques. C'est un colossal bloc fiché à plat sur cette pointe. Les Celtes qui, au début de leur migrations en Europe, occupaient le territoire compris „depuis l'embouchure du Danube

https://biblioteca-digitala.ro

jusqu'autour des monts Carpathes"[1], ont probablement laissé à leur émigration d'ici, ces restes de leur passage[XII]. Elle porte dans la localité le nom de Massa Domneasca (table princière) (voyez no. †……† planche) /59/ de même que celle qui prédomine la Pointe Pitzigaïa citée plus haut. Nous baptisâmes ce dolmen du nom de sa Majesté le Roi: le dolmen Charles (n'est pas loin de la Citadelle Negru-Voda); le présent et le passé se touchent et s'harmonisent d'un accord parfait.

Ces deux nouvelles découvertes nous causèrent le plus grand plaisir et nous dirigeâmes vers l'endroit où l'on avait disposé notre déjeuner, qui était apprêté sur le bord de la Dambovitza, non loin d'un moule et à l'endroit où j'avais campé en 1876 lors de mon exploration dans cet endroit. Cette rivière prend sa source du Mt. Otigul[XIII] arrose Rucăr, Dragoslavele, Valea Gârtii, Bădeni Pământeni, Stoeneşti, Cetățeni de Vale, Tergovestea, Bucureşti et se jette dans l'Argeş dans le village de Budeşti.

C'est pendant cette opération qui fut de très courte durée, que je citai à ces messieurs le vieux refrain de la Dambovitza: „Dambovitza apa dulce, cine te bea nu mai se duce!" (Dambovitza eau douce, qui te boit ne s'en va plus!). Effectivement, c'était le moment plus que jamais de penser à lui. Son eau pure, limpide et légère servit à nous désaltérer. Mrs de Rosny et Lesouëf, avant de lever le siège, portèrent un toast en la santé de L. L. M. M. le Roi et la Reine et de la Roumanie.

Ensuite, je conduisis ces deux messieurs visiter un men-sao[XIV] que j'avais déjà découvert en Oct. 1876. Mon men-sao[2] était là, intact, situé un peu au Nord-Ouest du Isis de Rosny et non /60/ loin de l'entrecroisement de deux blocs erratiques énormes fichée à droite de l'antique route Rucar – Cetatzeni-de-Vale, route profondément creusée dans la calcaire par le frottement des chariots[XV] et les piétinement des bestiaux sur les bas-flancs des Carpathes. Ce men-sao mesure une hauteur au milieu de 2 m et au sommet une largeur de 3,75 m.

---

[1] Ch. E. de Ujfálvy de Mezö-Kövesd, *Tableau ethnographique de la Bible*, Paris, 1873, pag. 21.

[2] Men-sao, pierre debout, du breton *men* pierre, *sao* debout.

https://biblioteca-digitala.ro

Sur la côté Nord de cet intéressant men-sao l'on y voit incrustés des caractères graphiques runiques[XVI] (voyez no. †……† planche) <Pl. 13/1>. Le signe du milieu représente la croix et marque symbolique du marteau du Dieu Thor[XVII], marque qui, selon m. Auguste Demmin[XVIII], se trouve sur des monuments antéhistoriques et antéchretiens de la Scandinavie[3].

D'ici l'on suit la route au nord pour passer sous l'embrasure formée par l'entrecroisement des deux blocs erratiques sus-cités pour voir à l'issue de cette embrasure un homme tenant dans sa main droite un instrument, très grossièrement sculpté sur la paroi du bloc de droite[XIX].

Je ne saurai affirmer à quelle époque /61/ on peut attribuer cette reminiscence artistique; il n'en est pas moins vrai qu'au haut de celui-ci sous l'encoignure du bloc l'on observe des caractères cyrilliques indéchiffrables avec une croix pattée au-dessus. Cette figure sur plusieurs blocs erratiques qui se trouvent disséminés le long de cette route.

Depuis l'embrasure des deux blocs erratiques jusqu'au moulin et peut-être jusqu'à la Vallée Chilia au Sud, il a existé jadis une station romaine[XX] installée au pied du Mt. Pleasa Popii, très-importante, s'il faut ajouter foi à la grande quantité de fragments et d'objets entiers que l'exploration vous découvre dans les crevasses de cette colline: les urnes, les amphores, les perles en verre, les urceus, les fours, dont l'un contenait du blé carbonisé et même une menotte d'amphore avec inscriptions[XXI], des rondelles (voir no. †……† pl.). /62/

Cette poterie qui est indubitablement romaine affirme un cantonnement de quelque légion romaine d'un séjour assez prolongé, vu la grande quantité d'os d'animaux que l'on trouve partout où fouille à une profondeur de plus d'un mètre et demi. Les sept jours de fouilles partielles que j'ai exécutées en 1876 en cet endroit ne m'ont découvert quelque restant de mur soit en brique soit en pierre pour affirmer l'existence d'une construction. Dans la très-grande quantité de débris de poterie je n'ai découvert aucun fragment de brique. Quant aux amphores, aux lanx, aux patéres,

[3] *Encyclopédie des beaux-arts plastiques*, Paris, 1873, pag. 89.

https://biblioteca-digitala.ro

aux urceus ils ont du être en très grande quantité si l'on considère leurs fragments qui sont disséminés dans les crevasses et sur la pente de cette colline. Plusieurs vieux montagnards m'ont affirmé qu'après les fortes pluies la terre s'éffondre dans ces crevasses et découvre des amphores et différents vases. „Tenez, me disait l'un d'eux, il n'y a pas même deux ans, un individu a trouvé une amphore remplie d'argents au pied de ce bloc que vous voyez là-bas!"[XXII] /63/ En même temps, il indiquait de l'index un men-sao à caractères runiques.

Une exploration habilement dirigée dans ce vaste camp nous dévoilerait bien de secrets du passé et détruirait bien sûr les affirmations inconscientes de certains qui se sont avisés de soutenir que les Romains à l'origine ont occupé la Dacie supérieure jusqu'à la montagne.

Quoique Ms. de Rosny et Lesouëf n'ont pu visiter la citadelle de Negru-Vodă, il est pourtant bon que je relate ici mon exploration répétée dans cette localité[XXIII] et pour arriver à cette fin commençons par la citadelle.

Pour parvenir à cette citadelle on suit un sentier frayé par les piétons et allant en zig-zag sur le versant occidental du Mt. Pleasa Popii, au sommet duquel se trouve installé celle-ci. Au bout d'une demi-heure on arrive au point de cette montagne. Au Nord-Ouest de cette pointe et aux trois-quarts de la route on se trouve /64/ déjà arrivé au dolmen Charles I, à la hauteur de 200 m de sa base et 10 m approximativement de hauteur pour la pointe (niveau de la Dambovitza).

Par-ci, par là, sur le sentier on trouve des fragments de poterie ancienne. De ce dolmen au bout de quelques minutes on parvient sur une étroite plate-forme à 230 m du niveau de la Dambovitza ou se trouve l'église de Negru-Vodă, creusée dans le roc. Sa porte d'entrée est située à l'Ouest. L'intérieur de cette église est partagé en trois sections: la première représente le porche ou la partie des femmes, séparée par une charpente de bois et de brique, c'est une pièce trapézoïde, la seconde qui représente le transept séparée de l'autel par une charpente en brique. Dans l'autel qui est circulaire, au bas de ses parois, il y a deux ou trois filtrations d'eau, eau qui est considérée comme bénite par les

https://biblioteca-digitala.ro

montagnards; c'est pourquoi ils lui attribuent certaines vertus pour des maladies incurables.

Dans le porche, au dessus de la porte, il y a une inscription en roumain: /65/„Ce saint cloître a été restauré pendant règne du F. H. Prince Alexandre Jean I, étant métropolitain le T. S. P. Neofit, avec le zèle et la dépense des prêtres Jean fils de Popa Iene, Jean fils de Popa Ienake, George Diaconescu, année 1859, juin 3"[XXIV].

L'Eglise est dédiée à l'Assomption de la Vierge[XXV].

Sur un fragment de croix que sert de seuil à la porte intérieure entre la porche et le transept on y remarque l'inscription roumaine suivante en caractères cyrilliques: „À titre de commémoration, cette Sainte Croix a été érigée par l'esclave de Dieu Mihail Barbatescou biv vel spatar (ex-général) et de sa femme Marie, sous le règne †……†" (le reste est brisé). Sur la côté gauche il y a „ѦѦѠѢРѦѢ" (7132 d'Adam ou 1624 du Chr.). /66/

Un deuxième fragment de croix érigée en la mémoire de Fratzila et Neacsa sous le règne de „ІѠ ЧѪѲѲЧ ВѦѦѺ" avec la date ѢР… le reste est brisé. Quel Stefan? Car durant tout le 17e siècle il n'a pas existé dans la Valachie de prince régnant portant ce nom[XXVI]. En Moldavie, au contraire, il y a eu trois princes régnants du nom de Stefan:

Stefan XI Tomşa (1610-1615)[XXVII],
Stefan XI " pour la deuxième fois (1623)
Stefan-George I (1654-1658)[XXVIII]
Stefan Petriceicu I (1672-1674)[XXIX]
Stefan " " pour la deuxième fois (1684-1685). /67/

Sur la pante d'en face de l'Eglise j'ai pratiqué une fouille d'amateur et la matière explorative est tellement abondante qu'au bout d'une heure j'étais maître de deux kilos de clous de différentes dimensions (voy. planche †……†) et de plusieurs fers de flèches (voy. pl. †……†), quelques fragments de plaques en fer appartiennent à une cuirasse et plusieurs fragments d'instruments tels que couteau, croix en fer (voy. pl. †……†), une chaîne, des fragments de poteries qui est d'une toute autre formation que celle de la station romaine du bas flanc de cette montagne, preuve évidente d'une époque romaine[XXX].

https://biblioteca-digitala.ro

Sur cette plate forme il y avait des pruniers, des noisetiers et de noyers dont les fruits nous ont servi à nous dissiper le désir que nous avions de faire un repas plus copieux au détriment de mon exploration.

Je confiais le soin de cette exploration à une escouade de travailleurs sous la direction de M. Pierre Aninoşanou, homme aguerri aux explorations[XXXI] et je montai sur le bloc qui constitue le corps de /68/ l'église. Mon baromètre m'indiquait †……† de hauteur. Sur la plate-forme et au centre de ce bloc et juste au dessus du transept, il y a le campanile construite en planches. Elle n'a rien de curieux et ne correspond point avec l'intérieur. Anciennement cette église, dont la construction est attribuée à Negru-Vodă au XIIIe s., comprenait intérieurement deux autels, l'un catholique pour la princesse Anna, la femme de ce prince, avec des fresques représentant des saints de cette religion et l'autre orthodoxe avec des saints selon ce rit. Sous le même toit, deux prêtres, de rites différents, lisaient l'Evangile, l'un en latin, l'autre dans la langue nationale[4].

La Montagne Pleaşa Popii a été affectée par Negru-Vodă à cette église. Au sommet de la pointe se trouve le château dont les ruines prouvent encore l'ordonnance de la bâtisse et la distribution intérieure. Nous nous trouvons ici à une hauteur de niveau de la Dambovitza de 242 m et de celui de Bucureşti 540 et celui du Râul Tergul 382. /69/

La forme de la citadelle est hexagone avec deux compartiments. Les murs sont d'une ordonannce irrégulière, construits avec des galets, du grès et du calcaire extrait de l'endroit et solidement cimentés avec de la chaux locale[XXXII].

Au sortir de ces ruines on traverse un taillis qui occupe un espace de 15 ou 20 mètres de longueur vers l'est, après lequel un large bloc de grès en pente dont le sommet à l'Est et la base a l'Ouest porte le nom de trône de Radu Negru. Effectivement on voit même maintenant les trous creusés dans le roc pour maintenir ce soi-disant trône et devant lui l'empreinte deux pas chaussés en pointe, succédés de deux autres pas plus petits. Les premières

[4] C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului*, Bucureşti, 1855, p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro

empreintes sont celles de Negru-Voda, dit-on, les secondes d'Ana et les troisièmes de son fils, Dan.

Derrière ce bloc, s'élève un roc en pointe et à deux mètres de hauteur au-dessus de celui-ci à une distance d'un mètre et relié à lui par la crête d'un autre roc. Celui-là servait d'observatoire /70/ à Negru-Voda, dit-on. Il est vrai que pour y parvenir il faut franchir la crête mentionnée et au moyen de 5 où 6 niches de 6 centimètres de profondeur pratiquées dans ce roc on parvient sur la plate-forme de l'observatoire, qui peut à peine contenir 4 personnes. Ici gare aux vertiges, l'abîme est visible de tous côtés: c'est tout d'abord au nord la Vallée de Coman, à l'est et au sud la Valée Chilia appelée ainsi parce que sur les flancs de cette montagne il y a la *chilia* (cellule) d'un anachorète qui avait disparu avant 1860. Celui-ci c'est au moyen d'une corde et d'une poulie qu'il pénétrait ou sortait de sa cellule. Il est tellement dangereux d'employer ce système de locomotion aujourd'hui que quelque curieux que vous soyez il ne vous arrive pas l'envie de faire une pareille visite. Pourtant poussé par une passion aveugle de ne rien laisser sans avoir raison dans mon exploration, croyant surtout que j'y pourrai découvrir quelques inscriptions ou tout autre objet qui puisse me permettre une datation, je me suis aventuré /71/ sur la pente aride du versant sud de cette montagne, au bas de réservoir d'eau de cette citadelle et avec l'aide de deux bons guides et d'un chêne qui voulait m'aider à satisfaire ma curiosité, tendait les branches presque devant cette cellule dans laquelle je plongeai mes regards par un trou servant de fenêtre et de cheminée. Je n'ai pu distinguer que quelques grossiers badigeons sur les parois intérieurs de la cellule représentant des saints. Maintenant le chêne a disparu et le plus courageux et intrépides montagnards n'osent s'aventurer dans cette excursion.

Comme je vins de dire du cette observatoire la vue pénètre à l'Est et au Sud la Valée de Chilia qui abouche à la Valée de la Dâmbovitza à l'Ouest, presqu'en face de la pointe Doamna.

Au sud de la citadelle et presqu'au niveau de l'église, sur la plate-forme /72/ d'une pointe taillée à pic existe encore l'ancien réservoir d'eau connu actuellement sous le nom de Bains de Negru-Voda. C'est, comme je viens de dire, un vaste réservoir

https://biblioteca-digitala.ro

oblong de 10 mètres de longueur, de 3,96 m de largeur et d'une hauteur variant de 0,90 m à 0,40 m aux extrémités[XXXIII] <Pl. 13/3>.

Par la muraille de la citadelle, au nord, on peut, par une issue (voyez la lettre †……† à pl. †……†) qu'on y a pratiquée, passer par un sentier juste derrière le bloc qui a servi à la formation de l'église à la hauteur de 230 m du niveau de la Dambovitza. Située á l'Est il y a un homme creusé a cheval (pl. †……† let. †……†) <Pl. 13/2>.

Serait-ce St. George sous le patronage duquel on avait dédié l'Eglise? Car ce cavalier comme on le voit est placé sous une corniche voulant ainsi indiquer les parois (la paroi) de l'Eglise d'autant plus qu'il est placé à l'Orient et l'on sait bien que chez nous l'Est est le point cardinal vers lequel est dirigé l'autel[XXXIV]. /73/

En tout cas, je n'ose rien affirmer avant d'y pratiquer une fouille systématique d'où l'on pourrait extraire bien des données intéressantes autant pour la localité en spécial que pour notre histoire en général. Il n'en est pas moins vrai que le cavalier a l'air de suivre paisiblement son chemin sur le cheval. D'ailleurs va au pas et lui est bien assis sur le dos du cheval laissant flotter derrière lui son manteau, tenant son bras droit appuyé sur sa hanche et le gauche étendu. Le cheval lui-même est très soigné; sa crinière est représentée par cinq tresses et la courroie qui passe de la selle sous la queue du cheval a quatre glands retombent sur la croupe du cheval.

D'ici, en suivant le sentier vers le Nord du même roc, il existe une galerie très basse et ajourée avec des gradins fouillés dans le roc qui conduisent dans une pièce creusée dans ce même roc. On croit qu'ici il y avait un cachot.

D'après la description que je viens de faire, le sommet de Pleaşa Popii est composé de quatre points: /74/ celle du Nord, comprenant l'église et le cachot, celle de Sud le réservoir d'eau et les deux autres á l'Est l'une le „trône de Negru-Voda" et l'autre l'observatoire. En face de l'Eglise il a dû exister une muraille, maintenant même l'on découvre les ruines de celles-ci allant du nord au sud jusqu'à l'embouchure du réservoir et parallèles au roc de l'Eglise[XXXV].

https://biblioteca-digitala.ro

Cette citadelle occupait une des positions les plus favorables pour la stratégie d'où l'on prédominait tous les bassins qui l'entoure sans compter qu'on avait une vue très dégagée sur tout le parcours de la Dambovitza depuis Vadu-Lin en amont et en aval jusqu'a Lăicai à une distance approximative de 7 à 8 km (de observ.).

Je doute encore une fois que cette citadelle ait une origine Roumanie, je pense plutôt qu'elle a été bâtie par les Romains et restaurée par Negru-Voda pour l'employer à la défense du territoire roumain. /75/

Sur le versant Sud de Pleaşa Popii on trouve une grande quantité de *érba dulce* connue sous ce nom par les montagnards, à laquelle ils attribuent la vertu de faire découvrir les trésors cachés dans la terre, qui n'est rien autre que du réglisse. „C'est en se nourrissaient sept jours de cette racine qu'un anachorète a découvert plusieurs sacs de grosses monnaies en or". C'est possible que le principe de celle ci très émollient et laxatif produise cette lucidité mentale qui prédispose au rêve. Le réglisse contient il peut-être un principe soporifique? En tout cas, ces trésors qui sont journellement convoités par ces braves montagnards pourraient se traduire en de riches découvertes pour notre histoire si l'on y pratiquait des fouilles systématiques avec un homme expert non seulement dévoué mais aussi intrépide, courageux et énergique. Ne risque pas la vie n'importe qui pour courir les pointes taillées à pic. /76/

Si du Mont Pleaşa Popii on continue la route en aval de la Dambovitza vers Cetatzeni-de-Vale sur sa rive droite, au bas de la pointe Dòmna et presqu'en face de la pointe Chilia on distingue à l'endroit appelé „aux Ecluses" une grosse muraille de cinq mètres d'épaisseur enfouies dans la terre qui servait jadis, dit-on, à Negru-Voda d'écluse pour détourner l'eau de la Dambovitza en temps de guerre. Cette rivière barrée par cette muraille, qui reliait la pointe Dòmna à la pointe Chilia. Le barrage avait pour effet de conduire les eaux de cette rivière dans les vallées Chilia et Coman et de se servir ainsi de ce que la nature a crée, comme d'immenses fossés stratégique. Plan d'une conception vaste et grandiose digne d'un monarque tel que Negru-Voda[XXXVI]. Tout le long des bas flancs de la pointe Dòmna depuis l'écluse on trouve encore des fragments de

https://biblioteca-digitala.ro

poterie romaine. Les montagnards m'ont assuré qu'ils avaient trouvé là plusieurs amphores. /77/ Dans l'une on a trouvé même de l'argent dont le module était celui du quinarius romain[XXXVII].

Mais revenons à nos ethnographes. Comme il se faisait tard, nous quittons cet endroit à jamais mémorable qui a vu dans la succession des siècles voir passes comme une ombre les Carpes descendants des Celtes[XXXVIII], les Daces, les Goths, les Romains, les hordes tatares arrêtés dans leur course vagabonde par Negru Voda, et les Roumains issus des Daco-Romains, peuple à l'origine jouissant de son indépendance jusqu'à Mathieu Bassarab, au commencement du XVIIe s., pour voir les Roumains vassaux jusque dernièrement.

Je la vu en 1876 ces endroits soupirer pour notre situation politique, elles étaient riantes et malgré qu'elles étaient en ruines elles ne témoignaient pas moins une fierté digne d'une pauvreté honnête. Nous étions en 1881. La Roumanie indépendante et érigée en /78/ royaume, état politique qui lui avait failli depuis le règne d'Assan[XXXIX].

Depuis 1857, M. de Rosny était le second personnage français important qui visitait et étudiait cet endroit. Le premier Français, le baron Talleyrand[XL], dans l'étude qu'il fit dans dans le pays en 1857 pour nous assurer au traité de Paris la protection des sept puissances Européennes et, en 1881, M. de Rosny pour plaider par ses écrits, devant la barre de l'ethnographie, nos droits de nation normale.

Nous quittons, dis-je, ces endroits en reprenant notre route au Nord par Vadu-Lin pour retourner à Campulung.

Nous retournons par Coteneşti et en passant devant la maison d'un *moşnean*, qui s'occupait sous un hangar à la distillation de la tzuica, cette eau de vie de prunes, faible mais stomachique et apéritive, la boisson favorite /79/ des montagnards. Lorsqu'il vit de loin arriver notre caravane, pour ne pas dédire aux principes d'hospitalité, Nitza Trăsnea (le nom du vieux *moşnean*) nous offrit chacun un petit verre de cette boisson. M. Lesouëf, malgré ses protestations, fut néanmoins obligé d'en boire. Nous partons d'ici pour continuer notre route par devant la mairie de Badeni-Pamanteni et le village Stoeneşti. Cet endroit me rappelle une page de notre histoire que je ne veux point passer sous silence.

https://biblioteca-digitala.ro

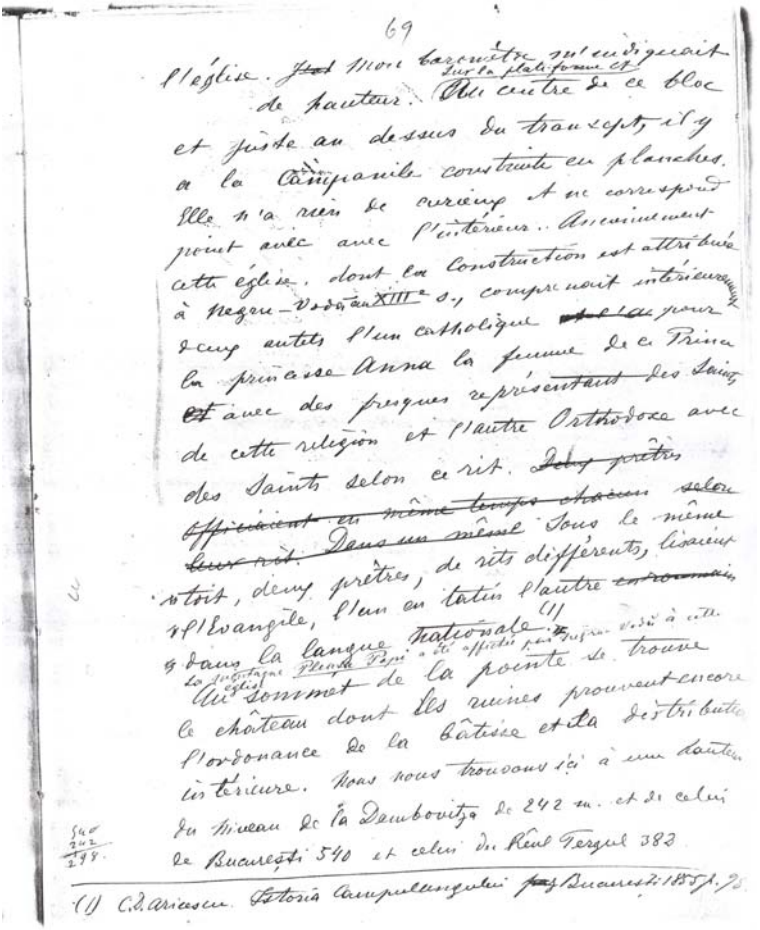

69

l'église. ~~Il est~~ Mon baromètre m'indiquait
sur la plateforme et
de hauteur. Au centre de ce bloc
et juste au dessus du transept, il y
a le campanile construit en planches.
Elle n'a rien de curieux et ne correspond
point avec avec l'intérieur. Anciennement
cette église, dont la construction est attribuée
à Negru-Vodă au XIIIe s., comprenait intérieurement
deux autels l'un catholique ~~et l'autre~~ pour
la princesse Anna la femme de ce Prince
~~et~~ avec des fresques représentant des Saints
de cette religion et l'autre Orthodoxe avec
des Saints selon ce rit. ~~Deux prêtres~~
~~officiaient en même temps chacun selon~~
~~leur rit.~~ ~~Dans un même~~ Sous le même
toit, deux prêtres, de rits différents, lisaient
~~et~~ l'Evangile, l'un en latin l'autre ~~en roumain~~
~~et~~ dans la langue nationale (1)
La fondation Princesse Despina a été effectuée par Neagoe Vodă à cette église
Au sommet de la pointe de trouve
ce château dont les ruines prouvent encore
l'ordonnance de la bâtisse et la distribution
intérieure. Nous nous trouvons ici à une hauteur
du niveau de la Dambovitza de 242 m. et de celui
de Bucarești 540 et celui du Rêul Targul 382

540
242
298.

(1) C. D. Aricescu Istoria Campulungului ~~pag~~ Bucureşti 1855 p. 2

https://biblioteca-digitala.ro

„L'armée de Louis I, roi de Hongrie, sous la commande du voïvode Niclas trouva, prés de la rivière Ialomitza, des fossés et des fortifications de pieux (*ţăruşi*) battit et mit en fuite l'importante armée du boyard Dragomir, châtelain de la citadelle de la Dambovitza (généralissime de Vlad I ou Vladislav prince de Roumanie), mais Niclas s'avançant sans précaution, avait pénétré au milieu des forêts, des rocs et des montagnes, fut surpris à l'improviste, entouré (*înconjurat*), couvert et battu complètement. L'armée entière des szicles fut alors une partie prise et enchaînée (*legaţi*) entre les mains du vainqueur, l'autre partie sans vie gisant dans les forêts, les marais (*mlaştini*) et très peu de fugitifs arrivèrent péniblement dans leur pays. Le voïvode Niclas perdit sa vie et à grande peine l'on pût importer /80/ son cadavre en Transylvanie. Ses principaux sous-chefs restèrent morts sur la champ de guerre…"[5 XLI].

Après la bataille de Calugareni (23 août 1595) où Michel-le-Brave avec 16000 hommes mit en déroute l'armée du grand vizir Sinan Pacha douze fois supérieure, le succès inespéré n'était pas décisif. Micael tint pendant la nuit un conseil de guerre; on y décida la retraite; il se mit en marche vers les montagnes de l'Ardialie, s'installa dans la citadelle Negru-Voda sur la Dâmboviţa. Il n'y resta pas longtemps et se retira à Stoeneşti où il campa[XLII] en attendant le secours de Sigismund Bathory, son allié, qui avait été obligé de séjourner une semaine à Rucar, à cause de la mauvaise route. Pendant ce temps il renforça son armée avec les renforts des montagnards. Bathory, avec son armée, arriva à Stoeneşti ou il fut reçu par Michel. Après avoir reposé leurs troupes ici, ils partirent vers Tergovistia occupée par les Turcs; ils l'assiégèrent et défirent de nouveau l'invincible Sinan-Pacha. /81/

Vers le soir nous arrivons à Bădeni-Ungureni, commune rurale composée des bourgs: Lunca Gârtii, Piatra, Slobozia, avec 465 hab. Bădeni-Ungureni est une propriété de l'État, composée de *clăcaşi*. Nous fîmes ici une halte prolongée à la mairie.

Sur ma demande, le maire invita les vieillards de l'endroit pour nous donner des informations touchant leur origine. Ces

[5] Eudoxiu baron de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*.

https://biblioteca-digitala.ro

braves montagnards, apprenant la cause de notre arrivée, s'assemblèrent de suite à la mairie. Parmi eux se trouvait aussi un jeune homme de 15 ans, M. Georges Jocou, qui était chargé de proférer en français la bienvenue à M . de Rosny et Lesouëf. La surprise fut tellement grande pour ces messieiurs que la satisfaction l'était davantage. Entendre le français prononcé par un jeune *moşnean* montagnard n'est-ce pas prouver à l'évidence le tendre sentiment que nourrit le Roumain pour la France?

„Soyez les bienvenus dans notre village, dit-il, vous français représentants de la science ethnographique! Les montagnards s'estiment heureux de recevoir parmi eux de si nobles personnages. Du retour dans votre Pays vous direz à la France que les Roumains de la plaine à la montagne /82/ la respectent et l'aiment comme une sœur aînée".

Ces quelques propos suffirent pour émotionner M. de Rosny qui, à son tour, pour leur témoigner la réciprocité de ses sentiments, leur tint le discours suivant: „†……†".

Pendant que M. de Rosny leur dévoilait la sympathie qu'il professe pour les Roumains, M. Jocou, riche *moşnean* de l'endroit arrivait en toute hâte de Câmpulung s'excuser devant ces messieurs de l'erreur qu'il avait commise.

Voilà de quoi M. Jocou était coupable. Il avait appris dans la matinée que des Hunguri (Hongrins) et de Nemtzi /83/ étaient venus dans ces parages pour étudier le site de leurs montagnes et de leurs vallées. Dans la crainte que ceux-ci ne tramassent quelque complot au détriment de notre frontière, comme d'habitude, M. Jocou avait accouru à la Préfecture pour exposer cet incident. M. Trăsnea l'assura que les messieurs qui lui avaient éveillé de pareils soupçons ne sont ni Hunguri ni Nemtzi, mais bien de véritables enfants de la Seine qui étudiaient notre Pays pour corriger les graves erreurs et les affirmations inconscientes des ethnographes allemands. Tranquillisé de la sorte, M. Jocou revint en toute hâte à Bădeni-Ungureni, avec la satisfaction dans l'âme, remercier profondément l'éminent ethnographe de son projet tout en se confondant en excuses de la bévue qu'il avait commise involontairement à leur adresse.

Ensuite il me supplia de passer la nuit chez lui. „Je vous traiterai comme des frères", répétait-il. Comme nous devions être

https://biblioteca-digitala.ro

de retour à Câmpulung, M. de Rosny, à son tour, se confondait avec excuses de ce qu'il ne pouvait accéder à son désir et jouir de sa franche hospitalité. /84/

Sur l'ordre de M. de Rosny l'on apporta du vin et l'on bût en la santé de M. de Rosny et Lesouëf tout en portant aussi un toast à la France et la Roumanie.

Une vive protestation s'éleva de la part de ces vieux montagnards lorsque je leur appris le sujet de notre visite.

Voici pourquoi.

Dans notre pays il existe beaucoup de villages avec la dénomination distinctive de „*Ungureni*". Ce mot choque à première entente l'oreille d'un ethnographe et lui inspire l'idée de l'existence d'îlots d'étrangers dans les localités ainsi qualifiés.

„D'ou êtes-vous originaire?", demanda M. de Rosny l'un d'eux. „Sum cetatian Român" (je suis citoyen Roumain) né à Bădeni, répondit fièrement l'interrogé. „Pourquoi vous appelle-t-on *Ungureni*?" – „Nous sommes de vrais Roumains, riposta le vieillard, venus de la Roumanie d'au delà des Carpathes, comme nous l'a appris nos ancêtres, pour nous mettre à l'abri des massacres dirigés contre nous par les Hongrois, parce que nous ne voulions pas devenir renégats comme eux, et changer la croyance de nos ancêtres contre leur fausse croyance". M. de Rosny répéta cette question à plusieurs d'entre eux et il obtint presque la même réponse. /85/

Le Président de l'Institut Ethnographique s'est assuré pour lui-même de la fiction de ces prétendus ilots d'étrangers dans nos régions montagneuses, il y a pu observer dans son parcours à travers le pays, aussi bien dans la plaine que dans la montagne, que l'uniformité de notre langage, l'homogénéité de la race et leur continuité indubitable au delà des montagnes.

À ce sujet, M. Ubicini[XLIII] a dit: „à l'extrémité Orientale de l'Europe, entre le Dniester, les Carpathes, la Theiss, le Danube et la Mer Noire[6], s' étend une contrée, sur le sol de laquelle tous les peuples de l'Europe Orientale, Russes, Polonais, Turcs, Hongrois, Allemands se sont rencontrés depuis cinq siècles comme

[6] Să descriu şi partea dreaptă a Dunării, unde se află români.

https://biblioteca-digitala.ro

sur un vaste champ de bataille. Cette contrée, l'ancienne Dacia, dont une portion appartient aujourd'hui à la Turquie[7], une autre à la Russie[8], une autre à l'Autriche[9], est habitée /86/ par une population compacte et homogène dont la physionomie, la langue, les monuments, le nom même dénotent l'origine latine".

„*Sum cetățian român*" ou „civis Romanus sum", cette formule qui, proférée par l'apôtre St. Paul sur la place de Jérusalem, lui servit d'égide pour assurer sa vie contre ceux qui l'avaient assailli: „Ces trois mots qui résumaient en eux le bénéfice des lois civiles, politiques et religieuses des Romains".

„Ce droit de cité, dont le Sénat de Rome savait si bien se servir pour stimuler le zèle, récompenser les services et effacer ou adoucir le regret de la liberté perdue"[10] fut accordé aussi à la Dacie par l'Empereur Antonin Caracalla (215)[XLIV]. Il s'est perpétué jusqu'aujourd'hui et est fièrement proféré par le Roumain de la plaine à la montagne sitôt que l'on s'informa de son origine. Toutes les invasions /87/ qui se sont déchaînées de l'extrême Orient vers l'Occident ont trouvé un passage naturel dans notre Pays, ce boulevard de l'Europe comme l'a judicieusement intitulé Napoléon I et n'ont pu avoir aucun effet altératif ni sur le Dace ni sur le Daco-Romain ni sur le Roumain. Nos montagnes conservent encore le type-mère dont la ressemblance frappante se reflète sur la Colonne Trajane: ce sont les *mocani* robustes, intrépides et sobres et menant une vie indépendante sur la cime des montagnes qu'ils habitent dans des *coliba* (hutte) avec leurs nombreux troupeaux de brebis *tzurcane*[11] qui les nourrissent et forment leur richesse. Ils conservent leur costume traditionnel: la *cacioula tzurcaneasca* (bonnet fourruré de mouton), la *sarica* ou manteau de fourrure à longue toison, /88/ la chemise de gros chanvre ajustée aux reins par

[7] Cum aparține Turciei???
[8] ???
[9] ???
[10] V. Duruy, *Histoire des Romains*, tom I, Paris, 1879, p. 367, passim.
[11] Brebis à grande toison plus riche en laine, en chair et en lait que les autre variètès et d'une saveur tout goutèe à Constntinople. Cette race est plus acclimatable qui l'èspèce merinos et l'Angleterre elle-même a introduit cette variètè.

https://biblioteca-digitala.ro

un *kimir* (grosse ceinture en cuir avec des agrafes en laiton) et l'*itzar*[12] ou *nădragi*, pantalon en aba blanc très etroit et au pieds des *opinci* ou sandales, dans la main un *ciomag* ou houlette dont le pommeau d'ordinaire est chargé de quelques réminiscences artistiques reproduites à grands coups de couteaux. Le reste de la houlette sert de *raboj* ou rimstock sur lequel sont incisés le nombre de leur bétail. Les jeunes gens, dans leurs heures de distraction, jouent du *caval.*

M. de Gérando[XLV], dans *L'histoire de la Transylvanie*, parle de ces *mocani* qu'il nomme *colibas* du nom commun de leurs huttes (en roumain *coliba*) s'exprime ainsi: „Ces montagnes (les monts Butşedji et Piatra Craiului, „Roche du Roi") sont habitées par des Valaques, mais qui forment une population à part. Ils sont au nombre de cinq ou six mille. On les appelle *colibas* à cause des huttes qu'ils se sont bâties entre les rochers. Ils mènent la vie indépendante et libre par excellence. Grands, forts, hardis, ils sont remarquables par leur vigueur et l'expression de leur physionomie. Ils se rasent les tempes et le haut de la tête et laissent croître leur barbe. Rarement ils vont à cheval à Cronstadt[XLVI], car ils descendent à regret dans la plaine, ou ils se sentent mal à l'aise. On les voit trotter sur les montagnes vêtus de peaux de moutons et portant un long fusil en bandoulière". /89/

Le Roumain l'issu du Daco-Romain est resté sur place aussi bien en deçà qu'au delà des Carpathes malgré l'oppression et l'inquisition exercées contre eux. Il est peu de contrées, dit M. Lavallèe[XLVII], peu de populations qui aient été plus maltraitées, plus foulées, plus torturées; leur histoire n'est qu'un long martyre, et quand l'on lit ces monstrueuses dévastations et de massacres, on s'étonne qu'il y ait encore là des habitants et quelques coins de terre cultivée. Le Roumain a survécu à toutes ces calamités et son vieux proverbe „Apa curge şi pietrele rămân" (l'eau coule et les pierres restent) en fait foi; car plus l'eau a coulé avec impétuosité, d'autant les pierres ont été nettoyées de tous dépôt insalubre, pour rester plus que jamais propres.

[12] Itzar cu aba subțire nebătut la piuă p. vara. Cioareci, țesătură groasă, bătută la piuă.

https://biblioteca-digitala.ro

Mais revenons à nos ethnographes.

M. de Rosny, amplement satisfait de ses informations, fit ses adieux aux montagnards et leur tendit une main amicale. Le maire consigna dans un procès-verbal notre visite, signé par tous les assistants et en remit respectueusement une copie entre les mains de M. de Rosny, en guise de condescendance extrême.

Nous reprîmes les uns nos montures, tandis que le président et M. de Lesouëf s'installèrent dans la calèche. Notre départ fut accompagné de vivats répétés en l'honneur de la France et des ethnographes; de plus, quelques-uns d'entre eux, pour donner une marque de témoignage plus grande à l'estime qu'ils ont pour la France, nous accompagnèrent à cheval jusqu'à Dragoslavele[XLVIII]. /90/

NOTE:

[I] „Vadul Lin" - punct în marginea nordică a sitului arheologic de la Cetățeni.

[II] Jean-François Gravelet (numele de scenă Charles Blondin) (1824-1897), acrobat francez. În anul 1859 trece în mai multe rânduri peste Niagara, la 50 m deasupra apei, pe o frânghie lungă de 335 m.

[III] Manole Săulescu, subprefectul plaiului Nucşoara (cf. D. V. Rosetti, *Cetățeni Argeş. Istoricul cercetărilor arheologice – I*, în „Cercetări arheologice", Muzeul Național de Istorie a României, I, 1975, p. 236, nota 13).

[IV] Denumirea zonei cu vestigii de pe vârful monticolului (ruinele cetății medievale suprapuse peste cea geto-dacă, rezervoarele săpate în stâncă pentru colectarea apei, bisericuța rupestră etc.) şi care, prin extensie, a desemnat de multe ori în literatură situl arheologic de la Cetățeni care, în realitate, este mai mare, cuprinzând şi aşezarea deschisă din vale. Alte toponime în spatele cărora se ascunde acelaşi sit de la Cetățeni, utilizate de-a lungul timpului în literatura arheologică: Cetatea Dâmboviței, Coteneşti (uneori eronat „Cătăneşti"), Stoeneşti, Cetățenii din Vale, Valea Cetățuia.

https://biblioteca-digitala.ro

[V] „Colțul Doamnei” – stâncă verticală pe versantul de pe malul drept al Dâmboviței, la extremitatea sudică a sitului arheologic de la Cetățeni.

[VI] Vorbind aici de „Cetate”, Butculescu nu se referă la fortificația de pe vârful monticolului, ci la urmele de ziduri din vale, de pe malul stâng al Dâmboviței. Acestea nu sunt vestigiile unei cetăți, ci ruinele celor trei biserici medievale din sectorul „Monumente” (cf. *Ibidem*, 286, nota 14).

[VII] Valea Chiliilor, afluent al Dâmboviței de pe partea sa stângă, ce constituie şi limita de sud a sitului arheologic de la Cetățeni.

[VIII] Actualmente satul de reşedință al comunei Cetățeni (jud. Argeş), aflat la o distanță de 2,5 km de situl arheologic, către sud.

[IX] Monticolul stâncos pe vârful căruia se află biserica rupestră şi unde au fost descoperite vestigiile unor cetăți din cea de-a doua epocă a fierului şi din evul mediu (cf. D. V. Rosetti, L. Chițescu, *Cetatea geto-dacică de la Cetățeni, județul Argeş*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, XLII, 1973, nr. 4, p. 55-58, pentru cetatea geto-dacă; L. Chițescu, *Cercetări arheologice la Cetățeni, județul Argeş*, în „Cercetări Arheologice”, Muzeul Național de Istorie a României, II, 1976, p. 170-173, pentru cetatea medievală). În prezent, pe platoul din vârful monticolului se află Mănăstirea Cetățuia Negru Vodă.

[X] Alexandre-Auguste Lesouëf (1829-1906), orientalist francez, renumit bibliofil, colecționar, explorator. Membru al Societății de Etnografie, membru fondator al Societății de Studii Japoneze. Numeroase articole şi volume ce trădează preocupări diverse: cultura japoneză şi chineză, indienii nord-americani, aborigenii din Australia, semnele grafice din Peru, traduceri din limba chineză.

[XI] Generând în dese rânduri de-a lungul timpului teorii dintre cele mai fanteziste, aspectul spectaculos al stâncilor de la Cetățeni nu este altceva decât rezultatul capriciilor naturii.

https://biblioteca-digitala.ro

[XII] Exagerare în spiritul celtismului intens vehiculat în cadrul societăților savante ale vremii şi căruia Butculescu îi este evident tributar prin asemenea afirmații.

[XIII] Oticu, fir de apă ce constituie una din sursele Dâmboviței, izvorăşte de sub Vârful Oticu (2044 m) (com. Rucăr, jud. Argeş), din culmea de legătură (Oticu-Mezea-Bratila) dintre Masivul Iezer-Păpuşa şi Munții Făgăraş.

[XIV] Menhir (după Butculescu, „men-sao", în dialectul breton, „men" = piatră; „sao" = drept, vertical).

[XV] Vechiul drum, utilizat din antichitate până în sec. al XIX-lea, urma, ca şi şoseaua actuală, cursul râului Dâmbovița, cu deosebirea că sectorul care străbătea zona vestigiilor arheologice de la Cetățeni se afla pe malul stâng al râului, revenind pe malul drept în punctul „Vadul Lin" (în nordul sitului).

[XVI] Simbolurile dăltuite pe stâncile ce mărginesc vechiul drum de la Cetățeni au fost considerate de Dinu V. Rosetti „semne alfabetiforme" datând „din preajma înjghebării noastre statale" (D. V. Rosetti, *Un depozit de unelte, câteva ştampile anepigrafice şi o monedă din a doua epocă a fierului*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 11, 1960, 2, fig. 2; Idem, *Şantierul arheologic Cetățeni*, în „Materiale şi cercetări arheologice", 8, 1962, p. 73, fig. 1/1-2) ori de origine tătară (cf. I. Răuțescu, Z. Petrescu, *Schitul Cetățuia Negru-Vodă*, în „Glasul Bisericii", XV, 1956, 3-4, p. 160); în ceea ce ne priveşte, pe baza numeroaselor analogii din nord-vestul Bulgariei, am opinat pentru originea lor protobulgară (vezi D. Măndescu, *Prezențe protobulgare la Cetățeni*, în „Analele Cercului de Istorie Gheorghe I. Brătianu", VI, 2004, p. 79-80; Idem, *Arheologia mileniului I în Argeş. Stadiul actual şi perspectivele cercetării*, în „Anuarul Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova", S. N., III-IV, 2007-2008, p. 111-112, fig. 7/1).

[XVII] Mjöllnir, ciocanul zeului Thor (asociat tunetului în mitologia nord-europeană). Semnele de pe stâncile de la Cetățeni nu au nimic de

https://biblioteca-digitala.ro

a face cu reprezentările grafice ale acestui atribut definitoriu al zeului nordic.

[XVIII] August Friedrich Demmin (1817-1898), scriitor german. Studii la Universitatea de Arte din Paris. Principala sa lucrare este *Encyclopédie historique, archéologique, biographique etc. des beaux-arts plastiques*, 5 vol., Paris, 1872-1880.

[XIX] Reprezentarea unui războinic, cu brațele ridicate, ținând în mâna dreaptă o sabie cu lama uşor curbată, iar în stânga un bici de lupta (cf. D. Măndescu, în „Anuarul Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova", S. N., III-IV, 2007-2008, p. 111, fig. 7/3).

[XX] La Cetățeni nu există urme romane, cu excepția importurilor descoperite în cadrul aşezării getice din cea de-a doua epocă a fierului (cf. D. Măndescu, *Importurile romane în aşezarea geto-dacă de la Cetățeni şi implicațiile lor asupra cronologiei finale a locuirii*, în „Sargetia", 31, 2003, p. 129-137; Idem, *Cetățeni. Staţiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței Superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 72-75).

[XXI] Cf. infra, § VIII, p. 154, nota I.

[XXII] Un tezaur monetar alcătuit din 127 denari romani republicani, imitații autohtone după denari republicani şi denari imperiali timpurii de epocă augustee a fost descoperit şi în cadrul cercetărilor sistematice moderne de la Cetățeni, în anul 1960 (vezi B. Mitrea, D. V. Rosetti, *Date noi cu privire la tezaurul de la Cetățeni, Muscel*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 25, 1974, 1, p. 19-33).

[XXIII] De fapt, după propria-i mărturisire, Butculescu nu a executat aici săpături decât în toamna anului 1876, timp de o săptămână (cf. supra p. 108).

[XXIV] Inscripția (astăzi dispărută, ştearsă în 1922) se referă la restaurarea schitului din vara anului 1859 (cf. I. Răuțescu, Z. Petrescu, *op. cit.*, p. 158).

https://biblioteca-digitala.ro

[XXV] Ulterior, în 1918, vechiului hram al bisericii rupestre de la Cetățeni (astăzi mănăstirea Cetățuia), „Adormirea Maicii Domnului", i se adaugă „Izvorul Tămăduirii" (cf. *Ibidem*, 155).

[XXVI] Datarea în secolul al XVII-lea este eronată, Butculescu considerând probabil că cele două litere chirilice (*zemle* şi *râță*) ale inscripției leatului ar fi fost urmate de încă una sau două, în porțiunea spartă. În realitate, inscripția era întreagă, indicând pur şi simplu leatul 7100 (anul 1592), iar voievodul la care făcea referire este Ştefan Surdul, domn al Țării Româneşti în perioada 1591-1592. Despre importanța acestei inscripții, a se vedea P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Româneşti*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 326.

[XXVII] Ştefan al IX-lea Tomşa (Ştefan Tomşa al II-lea), domn al Moldovei între anii 1611-1615 şi 1621-1623.

[XXVIII] Gheorge Ştefan (Burduja), domn al Moldovei între anii 1653-1658.

[XXIX] Ştefan al XI-lea Petriceicu, domn al Moldovei în perioadele 1672-1674 şi 1683-1684.

[XXX] Cum am mai arătat (cf. supra p. 125, nota XX), la Cetățeni nu există o stațiune romană, ci una geto-dacă suprapusă de una medievală. Butculescu precizează că vestigiile descoperite în săpăturile pe care le-a făcut pe monticol sunt de o cu totul altă factură decât cele descoperite în vale – suntem de părere că pe monticol el a descoperit unele vestigii medievale (piroane, vârfuri de săgeți, piese de armură etc.), iar în vale, la baza monticolului, a explorat complexe din cea de-a doua epocă a fierului (cărora le-a atribuit, în mod eronat, un caracter roman).

[XXXI] În textul inițial, Butculescu a menționat numele „Vasile Stuparu", după care l-a tăiat cu o linie, scriind deasupra acestuia „M. Pierre Aninoşanou". Acest Petre Aninoşanu, negustor câmpulungean, este „împrumutat" de Butculescu, poate pentru a conferi o autoritate sporită propriilor cercetări, din opera lui C. Aricescu, *Istoria*

https://biblioteca-digitala.ro

Kămpulungului, prima residență a României, I, Imprimeria Ferdinand Om, Bucureşti, 1855, unde este citat în dese rânduri (p. 12, 16, 37, 45, 50, 55) „reprezentând elementul istoric naiv sau tradițional" şi caracterizat drept „venerabil pentru vârsta, caracterul şi cunoştințele întinse ce are despre istoria Imperiului Oriental şi Occidental al romanilor şi despre istoria românilor de la descălecarea lui Traian până azi". Frecventele referiri la „autoritatea" bătrânului Aninoşanu în problema istoriei vechi a Câmpulungului, vor atrage asupra lui Aricescu aspre critici din partea lui Cezar Bolliac (cf. C. Bolliac, *Excursiuni arheologice*, editori N. Georgescu, M. Marcu şi D. Rizea, Editura Floare Albastra, Bucureşti, 2005, p. 76). Este foarte probabil că Petre Aninoşanu nu l-a însoțit pe Butculescu în cercetările sale muscelene, el fiind deja bătrân în anii de la mijlocul sec. al XIX-lea, când Aricescu redacta monografia Câmpulungului. Obiceiul de a lăsa săpătorii nesupravegheați în timpul lucrului, sau sub supravegherea unuia mai destoinic dintre ei, cum este acest Stuparu / Aninoşanu, era destul de răspândit în epocă (relevantă este şi mărturia lui C. Bolliac în contextul evocării săpăturilor sale de la Turnu, unde, după ce a „aşezat oamenii la lucru, a trecut în Nicopolea să vadă nişte statue de piatră" – cf. C. Bolliac, *Opere*, ed. T. Vianu, II, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956, p. 229).

[XXXII] Incinta hexagonală, cu două compartimente, aparținea fortificației medievale, Butculescu menționând prezența varului (mortarului de var) în ansamblul zidăriei, element neîntâlnit în cazul zidului de incintă al cetății geto-dace. Cercetările sistematice moderne nu au mai putut evidenția decât fragmente din zidurile fortificațiilor geto-dacă (pe latura de sud a platoului de pe vârful monticolului – cf. D. V. Rosetti, L. Chițescu, *op. cit.*, p. 55, 57, fig. 4) şi medievală (pe latura de nord a platoului, către Valea lui Coman – cf. D. V. Rosetti, *Şantierul arheologic Cetățeni*, în „Materiale şi cercetări arheologice", VIII, 1962, p. 74, fig. 1/3-4; 2).

[XXXIII] Pe vârful monticolului există nu una, ci trei cisterne săpate direct în stâncă, de forme şi dimensiuni diferite. Două dintre ele pot fi cu mare probabilitate atribuite perioadei de funcționare a fortificației geto-dace, cel de-al treilea bazin fiind mai târziu, datând din evul mediu. Unul dintre cele două bazine antice se află în imediata

https://biblioteca-digitala.ro

apropiere a urmelor unui turn-locuință cu baza de piatră, la 3,5 m sud-est de acesta. Bazinul este rotund, cu diametrul de 4,5 m, cu peretele vertical, adâncit în rocă până la 3,5 m. Celălalt rezervor este plasat la 11 m est de turn, fiind rectangular în plan (1,8 m lungime, 0,8 m lățime) şi mult mai puțin adânc decât precedentul (doar 0,7 m adâncime). În fine, bazinul medieval, mai mic decât celelalte, a fost săpat lângă biserica rupestră (cf. D. V. Rosetti, L. Chițescu, *op. cit.*, p. 56 şi nota 9; D. Măndescu, *Cetățeni. Staţiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviţei superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 28). Se observă că dimensiunile cisternei descrise de Butculescu nu corespunde niciunuia dintre rezervoare, aşa cum le cunoaştem astăzi. Nu întotdeauna funcția reală a excavațiilor făcute în piatra de pe vârful monticolului „Cetățuia" a fost cunoscută. În discuția cu interlocutorul său imaginar, purtată în fața vestigiilor marii cisterne geto-dace de la Cetățeni, C. D. Aricescu preciza că „acolo a fost baia de scăldătoare a lui Negru-Vodă, unde se îmbăia cu grațioasa doamnă a Măriei Sale, după vechea datină romană" (cf. C. D. Aricescu, *op. cit.*, II, p. 98). Cum pe platoul din vârful monticolului nu există vreun izvor (cu excepția micului fir de apă ce izvorăşte din altarul bisericuței rupestre de astăzi) sau altă sursă de apă care să alimenteze cisterna, şi cum ne este greu să credem că apa destinată cisternei era cea pluvială, care, oricât de abundentă ar fi fost, tot nu ar fi reuşit să umple rezervorul, putem presupune că apa stocată în cisterna săpată în piatră era adusă din râul Dâmbovița ce curge la baza monticolului sau dintr-unul dintre pâraiele ce se varsă în râu. De altfel, la mijlocul sec. al XIX-lea, C. D. Aricescu menționa că apa potabilă era adusă pe vârf „cu scripeți dintr-o vâlcea cu apă cristalină despre răsărit" (cf. *Ibidem*, p. 96), care nu poate fi alta decât cea de pe Valea Chiliilor, pârâu ce se varsă în Dâmbovița după ce înconjoară pe la sud-est baza monticolului. Desigur că cisternele geto-dace de la Cetățeni nu se ridică la nivelul tehnologic al unor instalații cu aceeaşi destinație, ceva mai târzii, de la cumpăna sec. I-II p.Chr., descoperite şi cercetate în zona capitalei regatului dac, ale căror pereți de piatră erau dublați de pereți de scânduri de lemn prinse între două staturi de lut (Grădiştea Muncelului, Costeşti) (cf. G. Gheorghiu, *Cisterna dacică de la Grădiştea de Munte*, în „Acta Musei Napocensis", XXXIII/1, 1996, p. 376-377, fig. 2/1; Eadem, *Cisterne descoperite în zona capitalei regatului dac*, în „Sargetia", XXVII/1, 1997-1998, p. 177 şi urm.), ori

https://biblioteca-digitala.ro

erau chiar construite în întregime conform sistemului roman, cu tencuială în *opus signinum* (Blidaru) (cf. I. Glodariu, *Arhitectura dacilor – civilă şi militară (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 37-38, fig. 21/4-5). Însă prin dimensiunile lor considerabile (capacitatea lor, însumată, este de circa 35 m^3), cisternele dacice de la Cetăţeni domină categoria rezervoarelor de apă tipice pentru fortificaţiile amplasate pe înălţimi, amenajări analoage, însă mai reduse ca dimensiuni, fiind descoperite într-o serie de situri precum Piatra Roşie, Costeşti şi Tilişca (cf. *Ibidem*, p. 37).

[XXXIV] Fără a avea vreo legătură cu reprezentările religioase hieratice, silueta cavalerului este dăltuită pe faţa nordică a stâncii în care este săpată biserica rupestră. Hramul bisericii rupestre de la Cetăţeni nu este (şi nici nu a fost) Sf. Gheorghe, ci Izvorul Tămăduirii. În privinţa atribuirii culturale şi cronologice a acestei reprezentări ecvestre cunoscute îndeobşte drept „cavalerul trac", opinăm, ca şi în cazul semnelor runice de pe stâncile din vale, tot pentru datarea sa în sec. IX-X p.Chr., atribuindu-i o sorginte protobulgară (cf. D. Măndescu, *Prezenţe protobulgare la Cetăţeni*, în „Analele Cercului de Istorie Gheorghe I. Brătianu", VI, 2004, p. 80; Idem, *Arheologia mileniului I în Argeş. Stadiul actual şi perspectivele cercetării*, în „Anuarul Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova", S. N., III-IV, 2007-2008, p. 112, fig. 7/4).

[XXXV] Este vorba, probabil, de o continuare (nedepistată în urma cercetărilor arheologice sistematice moderne, ori dispărută între timp) pe latura de est a platoului de pe vârful monticolului a zidului geto-dacic de pe latura sudică, amintit mai sus (cf. supra p. 127, nota XXXII).

[XXXVI] Aserţiunile lui Butculescu sunt fanteziste, influenţate de legendele şi tradiţiile orale ale locului. Rostul acestui zid, vizibil până la sfârşitul sec. al XIX-lea la extremitatea sudică a sitului arheologic (bănuim că un astfel de zid a existat şi către marginea nordică), era, desigur, acela de a bara nu apa Dâmboviţei, ci drumul comercial Târgovişte – Braşov (ce urma în acest sector cursul râului). Blocând accesul în valea îngustă, acest zid contribuia la menţinerea controlului strict al traficului comercial supus vămuirii. O imagine mai clară a

https://biblioteca-digitala.ro

unor astfel de ziduri ce închideau punctele strategice de pe văile apelor curgătoare este cea oferită de situația de la Bran, zidurile ce barau valea pârâului Turcu având inițial rosturi militare, la care s-au adăugat ulterior şi cele vamale (cf. C. Rezachevici, *Condițiile istorice ale întemeierii cetății Bran (1377). Războiul aliaților europeni împotriva lui Ludovic I de Anjou din 1375-1377 şi acțiunile militare ale domnilor Țării Româneşti Vlaicu şi Radu I*, în „Argessis", XV, 2006, p. 174-176, fig. 6-7).

[XXXVII] Fragmentele ceramice şi celelalte urme „romane" (amfore, monede) de la baza Colțului Doamnei, aşadar pe malul drept al Dâmboviței, vor fi fost vestigii geto-dace, în punctul respectiv fiind descoperite în 1961-1962, de către D. V. Rosetti, prin cercetări sistematice, două spectaculoase morminte de incinerație din cea de-a doua epocă a fierului, ce trebuie puse în relație directă cu aşezarea aflată la mică distanță în amonte, pe malul stâng al râului (cf. M. Babeş, *Stațiunea geto-dacă de la Cetățeni. Descoperiri şi informații recuperate*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 50, 1999, 1-2, p. 14-19, fig. 2-4; D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă…*, p. 30-31, pl. 7-8/1).

[XXXVIII] Carpii aparțin familiei de triburi nord-trace şi nu se trag nicidecum din celți.

[XXXIX] Referire la dinastia Asăneştilor şi la Imperiul Vlaho-Bulgar, care timp de un secol (1187-1280) domină viața politică a Peninsulei Balcanice.

[XL] Charles-Angelique. baron de Talleyrand-Périgord (1821-1896), diplomat francez, senator, ambasador al Franței la Weimar. Strănepot al ilustrului ministru de externe al lui Napoleon, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord. În 1857 se află în Țările Române, ca reprezentant al Franței în cadrul comisiei europene de supraveghere a alegerilor pentru Divanurile ad-hoc.

[XLI] În anul 1368, o campanie de pedepsire a voievodului Țării Româneşti, Vladislav I (Vlaicu), inițiată de Ludovic I de Anjou, regele Ungariei, şi pusă sub comanda voievodului Transilvaniei, Nicolae

https://biblioteca-digitala.ro

Lackfi, se transformă într-un dezastru, în urma victoriei obținute pe câmpul de luptă, la 13 octombrie, de vornicul Dragomir, pârcălabul Cetății Dâmboviței. Voievodul Transilvaniei (comandant al oastei maghiare şi secuieşti), vice-voievodul Transilvaniei, castelanul Cetății de Baltă, precum şi „mulți alți cavaleri şi nobili aleşi" sunt uciși în bătălia ce este posibil să se fi desfăşurat în preajma fortificației de la Cetățeni (cf. P. Chihaia, *op. cit.*, p. 330).

[XLII] Despre staționarea lui Mihai Viteazul în tabăra de la Stoeneşti, în toamna anului 1595, vezi C. Neagoe, M. Păduraru, *Mărturii controversate despre tabăra lui Mihai Viteazul de la Stoeneşti (septembrie-octombrie 1595)*, în „Argesis", X, 2001, p. 103-112.

[XLIII] Jean Henri Abdolonyme Ubicini (1818-1884), publicist şi istoric francez de origine italiană. Partizan al cauzei româneşti în revoluția de la 1848 (perioadă când se află la Bucureşti), va primi cetățenie română în 1864. Autor al unor articole filo-româneşti apărute în presa franceză („Revue de l'Orient") şi al volumelor *Provinces danubiennes et roumaines: Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bassarabie*, F. Didot Freres, Paris, 1856 şi *Les origines de l'historie roumaine*, Ernest Laroux, Paris, 1866. Din 1871, membru onorific al Societății Academice Române.

[XLIV] Edictul *Constitutio Antoniniana* a fost emis de împăratul Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla, 211-217) în anul 212.

[XLV] Augustin de Gérando, francez stabilit în 1840 la Păuleşti (districtul Sătmar), în urma căsătoriei cu fiica contelui Teleki Emerik, senior de Szék. În anul 1842 face o amplă călătorie în Transilvania, publicând trei ani mai târziu volumul *La Transylvanie et ses habitants*, Comptoir des Imprimeurs-Unis, Paris, 1845.

[XLVI] Cronstadt (Kronstadt), numele german al Braşovului.

[XLVII] Joseph Adrien Félix Lavalée, marchiz de Bois Robert (1801-1878), publicist francez, colaborator la cunoscuta serie *L'Univers pittoresque. Histoire et description de tous les peuples, de leurs*

https://biblioteca-digitala.ro

religions, moeurs, coutumes, industriae, Firmin Didot Freres, Paris, 1840-1860.

[XLVIII] Traducere:

DOMNUL DE ROSNY ŞI STUDIILE SALE
ETNOGRAFICE ÎN ROMÂNIA.
PRIMA EXCURSIE
JUDETELE ARGEŞ SI MUSCEL

Blocuri de stâncă se găsesc împrăştiate din belşug de-a lungul crevasei săpate de apele pluviale până la baza acestui versant, iar după eşantioanele pe care le-am adunat e uşor de constatat că mineralele ce alcătuiesc această rocă sunt oxidul de fier, magnezia de fier, bazaltul şi un conglomerat compact provenind dintr-o acţiune vulcanică violentă.

Colţul Albine se află în faţa Dosului Stoeneştilor, muscel cu mesteceni, carpeni, plopi, fagi, aluni, păducel. Din vârful acestuia izvorăşte Pârâul Bisericii care se varsă în Dâmboviţa.

Ieşind din satul Stoeneşti (comună rurală alcătuită din cătunele Coteneşti şi Stoeneşti, cu 1215 locuitori) şi îndreptându-ne spre localitatea de la sud, Bădeni-Pământeni, în dreapta noastră se văd Colţurile Văii Cheii. Într-adevăr, aceste două vârfuri sunt atât de apropiate una de cealaltă, încât printre ele se poate trece numai printr-un culoar foarte îngust, numit Valea Cheii şi chiar are forma acestui obiect. †……† de la aceste două vărfuri se varsă în Dâmboviţa şi se numeşte Pârâul Cheii.

Nu departe de aici, ajungem la primăria din Bădeşti-Pământeni, situată pe malul drept al Dâmboviţei, unde am făcut o haltă pentru a vizita şcoala, şi însuşi primarul împreună cu notarul au consemnat vizita noastră într-un dublu proces verbal semnat de noi, din care un exemplar a rămas în arhiva primăriei, iar celălalt a fost înmânat dlui de Rosny, drept amintire şi ca semn al preţuirii moşnenilor din Bădeni-Pământeni faţă de eminentul etnograf. Se făcea târziu şi a trebuit să părăsim Bădenii pentru a merge la Vadu Lin şi a ne bucura de tot ceea ce natura a creat mai grandios şi mai frumos şi de care omul a ştiut să profite şi să se servească, aşa cum vom vedea mai departe.

https://biblioteca-digitala.ro

Traversăm Dâmbovița în fața primăriei, pe un drum de acces format pe aluviunile acestui râu şi mergând de-a lungul malului său stâng intrăm în valea Bădenilor (această vale se întinde până la granița cu Transilvania, a cărei trecere e păzită de un pichet); la poalele muntelui Priseaca treversăm de trei sau patru ori Dâmbovița înainte de a ajunge în satul Cotenesti. De aici traversăm din nou Dâmbovița pentru a ajunge, în sfârşi, la Vadu Lin, către ora unu după-amiază. Cu toată oboseala, dl de Rosny fu atât de captivat de poziția pitorească a acestui loc, încât dădu frâu liber studiilor sale, beneficiind, în acelaşi timp, de ajutorul aparatului de fotografiat.

Vadu Lin este un defileu al Carpaților format de două enorme blocuri eratice ce se ridică majestuos de-a dreapta şi de-a stânga, precum două ziduri inexpugnabile, îngustând puternic Dâmbovița. Le lipseşte antablamentul pentru a crede că avem de a face cu un portic natural şi uriaş deasupra acestui râu. Cu toate acestea, apa curge atât de liniştită în acest loc, încât i-a fost dat numele de Vadu Lin.

O punte alcătuită dintr-o singură bârnă groasă permite celor ce merg pe jos să treacă de pe un mal pe celălalt. Dacă n-ai luat niciodată lecții de echilibristică, le poți lua aici gratis. Însuşi Blondin va fi utilizat un astfel de sistem la începutul studiilor sale.

„Poziția este admirabilă – spune dl de Rosny – şi merită să fie fotografiată". Aşezarăm deci oamenii din caravana noastră, unii pe punte, alții, călare, în râu, iar alții pe mal, în diferite locuri; aparatul de fotografiat ne făcu imediat stăpânii acestei imagini fermecătoare.

În acest timp, dl Manole Săulescu, aşezat la 1 km de Vadu Lin, pe malul stâng al Dâmboviței, mai jos de Cetățuia lui Negru Vodă, lângă o moară, se ocupa cu conştiinciozitate de masa de prânz.

Odată studiile noastre terminate, trecem pe punte pe malul stâng, de unde contemplăm lanțul Carpaților ce se întinde paralel cu malul drept al Dâmboviței. Mai întâi vârful Pițigaia, la nord-vest de Vadu Lin, pe culmea căruia se află Masa lui Negru Vodă (colosal dolmen monoped), valea Vulcan, brăzdată de torentul Vulcan care se varsă în Dâmbovița, vârful Foişoarele în fața căruia se află Valea Sasului, la sud-vest de Vadu Lin /56/ şi care separă acest vârf de vârful Călimănea, Valea Doamnei, formată de versantul acestui vârf şi de cel al Colțului Doamnei. Acest vârf se află chiar în fața Cetățuii lui Negru Vodă, unde poposise dl Săulescu. Tradiția locală susține că numele vine de la locuința doamnei voievodului, clădită pe culme.

https://biblioteca-digitala.ro

Ne continuăm drumul pe malul stâng al râului şi nu departe de Vadu Lin intrăm într-o livadă de pruni. Între aceasta şi vârful Foişoarele se poate încă distinge cu uşurinţă Cetatea ce are aspectul unui cot ce pătrunde în Dâmboviţa şi domină locul de departe, atât în amonte cât şi în aval. N-a mai rămas din această fortificaţie decât ondulaţii ale terenului având forma geometrică a unui trapez, ce reprezintă cu siguranţă vechile şanţuri, deoarece aceste ondulaţii sunt însoţite pe traseul lor de o zonă ridicată ce le mărgineşte. Această zonă reprezintă probabil zidurile ruinate ale acestei citadele. Chiar pe malul râului sunt încă vizibile resturi dintr-o construcţie de piatră, poate glacisul acestei cetăţi. Începând de aici, câmpul capătă o mai mare întindere, lărgindu-se treptat până la Valea Chilia şi de acolo încă şi mai mult către satul Cetăţeni.

Această poziţie favorabilă ne permite să observăm cu uşurinţă culmea Carpaţilor, iar atenţia ne-a fost atrasă de un vârf de stâncă abrupt ce se detaşează la est de aceşti munţi, pe versantul stâng al Dâmboviţei, a cărei bază aproape că formează un hemiciclu. Acest vârf ce face parte integrantă din muntele Pleaşa Popii e cunoscut în zonă sub numele caracteristic de Omul de Piatră, fără a fi atestat istoric.

În 1876, în timpul explorării pe care am făcut-o aici, am observat acest vârf fără a-i acorda o atenţie deosebită, însă dl de Rosny fu frapat de asemănarea pe care o avea cu o Isis egipteană, iar la insistenţele repetate exprimate şi de dl Lesouëf, ne îndreptarăm privirile într-acolo, dându-i ocol de la distanţă pentru a ne clarifica dacă se afla acolo printr-un efect al anaturii ori în urma intervenţiei omului. Stânca are toate aparenţele unei femei şezând şi, cum am spus, seamănă izbitor cu acea zeiţă egipteană.

Dl de Rosny orientă obiectivul aparatului său de fotografiat şi într-o clipită devenirăm stăpânii acestui vârf atât de observat şi de râvnit.

Onoarea cuceririi acestei stânci revenindu-i dlui de Rosny, din spirit de deferenţă o botezarăm „Isis a lui Rosny", iar oamenii din caravana noastră o cunoscură sub acest nume. Mi-a fost uşor să mă asigur, în cele din urmă, că natura atât de capricioasă în manifestările ei a dat naştere acestui straniu efect (a se vedea nr. †……† din planşă).

Atrăsei apoi atenţia acestor domni asupra unui alt vârf, încă şi mai înalt, situat la sud şi nu departe de acesta, pe muntele Pleaşa

https://biblioteca-digitala.ro

Popii; e vorba despre un dolmen monoped din epocile megalitice, un bloc colosal fixat cu partea plată pe acest vârf. Celții care, la începutul migrației lor în Europa, ocupau un teritoriu întins „de la gurile Dunării până în jurul Munților Carpați", au lăsat, probabil la părăsirea acestor locuri, astfel de urme ale trecerii lor. Stânca aceasta este cunoscută în zonă cu numele de Masa Domnească (a se vedea nr. †……† planşa), la fel ca cea care domină vârful Piţigaia, amintită mai sus. Botezarăm acest dolmen cu numele majestății sale, regele: dolmenul Carol (nu departe de Cetățuia Negru Vodă); prezentul şi trecutul se ating şi se armonizează într-un acord perfect.

Aceste două noi descoperiri ne provocară cea mai mare plăcere şi ne îndreptarăm către locul pe care îl aleseserăm pentru masă, ce era pregătită pe malul Dâmboviței, nu departe de o moară, pe locul unde-mi stabilisem tabăra în 1876, în timpul explorării mele de aici. Acest râu îşi are izvoarele în Muntele Oticul, udă Rucărul, Dragoslavele, Valea Gârtii, Bădenii Pământeni, Stoeneştii, Cetățenii de Vale, Târgovişte, Bucureştii şi se varsă în Argeş în satul Budeşti.

În timpul acestei operațiuni care a fost de foarte scurtă durată, recitai acestor domni vechiul refren al Dâmboviței: „Dâmbovița apa dulce, cine te bea nu mai se duce!". Efectiv, era momentul cel mai indicat să te gândeşti la ea. Apa sa pură, limpede şi uşoară ne potoli setea. Dnii de Rosny şi Lesouëf, înainte de a se ridica de la masă, toastară în sănătatea majestăților lor, regele şi regina, şi pentru România. Apoi, condusei pe aceşti doi domni să viziteze un menhir pe care îl descoperisem în octombrie 1876. Menhirul meu era acolo, intact, situat puțin către nord-vest de Isis a lui Rosny şi nu departe de întretăierea a două enorme blocuri eratice înfipte la dreapta vechiului drum Rucăr – Cetățenii de Vale, drum adânc tăiat în calcar de roțile carelor şi de tropăitul vitelor pe poalele Carpaților. Acest menhir are la mijloc o înălțime de 2 m, iar în vârf o lățime de 3,75 m.

Pe partea dinspre nord a acestui interesant menhir, se văd încrustate caractere grafice runice (a se vedea nr. †……† planşa) <Pl. 13/1>. Semnul din mijloc reprezintă crucea şi marca simbolică a zeului Thor, marcă ce, după dl Auguste Demmin, se găseşte pe monumentele preistorice şi precreştine ale Scandinaviei.

De aici se urmează drumul către nord şi se trece pe sub întretăierea celor două blocuri eratice menționate mai sus, pentru a vedea la ieşirea din aceast ambrazură un om foarte grosier sculptat pe

https://biblioteca-digitala.ro

peretele blocului de stâncă din dreapta, ținând în mâna sa dreaptă un instrument.

N-aș putea preciza cărei epoci îi poate fi atribuită această reminiscență artistică; nu e mai puțin adevărat că deasupra acesteia, sub muchia blocului, se observă caractere chirilice indescifrabile şi deasupra lor o cruce cu brațele lățite la extremități. Aceasta este figurată pe mai multe blocuri eratice ce se găsesc împrăştiate de-a lungul drumului.

De la ambrazura celor două blocuri eratice până la moară şi poate până la Valea Chilia, către sud, a existat odinioară o stațiune romană aşezată la poalele muntelui Pleaşa Popii, foarte importantă dacă judecăm după marea cantitate de fragmente şi de obiecte întregi pe care, în urma explorării, le-am descoperit în crăpăturile acestei coline: urnele, amforele, perlele de sticlă, urcioarele, cuptoarele, din care unul conținea grâu carbonizat şi chiar o mănuşă de amforă cu inscripții, rondele (a se vedea nr. †……†, pl.).

Această olărie, care este indubitabil romană, constituie mărturia staționării unei legiuni romane pe o durată destul de îndelungată, dacă avem în vedere cantitatea mare de oase de animale ce se găsesc peste tot unde se sapă la o adâncime mai mare de un metru şi jumătate. În cele şapte zile de săpături parțiale pe care le-am făcut în acest loc, în 1876, nu am descoperit vreun rest de zid, fie de cărămidă, fie de piatră, pentru a putea afirma existența unei construcții. În cantitatea foarte mare de cioburi, n-am descoperit nici un fragment de cărămidă. Cât priveşte amforele, vasele de tip lanx, paterele, urcioarele, acestea trebuie să fi fost foarte numeroase, dacă judecăm după fragmentele lor ce sunt împrăştiate prin crăpăturile colinei ori pe pantă. Mai mulți bătâni din partea locului mi-au spus că după plolile puternice pământul se afundă prin aceste crăpături dând la iveală amfore şi diferite vase. „Uite – îmi spunea unul dintre ei –, nici nu sunt doi ani de-atunci, cineva a găsit o amforă plină cu monede la baza stâncii aceleia pe care o vedeți acolo jos!”, în timp ce îmi arăta cu degetul un menhir cu caractere runice.

O explorare în această tabără, condusă cu pricepere, ne-ar dezvălui multe secrete ale trecutului şi ar demonta, negreşit, afirmațiile inconştiente ale unora ce se consideră avizați să susțină că Romanii au ocupat inițial Dacia superioară până la munți.

https://biblioteca-digitala.ro

Deşi dnii de Rosny şi Lesouëf n-au putut vizita cetăţuia lui Negru Vodă, e bine totuşi să relatez aici despre explorarea mea repetată în acest loc; să începem aşadar cu cetăţuia.

Pentru a ajunge la această cetăţuie, se urcă o potecă croită în zig-zag pe versantul vestic al muntelui Pleaşa Popii, pe vârful căruia se află amplasată cetăţuia. La capătul unei jumătăţi de ceas se ajunge în vârful acestui munte. La nord-vest de vârf, după ce străbaţi trei sferturi din lungimea potecii, la o diferenţă de nivel de 200 m faţă de Dâmbovița, ajungi deja la dolmenul Carol I, care are o înălţime de circa 10 m.

Ici-colo, pe potecă se găsesc fragmente ceramice vechi. De la acest dolmen, la capătul câtorva minute se ajunge pe un platou îngust, la 230 m altitudine faţă de nivelul Dâmboviţei, unde se află biserica lui Negru Vodă, săpată în stâncă. Intrarea îi este situată la vest. Interiorul acestei biserici este împărţit în trei sectoare: primul, reprezentând pridvorul rezervat femeilor, delimitat printr-o şarpantă de lemn şi de cărămidă, este o încăpere trapezoidală, al doilea reprezintă naosul, separat de altar printr-un zid de cărămidă. În altar, care este circular, la baza pereţilor, există două sau trei locuri în care se infiltrează apa, apă considerată binecuvântată de oamenii muntelui; din această cauză aceştia îi atribuie unele virtuţi în alinarea maladiilor incurabile.

În pridvor, deasupra uşii, este o inscripţie în româneşte: „Acest sfânt schit a fost restaurat în timpul domniei înălţimii sale prinţului Alexandru Ioan I, fiind mitropolit I. P. S. S. Părintele Neofit, cu ajutorul şi cheltuiala preoţilor Ioan fiul lui Popa Iene, Ion fiul lui Popa Ienache, George Diaconescu, anul 1859, iunie 3”.

Biserica poartă hramul Adormirii Fecioarei.

Pe un fragment de cruce ce serveşte drept prag la uşa interioară dintre pridvor şi naos, se remarcă următoarea inscripţie în româneşte cu caractere chirilice: „Spre pomenire această Sfântă Cruce ridicatu-sau de robul lui Dumnezeu Mihail Bărbătescu biv vel spătar (fost general) şi de soţia lui, Maria, în zilele lui †……†” (restul este spart). Pe latura stângă stă scris „ⱭⱨѡⱬⰹⱢⱥⱳ” (7132 de la Adam sau 1624 de la Christos).

Un al doilea fragment este dintr-o cruce ridicată spre pomenirea lui Frăţilă şi a Neacşei, în timpul domniei lui „ⱏѡ ⱛⰻⱢⱑⱑ ⰲⰰⰲⱁ”, cu data ⱭⱢ… restul este spart. Care Ştefan?

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru că pe toată durata celui de-al XVII-lea secol nu a existat în Valahia vreun domn cu acest nume. În schimb, în Moldova au fost trei domni cu numele Ştefan:

Ştefan XI Tomşa (1610-1615),
Ştefan XI " a doua domnie (1623)
Ştefan-Gheorghe I (1654-1658)
Stefan Petriceicu I (1672-1674)
Ştefan " " a doua domnie (1684-1685).

Pe panta din faţa bisericii am făcut o săpătură de amator, iar materialul descoperit a fost atât de abundent, încât după o oră aveam două kilograme de cuie de diferite dimensiuni (a se vedea planşa †……†) şi de mai multe vârfuri de săgeţi (a se vedea plannşa †……†), câteva fragmente dintr-o placă de fier de la o armură, şi mai multe fragmente de instrumente precum un cuţit, o cruce de fier (a se vedea pl. †……†), un lanţ, fragmente ceramice care sunt de o cu totul altă factură decât cele din staţiunea romană de la poalele acestui munte, dovadă de netăgăduit a unei epoci romane.

Pe acest platou erau pruni, aluni şi nuci de ale căror fructe ne-am servit pentru a ne îndepărta de ispita unei mese mai copioase făcute în detrimentul explorării mele.

Încredinţai această explorare unui grup de muncitori sub conducerea dlui Petre Aninoşanu, bărbat obişnuit cu condiţiile dificile în care se fac explorările, iar eu urcai pe blocul de stâncă în care a fost săpată biserica. Barometrul meu îmi indica o altitudine de †……†. Pe platformă, în centrul acestui bloc, chiar deasupra naosului, este cl,opotniţa construită din scânduri. Aceasta nu are nimic interesant şi nu corespunde deloc cu interiorul bisericii. În vechime, această biserică, a cărei ctitorire îi este atribuită lui Negru Vodă în sec. al XIII-lea, avea în interior două altare, unul catolic pentru doamna Ana, soţia acestui voievod, cu fresce reprezentând sfinţi ai acestei religii, şi altul ortodox, cu sfinţi corespunzând acestui rit. Sub acelaşi acoperiş, doi preoţi de rituri diferite citeau Evanghelia, unul în latină, celălalt în limba naţională.

Muntele Pleaşa Popii a fost afectat de Negru Vodă acestei biserici. Pe vârf se află castelul ale cărui ruine stau şi astăzi mărturie despre dispunerea zidurilor şi compartimentarea interioară. Ne aflăm aici la o altitudine de 242 m faţă de Dâmboviţa, de 540 m faţă de Bucureşti şi de 382 m faţă de Râul Târgului.

https://biblioteca-digitala.ro

Planul cetățuii este hexagonal, cu două compartimente. Zidurile sunt construite într-o tehnică neregulată, din piatră, din gresie şi din calcar extras de la fața locului, solid cimentat cu var local.

La ieşirea din aceste ruine se trece printr-un pâlc de copaci tineri ce se întinde pe 15 sau 20 m către est, la capătul căruia se află un bloc mare de gresie, în pantă, cu vîrful la est şi cu baza la vest, ce poartă numele Tronul lui Radu Negru.

Efectiv, se văd chiar şi acum găurile săpate în stâncă pentru a fixa aşa-zisul tron, în fața acestuia aflându-se urmele a două tălpi de încălțăminte cu vârful ascuțit, iar în spatele acestora alte două perechi, mai mici. Se spune că primele urme sunt cele ale lui Negru Vodă, următoarele sunt ale Anei, iar ultimele ale fiului lor, Dan.

La un metru distanță în spatele acestui bloc de care este legată prin creasta unei alte stânci, se ridică, cu doi metri mai sus, o stâncă ascuțită. Se spune că aceasta era observatorul lui Negru Vodă. E adevărat că pentru a ajunge aici trebuie să străbați creasta menționată şi cu ajutorul a cinci sau şase trepte cu adâncimea de 6 cm, săpate în această stâncă, se urcă pe platforma observatorului, unde au loc cu greu patru oameni. Aici păzeşte-te de amețeală, căci abisul te împresoară din toate părțile: către nord se deschide Valea lui Coman, către est şi către sud Valea Chilia, numită astfel pentru că pe pantele acestui munte există chilia unui anahoret ce a murit înainte de 1860. Cu ajutorul unei frânghii şi a unui scripete, acesta intra ori ieşea din chilia sa. Astăzi acest sistem este atât de periculos de folosit, încât oricât ați fi de curioşi, nu vă veți încumeta la o asemenea vizită. Totuşi, dominat de o dorință oarbă de a nu lăsa nimic neexplicat în urma explorării mele, crezând mai ales că aşi putea descoperi ceva inscripții sau orice alt obiect ce mi-ar putea permite o datare, m-am aventurat pe panta aridă a versantului sudic al acestui munte, la baza cisternei de apă a cetățuii, şi cu sprijinul a două călăuze bune şi al unui stejar ce mi-a dat o mână de ajutor în satisfacerea curiozității mele întinzîndu-şi ramurile până aproape în fața acestei celule, mi-am aruncat privirile înăuntru printr-o gaură ce servise atât ca fereastră cât şi ca horn. N-am putut distinge decât câteva zugrăveli pe pereții interiori ai chiliei, reprezentând sfinți. Acum stejarul a dispărut, iar cei mai curajoşi şi cutezători munteni localnici nu îndrăznesc să se aventureze în această excursie.

https://biblioteca-digitala.ro

Cum am spus, din acest observator vezi către est şi către sud Valea Chilia, ce se varsă în Dâmbovița la vest, aproape în fața vârfului Doamna.

La sud de cetățuie şi aproximativ la nivelul bisericii, pe platforma unui colț de stâncă tăiat cu târnăcopul, există încă vechea cisternă de apă cunoscută astăzi cu numele de Băile lui Negru Vodă. Cum spusei, este un rezervor mare, dreptunghiular, lung de 10 m şi lat de 3,96 m şi cu o adâncime variind între 0,90 m şi 0,40 m la capete <Pl. 13/3>.

Printr-o spărtură făcută în zidul cetățuii (a se vedea litera †……† din pl. †……†), către nord, pe o potecă se poate trece chiar în spatele blocului de stâncă în care a fost săpată biserica, la o altitudine de 230 m față de nivelul Dâmboviței. Către răsărit este dăltuit în piatră un om călare pe cal (pl. †……† litera †……†) <Pl. 13/2>.

Să fie acesta Sf. Gheorghe, al cărui hram îl avea biserica? Fiindcă acest cavaler, cum se vede, e aşezat sub o cornişă vrând să se indice astfel pereții (petetele) bisericii, cu atât mai mult cu cât acesta este plasat către răsărit, ştiut fiind că la noi estul reprezintă punctul cardinal către care este orientat altarul.

În orice caz, nu îndrăznesc să afirm nimic înainte de a face aici o săpătură sistematică ce ne-ar putea furniza multe date de interes atât pentru acest loc, în special, cât şi pentru istoria noastră, în general. Nu este mai puțin adevărat că acest cavaler lasă impresia că-şi vede liniştit de drum, călare pe cal. De altfel, merge la pas şi stă bine în şa, lăsând să-i fluture în spate mantaua, ținând brațul drept sprijinit în şold, iar stângul întins. Chiar şi calul este foarte îngrijit; coama îi este reprezentată prin cinci benzi iar cureaua care porneşte de la şa şi trece pe sub coada calului are patru ghinde mari ce-i atârnă pe crupă.

De aici, urmând poteca spre partea nordică a aceleiaşi stânci, dai de o galerie foarte joasă, având trepte săpate în rocă, ce duce într-o cameră săpată în acelaşi bloc de stâncă. Se crede că aici era o carceră.

Aşa cum arătam când am descris-o, culmea Pleaşa Popii este alcătuită din patru vârfuri: cel nordic, cu biserica şi cu carcera, cel sudic, cu cisterna de apă, precum şi alte două către est, unul cu „tronul lui Negru Vodă" iar celălalt cu observatorul. În fața bisericii va fi existat o zidărie, ruinele acesteia, ce pot fi văzute şi astăzi, mergând de la nord către sud, paralel cu stânca bisericii, până la gura cisternei.

https://biblioteca-digitala.ro

Această cetățuie ocupă una dintre cele mai favorabile poziții din punct de vedere strategic, dominând asupra tuturor văilor din jur, fără a mai pune la socoteală deschiderea largă pe care o avea asupra văii Dâmboviței, de la Vadu Lin, în amonte, şi până la Lăicăi, în aval, la circa 7-8 km distanță (de văzut).

Încă o dată mă îndoiesc că această cetățuie ar avea o origine românească; mai degrabă cred că ea a fost construită de romani şi rezidită de Negru Vodă spre apărarea teritoriului românesc.

Pe versantul sudic al muntelui Pleaşa Popii se găseşte o cantitate mare de „iarbă dulce", cunoscută cu acest nume de oamenii de la munte, căreia îi este atribuită virtutea de a face să fie descoperite comorile ascunse în pământ. „După ce a mâncat şapte zile această rădăcină, un pustnic a descoperit mai mulți saci cu monede mari de aur". E posibil ca efectul acesteia, foarte emolient şi laxativ, să producă acea luciditate mentală care predispune la visare. Să aibă lemnul dulce un efect soporific? În orice caz, aceste comori mereu râvnite de aceşti bravi oameni ai muntelui s-ar putea traduce în bogate descoperiri pentru istoria noastră, dacă s-ar executa aici săpături sistematice, conduse de un om experimentat şi nu doar devotat ci şi cutezător, curajos şi energic. Nu-şi riscă oricine viața cutreierând vârfurile cioplite cu târnăcopul.

Dacă se continuă drumul de la muntele Pleaşa Popii pe valea Dâmboviței, în aval, către Cetățeni de Vale, pe malul drept al râului, la poalele Colțului Doamnei şi aproximativ în fața vârfului Chilia, se distinge în locul numit „La Stăvilare" un zid masiv, gros de cinci metri, despre care se spune că îi servea lui Negru Vodă drept stăvilar pentru a abate cursul apei Dâmboviței în vremuri de război. Râul era barat de acest zid ce lega Colțul Doamnei de vârful Chilia. Menirea barajului era de a îndrepta apele râului în Valea Chilia şi în Valea lui Coman, creația naturii fiind astfel utilizată ca şi un imens şanț de apărare - plan al unei concepții vaste şi grandioase, demnă de un monarh precum Negru Vodă. Şi la poalele Colțului Doamnei, în zona stăvilarului, se găsesc fragmente de olărie romană. Oamenii din zonă m-au asigurat că au descoperit aici mai multe amfore. Într-una s-au găsit chiar şi monede ale căror modul era acela al quinarius-ului roman.

Dar să ne întoarcem la etnografii noştri. Cum se făcea târziu, părăsirăm acest loc pentru totdeauna memorabil, ce, în succesiunea

https://biblioteca-digitala.ro

secolelor, i-a văzut trecând ca o umbră pe carpi, urmaşi ai celţilor, pe daci, pe goţi, pe romani, pe hoardele tătăreşti oprite din năvălirile lor de Negru Vodă, pe români, urmaşi ai daco-romanilor, popor care iniţial s-a bucurat de independenţă până în vremea lui Matei Basarab, la începutul sec. al XVII-lea, pentru a-i vedea mai apoi pe români înrobiţi până de curând.

Am văzut în 1876 aceste locuri pitoreşti suspinând pentru situaţia noastră politică şi, în ciuda faptului că erau în ruină, ele mărturiseau nu mai puţin mândria lor demnă de o sărăcie onestă. Eram în 1881. România independentă şi ridicată la rang de regat, stare politică pe care n-o mai avusese din perioada domniei lui Asan.

De la 1857, dl de Rosny era a doua personalitate franceză importantă care vizita şi studia acest loc: primul francez, baronul de Talleyrand, pentru a ne asigura la Tratatul de la Paris protecţia celor şapte puteri europene, prin studiul pe care îl făcu în ţară în 1857, iar în 1881, dl de Rosny, pentru a pleda prin scrierile sale, înaintea barei etnografiei, drepturile noastre de naţiune normală.

Părăsim, cum spuneam, aceste locuri, urmând din nou drumul către nord, prin Vadu Lin, pentru a ne întoarce la Câmpulung.

Trecem din nou prin Coteneşti, prin faţa casei unui moşnean ce se îndeletnicea sub un şopron cu distilarea ţuicii, o băutură alcoolică din prune, slabă, însă care stimulează apetitul şi ajută digestia, băutura favorită a oamenilor de la munte. Când zări de departe caravana noastră ce se apropia, pentru a nu se abate de la principiile ospitalităţii, Niţă Trăsnea (cum îl chema pe moşneanul bătrân) ne oferi fiecăruia câte un păhăruţ cu această băutură. Cu toată împotrivirea sa, dl Lesouëf fu totuşi obligat să-l bea. Pornim de aici pentru a ne continua drumul prin faţa primăriei de la Bădeni-Pământeni şi prin satul Stoeneşti. Acest loc îmi evocă o pagină din istoria noastră pe care nu vreau să o trec sub tăcere.

„Armata lui Ludovic I, regele Ungariei, sub comanda voievodului Nicolae, găsind aproape de râul Ialomiţa şanţuri şi întărituri de ţăruşi, bătu şi puse pe fugă importanta armată a boierului Dragomir, pârcălabul cetăţuii de la Dâmboviţa (generalul lui Vlad I sau Vladislav voievodul Ţării Româneşti), însă Nicolae înaintând fără a-şi lua precauţii, şi intrând în mijlocul pădurilor, al stâncilor şi al munţilor, fu surprins pe neaşteptate, înconjurat, copleşit şi învins definitiv. Din întreaga armată a secuilor, o parte fu capturată şi

https://biblioteca-digitala.ro

înlănțuită, altă parte zăcând fără viață în păduri şi în mlaştini, foarte puțini reuşind să scape cu fuga şi să ajungă într-un mod ruşinos în țara lor. Voievodul Nicolae îşi pierdu viața şi numai după mari osteneli leşul său a putut fi dus în Transilvania. Principalii săi locotenenți rămaseră morți pe câmpul de bătălie …".

După bătălia de la Călugăreni (23 august 1595) unde Mihai Viteazu cu 16000 de oameni au pus în dificultate armata marelui vizir Sinan Paşa de 12 ori mai mare, nesperata victorie nu a fost decisivă. Mihai ținu sfat în timpul nopții; s-a hotărât retragerea; se îndreptă către munții Ardealului, poposind în cetățuia Negru Vodă, pe Dâmbovița. Nu rămase aici mult timp şi se retrase la Stoeneşti, unde îşi aşează tabăra în aşteptarea ajutorului din partea lui Sigismund Bathory, aliatul său, ce a fost obligat să petreacă o săptămână la Rucăr, din cauza drumului rău. În acest timp el şi-a întărit armata cu muntenii ce i-au sărit în ajutor. Bathory, în fruntea armatei sale, ajunse la Stoeneşti, unde fu întâmpinat de Mihai. După ce şi-au odihnit aici trupele, porniră spre Târgovişstea ocupată de Turci; îl asediară şi îl înfrânseră din nou pe invincibilul Sinan Paşa.

Spre seară, ajunserăm la Bădeni-Ungureni, comună rurală alcătuită din cătunele Lunca Gârtii, Piatra, Slobozia, numărând 465 locuitori. Bădeni-Ungureni este proprietate a statului, alcătuită din clăcaşi. Făcurăm aici un popas prelungit la primărie.

La cererea mea, primarul îi chemă pe înțelepții locului spre a ne da informații privind originea lor. Aceşti bravi munteni, aflând pentru ce ne aflam acolo, se adunară repede la primărie. Era printre ei un tânăr de 15 ani, dl Gheorghe Jocu, însărcinat să țină un discurs de bun venit, în limba franceză, pentru dniide Rosny şi Lesouëf. Surpriza fu tot atât de mare pentru aceşti domni ca şi satisfacția lor. Să auzi limba franceză vorbită de un tânăr moşnean de la munte, oare nu este aceasta dovada evidenței sentimentului tandru pe care românul îl nutreşte față de Franța?

„Fiți bineveniți în satul nostru, zise el, voi, francezi, reprezentanți ai ştiinței etnografice! Muntenii sunt fericiți să primească în mijlocul lor personalități atât de nobile. La întoarcerea în țara voastră, spuneți Franței că românii, din câmpie până la munte, o respectă şi o iubesc ca pe o soră mai mare".

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste câteva vorbe fură suficiente pentru a-l emoționa pe dl de Rosny care, la rândul său, pentru a le da dovada reciprocității sentimentelor sale, le ținu următorul discurs: „†……†”.

În timp ce dl de Rosny îi asigura de simpatia ce o nutrea pentru români, dl Jocu, moşnean bogat din partea locului, sosit în cea mai mare grabă de la Câmpulung, se scuză pentru încurcătura pe care o făcuse.

Iată de ce se făcea vinovat dl Jocu. Auzise de dimineață că nişte unguri şi nişte nemți veniseră pe aceste meleaguri pentru a studia priveliştea ce le-o ofereau munții şi văile acestora. Temându-se ca aceştia să nu pună la cale cumva vreun complot împotriva graniței noastre, ca de obicei, dl Jocu a alergat într-un suflet la Prefectură, pentru a alerta autoritățile în legătură cu acest incident. Dl Trăsnea îl asigură că domnii care i-au trezit asemenea bănuieli nu sunt nici unguri, nici nemți, ci copii adevărați ai Senei ce studiază țara noastră pentru a corija erorile grave şi afirmațiile inconştiente ale etnografilor germani. Liniştit în acest fel, dl Jucu se întoarse degrabă la Bădeni-Ungureni cu sufletul împăcat, mulțumindu-i eminentului etnograf pentru proiectul său, scuzându-se într-una pentru confuzia grosolană pe care o făcuse fără se vrea.

Apoi mă rugă să înnoptăm la el. „Vă voi trata ca pe nişte frați”, repeta el. Cum trebuia să ne întoarcem la Câmpulung, dl de Rosny, la rândul său, se scuză că nu-i poate onora invitația de a se bucura de ospitalitatea sa sinceră.

Dl de Rosny ceru vin şi se bău în sănătatea dlor de Rosny şi Lesouëf, toastându-se, de asemenea, pentru Franța şi pentru România.

Aceşti munteni bătrâni protestară hotărât atunci când le-am dezvăluit scopul vizitei noastre.

Iată pentru ce.

La noi în țară sunt multe sate care poartă denumirea distinctivă de „Ungureni”. Auzit pentru prima oară, acest cuvânt frapează urechea unui etnograf şi îi sugerează ideea existenței unor grupuri de străini în localitățile cu astfel de nume.

„De unde vă trageți voi?”, întrebă dl de Rosny pe unul dintre ei. „Sunt cetățean român, născut la Bădeni”, răspunse cu mândrie cel întrebat. „De ce vi se spune Ungureni?” – „Noi suntem români adevărați, ripostă bătrânul, veniți în România de peste Carpați, cum am aflat de la moşii noştri, pentru a ne pune la adăpost de nelegiuirile

https://biblioteca-digitala.ro

pornite de unguri împotriva noastră, pentru că noi nu am vrut să devenim renegați, ca ei, și să ne schimbăm credința strămoșilor noștri cu credința lor greșită. Dl de Rosny puse această întrebare mai multora dintre ei și obținu aproape același răspuns.

Președintele Institutului Etnografic se asigură de ficțiunea acestor pretinse insule de străini în regiunile noastre montane, putând observa în itinerariul său se-a lungul țării, atât la câmpie cât și la munte, unitatea limbii noastre, omogenitatea de rasă și continuitatea lor de netăgăduit dincolo de munți.

În acest sens, dl. Ubicini spunea: „La marginea răsăriteană a Europei, între Nistru, Carpați, Dunăre și Marea Neagră, se întinde un ținut unde, de cinci secole, ca pe un vast câmp de bătălie, se întâlnesc toate popoarele Europei Orientale: ruși, polonezi, turci, maghiari, germani. Acest ținut, vechea Dacia, din care o parte aparține astăzi Turciei, o alta Rusiei, o alta Austriei, este locuit de o populație unitară și omogenă ale cărei fizionomie, limbă, monumente și numele însuși denotă originea latină".

„*Sunt cetățean român*" sau „civis Romanus sum", această formulă care, spusă de Sf. Apostol Pavel în Ierusalim, a fost deviza ce i-a salvat viața, scoțându-l din mâinile celor ce-l atacau: „Aceste trei cuvinte ce rezumă în ele dreptul de a beneficia de legile civile, politice și religioase ale romanilor".

„Acest drept de cetate, de care Senatul Romei știa atât de bine să se servească stimulâmd zelul, recompensând serviciile și ștergând ori îndulcind regretul libertății pierdute" a fost acordat și în Dacia de împăratul Antoninus Caracalla (215). Perpetuându-se până astăzi, acest lucru este susținut cu mândrie de tot românul, de la șes până la munte, de îndată ce vrei să te informezi asupra originii sale. Toate invaziile ce s-au dezlănțuit din extremul Orient către Occident au găsit un culoar natural pe teritoriul țării noastre, acel bulevard al Europei cum l-a numit pe bună dreptate Napoleon I, și nu au putut avea nici un efect de denaturare nici asupra dacilor, nici asupra daco-romanilor, nici asupra românilor.

Munții noștri păstrează încă modelul originar a cărui analogie frapantă se regăsește pe Columna lui Traian: aceștia sunt *mocanii* viguroși, cutezători și sobri, ducând un trai liber pe culmile munților unde locuiesc în *colibe*, cu turmele lor mari de oi *țurcane* care le asigură hrana zilnică și care reprezintă avuția lor. Ei își păstrează

https://biblioteca-digitala.ro

portul tradiţional: *căciula ţurcănească* (o cuşmă din lână de berbec), *sarica* sau mantaua de lână cu fir lung, cămaşa de cânepă groasă strânsă la şale printr-un *chimir* (centură masivă de piele cu catarame de alamă) şi *iţarul* sau *nădragii*, un pantalon foarte strâns din dimie albă, iar în picioare *opinci* sau sandale, în mână un *ciomag* sau bâtă de cioban a cărui măciulie este împodobită, de obicei, cu unele reminiscenţe artistice sub forma unor crestături adânci făcute cu cuţitul. Restul bâtei este folosit drept *răboj*, în genul bastoanelor cu rune, pe care este crestat numărul vitelor. Când se distrează, tinerii cântă din *caval*.

Dl de Gerando, în *Istoria Transilvaniei*, vorbeşte astfel despre aceşti *mocani*, pe care-i numeşte *colibaşi*, de la denumirea pe care o au locuinţele lor (în româneşte *colibă*): „Aceşti munţi (Munţii Bucugi şi Piatra Craiului) sunt locuiţi de valahi, care însă alcătuiesc o populaţie aparte. Aceştia sunt în număr de cinci sau şase mii. Li se spune *colibaşi*, de la colibele ce şi-au construit printre stânci. Ei duc o viaţă independentă şi liberă prin excelenţă. Vânjoşi, puternici, neînfricaţi, sunt remarcabili prin vigoarea şi prin expresivitatea fizionomiei lor. Îşi rad tâmplele şi creştetul, lăsând să le crească barba. Rareori merg călare până la Braşov, fiindcă nu le place să coboare la şes, unde nu se simt în largul lor. Pot fi văzuţi străbătând munţii, îmbrăcaţi în piei de berbec, purtând o puşcă lungă în bandulieră".

Românii, urmaşi ai daco-romanilor, au rămas pe loc de-o parte ca şi de celealaltă a Carpaţilor, în ciuda tuturor opresiunilor şi nedreptăţilor pe care le-au avut de îndurat. Sunt puţine ţinuturi, spune dl Lavallèe, pentru populaţii care să fi fost mai maltratate, mai zdrobite, mai totrturate; istoria lor nu e altceva decât un lung martiraj, iar când citeşti despre aceste monstruoase devastări şi masacre, te miri că în aceste ţinuturi mai există încă locuitori şi câteva petice de pământ cultivate. Românul a supravieţuit tuturor calamităţilor, drept dovadă vechiul său proverb „Apa curge şi pietrele rămân"; deoarece cu cât apa a curs mai năvalnic, cu atât pietrele au fost curăţite de orice depuneri murdare, rămânând mai curate ca oricând.

Dar să revenim la etnografii noştri.

Dl de Rosny, cu totul satisfăcut de informaţiile pe care le dobândise, îşi luă rămas bun de la munteni şi le întinse o mână prietenească. Primarul consemnă într-un proces verbal vizita noastră,

https://biblioteca-digitala.ro

semnat de toți cei prezenți şi, cu mult respect, înmână o copie dlui de Rosny, în semn de maximă condescendență.

Noi ne-am reluarăm locurile în şa, în timp ce dl preşedinte şi dl Lesouëf se aşezară în caleaşcă. Plecarea noastră fu acompaniată de urale repetate în onoarea Franței şi a etnografilor; mai mult, unii dintre ei, pentru a da şi mai mult dovada stimei pe care o aveau pentru Franța, ne însoțiră călare până la Dragoslavele.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

§ VIII

< CĂLĂTORIA LA CETAȚENI (1881) >

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, 8 file legate, numerotate 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, scrise numai r. Text în limba română, scris cursiv şi îngrijit, fără tăieturi şi adăugiri, reprezintă versiunea în limba română a manuscrisului *Monsieur de Rosny et ses études ethnographiques dans la Roumanie* (§ VII). Se păstrează fragmentar; pe lângă fila cu titlul, lipsesc şi alte file (anterior f. 1, între f. 7 şi f. 9, între f. 9 şi f. 11 şi între f. 13 şi f. 15). Notele noastre se regăsesc la finalul capitolului anterior (§ VII), cu excepția celor ce nu au corespondent în textul respectiv şi care sunt marcate aici cu cifre romane între paranteze drepte.

… departe de încrucişetura a două blocuri eratice colosale aşezate la dreapta vechiului drum Rucăr – Cetățenii de Vale, drum adânc săpat în calcariu prin frecătura roatelor carelor pe poalele Carpaților[XV].

Acest men-sao[XIV] are o înălțime de 2 metri şi suprafața lui o lățime de 3 metri 75 cm. Pe fața despre nord a acestui interesant men-sao se văd incrustate caractere grafice runice <Pl. 13/1>[XVI]. Semnul din mijloc reprezintă crucea şi marca simbolică a lui „Mjoellni", ciocanul zdrobitor al zeului Thor[XVII], marcă ce, după dl Auguste Demmin[XVIII], se află pe monumentele anteistorice şi antecreştineşti al Scandinaviei.

De aici urmăm spre nord drumul cel vechi, părăsit azi, ca să ne trecem încrucişătura celor 2 blocuri eratice de mai sus pentru a-i arăta pe pereții blocului din dreapta un om ținând în mâna dreaptă un instrument grosolan săpat[XIX].

Nu pot afirma în ce epocă se poate /1/ atribui această reminiscență artistică, tot ce mai pot adăuga aci că deasupra lui se observă în colțul blocului nişte caractere cirilice nedescifrabile, cu o cruce a căruia brațe sunt formate de 3 triunghiuri cu bazele lor din afară şi unghiurile adunate la un loc (croix pattée în formă de

https://biblioteca-digitala.ro

labă). Această cruce figurează pe mai multe blocuri eratice presărate în lungul acestui drum.

De la încrucişetura acestor două blocuri până la Valea Chilia spre sud, a existat o staţiune romană[XX] care trebuie să facă parte din preajma Cetăţuiei ce o menţionai mai sus. Urnele, amforele, lanscele, paterele, mărgelele de sticlă, olăria în genere, precum şi inscripţiunea greacă ştampilată pe mănuşa unei amfore, ca ceia găsită pe malul drept al Dâmboviţei din faţa noastră, ne pot da bănuiala că aci ar fi existat o staţiune din epoca Imperiului Bisantin[I].

O explorațiune condusă cu dibăcie în acest spațios lagăr ne-ar dezvălui multe secrete ale trecutului şi ar dovedi, desigur, /3/ că romanii n-au ocupat numai Dacia Superioară până la Olt. Deşi d-nii de Rosny şi Lesouëf[X] n-au putut vizita Cetăţuia lui Negru Vodă[IV], totuşi, eu care am explorat-o de atâtea ori[XXIII] e bine să relatez aci câteva descoperiri ale mele. Pentru a ajunge la această citadelă, se află o potecă în zigzag pe Pleaşa Popei, în vârful căreia se află cetăţuia. Mai întâi se observă bisericuţa săpată în piatră şi cu intrarea despre apus, iar pe peretele despre răsărit al blocului în care se află săpată bisericuţa, se observă un călăreţ săpat în piatră <Pl. 13/2>, care pare a fi timpanul bisericuţei şi astfel s-a da a crede că acest călăreţ ar fi Sf. Gheorghe, patronul ei[XXXIV].

Îmi dau aceste păreri sub toată rezerva. În tindă, deasupra porţii se vede inscripţiunea următoare: „Acest schit a fost reparat în timpul domniei înălţimei sale prinţului Alexandru Ion I, fiind mitrop. I. P. S. S. Părintele Neofit, cu ajutorul şi cheltuiala preoţilor Ioan fiul lui Popa Eni, Ioan fiul lui Popa Neagul etc. anul 1859 iunie 1 (sic !)” [XXIV]. /5/

Biserica este dedicată Adormirii Maicii Domnului[XXV]. Pe fragmentul unei cruci care slujeşte acum de prag la uşa dintre tindă şi amvon, se află inscripţiunea românească următoare cu caractere cirilice: „Spre pomenire această Sf. Cruce ridicatu-sau de robul lui Dumnezeu Biv-vel Spataru şi de soţia lui Maria, în zilele lui †……† (restul e spart)” – desigur că poate fi Alexandru al V-lea[II], <fiul> lui Radu al X-lea[III], după cum ne conduce a crede leatul acestei cruci care este 1624. Un al 2-lea fragment de cruce ridicat pentru pomenirea lui Fratilă şi a Neacşei de sub domnia lui Ştefan Voevod cu leatul 7200, iar restul e spart.

https://biblioteca-digitala.ro

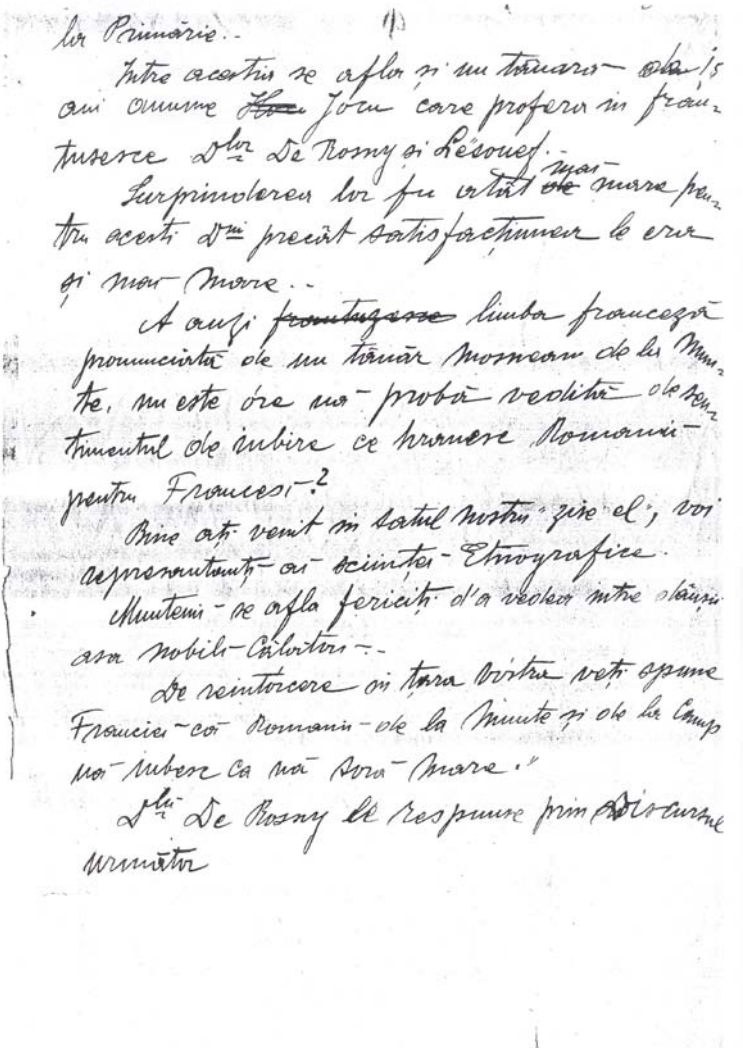

Fila 15 a manuscrisului < Călătoria la Cetățeni (1881) >.

https://biblioteca-digitala.ro

La care domn din Muntenia se referă această inscripțiune? Căci după istoria noastră nu cunoaştem să fi domnit în întreg secolul al XVII-lea vreun domn cu numire de Ştefan [XXVI]. Poate că ea se referă la vreunul din domnii din Moldova cu o asemenea numire, precum cei următori:

Ştefan XI Tomşa (1610-1615)[XXVII];

Ştefan Ioan XI pentru a doua oară (1623) /7/ [lipseşte o filă] ordonanță neregulată construite cu bolovani cu piatră de stâncă calcaroasă extrasă din partea locului şi solid cimentată cu var făcut din piatră locală.

La ieşirea din aceste ruine, treci printr-un pâlc de copaci care ocupă 30 m de lungime spre răsărit, după care apoi se înfățoşează un bloc de piatră cu nisip care se zice a fi fost tronul lui Negru Vodă.

Într-adevăr, se văd chiar azi 2 găuri săpate în acest bloc unde se zice că ar fi fost înțepenite picioarele tronului acestui domn, iar mai devale de acesta se văd trei rânduri de paşi întipăriți în piatră, care treptat adoptă o formă mai mică şi cu vârful ascuțit.

Cele dintâi tiparuri de picioare se zice a fi a lui Negru Vodă, cele de-al doilea ale soției sale Ana, iar cele de-al treilea ale fiului său, Dan. În spatele acelui bloc se înalță un vârf de stâncă cu 2 metri mai înalt decât blocul tronului şi la o distanță de acesta de 1 metru, legat cu el prin creasta / 9 / [lipseşte o filă] vedere dezvelită asupra Dâmboviței de la Vadu-Lin în sus şi în jos până la Lăicăi, la o distanță aproximativă de 7-8 kilometri.

Nu pot crede că această cetățuie a fost la originea ei construită de români, cred mai bine că ea făcea parte integrantă din cetatea de vale despre care am vorbit mai sus; dar că se poate că Negru-Vodă s-o fi reparat şi s-o fi întrebuințat la ocaziune pentru apărarea țării contra tătarilor.

Aci, probabil, la 1367, din Valea Chiliei şi Dâmboviței până spre Vadul-Lin, armata szeclilor[IV] a lui Ludovic I, regele Ungariei, de sub comanda voevodului Miclaş fu cu desăvârşire bătută de armata română comandată de boierul Dragomir, castelanul Cetății de la Dâmbovița, în timpul domniei lui Vlad I[XLI].

Dar să ne întoarcem la etnografii noştri.

Începuse a se înnopta şi dar ne grăbirăm a pleca şi a părăsi acest loc pentru totdeauna memorabil, care a văzut în succesiunea

https://biblioteca-digitala.ro

secolelor, străbătând ca nişte umbre, pe /11/ romani, pe hoardele tătarilor popriți în cursa lor vagabondă de către Negru Vodă cu românii săi, fiii daco-românilor, bucurându-se la originea sa de independență până la Matei Basarab, pentru a vedea mai târziu pe români vasali până mai deunăzi.

Văzusem în 1876 aceste locuri suspinând pentru situațiunea noastră politică; ele erau în ruine, într-adevăr, dar nu mai puțin ne mărturiseau mândria lor demnă de o sărăcie onestă.

Eram în anul 1881.

România independentă şi ridicată la rang de regat, stare politică ce o păgubise din timpul domniei lui Asan[XXXIX].

De la 1857, dl de Rosny era al 2 personagiu francez important care vizita şi studia acest loc. Cel dintâi a fost baronul Talleyrand[XL], care în studiul ce-l făcu la 1857 în aceste localități, ne asigura la Tratatul de la Paris protecțiunea celor 7 puteri europene, şi în 1881 dl de Rosny pentru a pleda prin scrierile sale înaintea barei etnografiei drepturile noastre de națiune normală.

Părăsind cu regret aceste locuri, apucăm /13/ [lipseşte o filă] la Primărie.

Între aceştia se afla şi un tânăr anume Jocu, care profera în franțuzeşte d-lor de Rosny si Lësouef. Surprinderea lor fu atât mai mare pentru aceşti domni pe cât satisfacțiunea le era şi mai mare. A auzi limba franceză pronunțată de un tânăr moşnean de la munte, nu este oare o probă vrednică de sentimentul de iubire ce hrănesc românii pentru francezi?

– Bine ați venit în satul nostru! – zise el – voi, reprezentanți ai ştiinței etnografice. Muntenii se află fericiți de a vedea între dânşii aşa nobili călători. De reîntoarcere în țara voastră veți spune Franciei să românii de la munte şi de la câmp vă iubesc ca o soră mare!

Dl de Rosny le răspunse prin discursul următor: †….† /15/

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE :

[I] Acea „inscripțiunea greacă ştampilată pe mănuşa unei amfore" ce-l determină pe Butculescu să atribuie vestigiile de la Cetățeni epocii bizantine, va fi fost, fără îndoială, o ştampilă amforică antică, ca multe altele descoperite de-a lungul timpului în aşezarea getică (cf. D. Tudor, *Răspândirea amforelor ştampilate în Moldova, Muntenia şi Oltenia*, în „Arheologia Moldovei", V, 1967, p. 53-67, 76-78, fig. 2-4 ; 5/87-103; 6; 8/159 ;9/174-199). De altfel, cele două ştampile amforice despre care se cunoaşte că au fost descoperite cu siguranță la Cetățeni („Cetatea Dâmboviței") de către Butculescu, în 1876, sunt antice, una de Sinope („ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ΑΙΣΧΙΝΟΥ ΜΙΘΡΙΔΑΤΗΣ"), cealaltă de Rhodos („...ΩΝΟΣ") (vezi Gh. Cantacuzino, *Timbres amphoriques inédits trouvés en Roumanie*, în „Dacia", III-IV, 1927-1932, p. 612-616, fig. 1-2).

[II] Alexandru Coconul, domn al Țării Româneşti (1623-1627) şi al Moldovei (1629-1630).

[III] Radu Mihnea, domn al Țării Româneşti (1601-1602, 1611-1616, 1620-1623) şi al Moldovei (1616-1619, 1623-1626).

[IV] Secuilor.

https://biblioteca-digitala.ro

§ IX

PEATRA MORMÂNTALĂ A LUI IOAN NICOLAE ALESANDRU BASARAB DIN 1364

Articol publicat în „Cooperatorul român”, anul I, nr. 2, luni 21 martie 1883, p. 2.

Din explorațiunile mele arheologice executate prin țară prin mai multe județe, relatez, pentru moment, una din cele mai interesante descoperiri pentru istoria noastră.

Toți ştim că datele perioadei aşa zisă națională a istoriei noastre, adică de la Negru Vodă şi până chiar la Mircea cel Bătrân, nu sunt întemeiate pe acte autentice.

Următorul monument precum şi altele pe care <le> voi da la lumină mai târziu sunt acte care se pun în contradicție cu cronologia noastră actuală şi probează într-un mod evident că țesătura acestei perioade este compusă din anacronisme flagrante. Următoarea peatră mormântală a lui Ioan Nicolae Alexandru Vv., descoperită de mine în august 1882, vine în ajutorul aserțiunilor mele.

Iată ce revelează inscripțiunea slavonă săpată pe această peatră mormântală :

„Mitza Noemvria 16 dnă preastavisia *velikii i samodrajavnâi gospodară*, Ion Nikola Alexandră Voivoda, snă velieago Basarabă voivoda văleat 6873 (1364) end. 3 veçnaia emupamat”. – În al 16-lea di a lui noiembrie a reposat *marele şi de sine-stăpânitor* Ion Nicolae Alexandru Vv., fiul marelui Basarab Vv. în anul 6873 (1364), indiction al 3-lea, večinica lui pomenire[I].

În *Istoria Daciei*, Fotino[II] ne spune că Nicolae Vv. a domnit 10 ani (1356-1366) şi spre a da o dovadă despre exactitatea acestui din urmă an, ne citează inscripția de pe peatra mormântală a acestui domn, care se afla, pretinde dânsul, chiar din timpul său

https://biblioteca-digitala.ro

în mănăstirea Câmpulung. Această inscripție sună astfel : „Aice zace Nicolae Vodă, fiul lui Alexandru Vodă, anul 1366".

Istoria critică a românilor, a mult eruditului nostru academician B. P. Hâşdeu[III], a fost unul din principalii motori care m-au îndreptat a merge în județul Muscel şi a explora diferite localități a căror tradițiune se raportă la Negru Vodă şi la succesorii lui, astfel că din sept. 1876, am mers în nenumărate rânduri în acest județ de am cercetat cu de-amănuntul toate inscripțiile de pe pisanii, clopote, pietre mormântale, cruci şi baptistere şi n-am putut nicăiri găsi ceva care să fie de acord cu spusele lui Fotino. Numai monastirei Vieroşul îi este dat a ne detvălui adevărul.

În acest prețios şi scump lăcaş se află mai multe pietre mormântale[IV], între care şi cea pe care o citai mai sus[V].

D-nul Eubicini, în uvragiul său *Les Principautés Danubiennes*[VI], aşternând cronologia țării, după d. Kogălniceanu, acordă o domnie de 16 ani lui Nicolae Vodă (1352-1366).

D-nul I. Heliade R., în *Istoria românilor*[VII], menționează asemenea peatra mormântală citată de Fotino şi stă la îndoială dacă Nicola vodă a domnit de la 1356 până la 1366.

D-nul Dimitrie Sturza, în *Numismatica românească*[VIII], ia 4 ani din existența acestui domn, trecând pe Vlad I ca domnind de la 1360 la 1374.

Însuşi B. P. Hâşdeu, în *Istoria* sa *critică*, arată că „Alexandru Basarab a avut trei fii: Vladislav Basarab (1360-1370), Radu Basarab (domnia între 1370-1380) şi Nicolae Basarab, răposat *fără domnie* pe la 1366". Pentru afirmarea acestei din urmă date, d. Hâşdeu ne trimite la Şincai ca să găsim aceeaşi inscripție menționată de d. Fotino.

Încetez a mai cita alți autori, căci toți glăsuiesc ca şi Fotino, întemeindu-se pe peatra mormântală de la Câmpulung, pe care nimeni n-a văzut-o, nici d. C. Aricescu, care a adunat toate tradițiunile şi toate inscripțiunile spre a face istoria acestui oraş, nici subscrisul.

Nu voiesc a face nicio critică celor care cred că Nicolae Basarab a murit fără domnie. Peatra mormântală de la Vieroş arată cine a fost Nicolae, pe care-l citează ca *marele* şi *de sine-stăpânitor, Domn.* Este dar destul a proba prin aceşti autori

https://biblioteca-digitala.ro

competenţi şi savanţi confuziunea cronologiei noastre şi dar să ne gândim serios la remediul ce i-am putea aduce.

Cestiunea, după mine, nu este atât de dificilă.

Dacă guvernul ar numi o comisiune de oameni competenţi şi activi, nu în felul Comitetului Arheologic (din care am onoarea a face parte şi eu chiar din 1870 şi care de atunci şi până acum n-a ţinut nicio şedinţă), ci o comisiune de tineri din toate specialităţile, care în fiecare an să studieze câte un judeţ din punctul de vedere al tuturor cunoştinţelor omeneşti.

Apoi, corpurile legiuitoare să voteze o lege, care să pedepsească foarte aspru pe destructorii monumentelor antice şi alta, care să constrângă pe posesorii de documente vechi ca să le treacă la viza acestei comisiuni şi acesta în termen de 10 ani.

Toate documentele care nu vor fi învestite cu viza comisiunii să fie considerate nule şi de niciun efect înaintea legilor, după acest termen.

O asemenea restricţiune ar sili pe toţi posesorii de documente să le prezinte comisiunii.

Dacă propun o asemenea restricţiune, cauza este pentru că din anul 1868, de când mă ocup cu explorăţiunile archeologice şi de atunci şi până acum de câte ori am cerut de la oameni de la ţară să-mi arate documentele lor, mi le-au refuzat, de teamă că citindule să nu dezvelesc hotărnicia proprietăţii lor.

Cu modul acesta, sunt convins că peste câţiva ani vom putea face descoperiri importante pentru istoria noastră.

Peste curând voi relata şi celelalte petre mormântale, precum şi nişte documente de la domnii Alexandru Iliaş şi Gavril Movilă, scrise în limba română.

Aceasta spre ştiinţa celor care susţin că numai de la Matei Basarab a început a se scrie româneşte, cam pe la jumătatea secolului al XVII-lea[IX].

NOTE :

[I] Pentru detalii legate de piatra de mormânt a voievodului Nicolae Alexandru, inclusiv pentru traducerea în limba română a inscripţiei [„În luna noiembrie 16 zile a răposat marele şi singurul stăpânitor domn Io Nicolae Alexandru Voievod, fiul marelui Basarab, în anul

https://biblioteca-digitala.ro

6873 (1364) indictionul 3. Veşnica lui pomenire"], a se vedea P. Chihaia, *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 212-219, fig. 105, cu o bogată bibliografie.

[II] Διονυσίου Φωτεινού, *Ιστορίας της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαϋίας*, Viena, 1818, tradusă în limba română, în 1859, de George Sion (*Istoria generală a Daciei sau a Transsilvaniei, Ţerei Muntenesci şi a Moldovei*, Imprimeria J. Romanov, Bucureşti).

[III] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolulŭ XIV*, I, Tipografia Curţii, Bucuresci, 1873.

[IV] În timpul cercetărilor arheologice din 1991, efectuate de Sp. Cristocea şi R. Maschio, în biserică se aflau nouă pietre de mormânt, datând din sec. XVI-XIX. Cf. Sp. Cristocea, R. Maschio, *Cercetările arheologice de la fosta mănăstire Vieroş, judeţul Argeş*, în „Revista monumentelor istorice", LXV, 1996, nr. 1-2, p. 22.

[V] Nu se cunoaşte cu certitudine când şi în ce împrejurări a fost translată piatra de mormânt a voievodului Nicolae Alexandru (1352-1364) din biserica mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung la mănăstirea Vieroş, însă e foarte probabil ca această mutare să nu fi fost pricinuită de lucrările de refacere a bisericii câmpulungene, întinse pe durata a cinci ani, din 1827 până în 1832 (când osemintele din mormintele Basarabilor au fost strămutate – temporar? – la mănăstirea Aninoasa), deoarece în vara anului 1840, vizitând Câmpulungul, J. Vaillant vede lespedea tombală acolo: „Dans l'église de Radu Negru, j'ai vu … la tombe de Nicolas I, fils d'Alexandre (sic!)" (J. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardialiens, Vallaques et Moldaves, résumés sous le nom de Romans*, III, Arthus Bertrand Éditeur, Paris, 1844, p. 331). În 1860, maiorul D. Papazoglu investighează monumentele Câmpulungului, acordând o atenţie sporită documentelor epigrafice (cf. *Inscripţiile medievale ale României*, I, *Oraşul Bucureşti, 1395-1800*, ediţie coordonată de A. Elian, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 29-30), ocazie cu care din nou piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru este semnalată în

https://biblioteca-digitala.ro

interiorul bisericii din 1832 (cf. P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 217). O nouă „excursiune" arheologică va fi făcută de Papazoglu la Câmpulung în anul 1874, însă din însemnările pe care le-a lăsat în urma acestui demers nu rezultă existența pietrei în biserica mănăstirii Negru Vodă; de altfel, situația monumentelor medievale ale Câmpulungului era deplorabilă: „Nu se mai vede nici un monument strămoşesc!" (D. Papazoglu, *Excursiune arheologică la trei vechi reşedințe ale României: Câmpulung, Curtea de Argeş şi Târgovişte, făcută în anul 1874*, Tipografia Petrescu Conduratu, Bucureşti, 1874, p. 1). În 1876, aflându-se la Câmpulung pentru săpăturile arheologice de la castrul „Jidova", Butculescu caută în zadar lespedea tombală la mănăstirea Negru Vodă, acolo unde o localizase D. Fotino, J. Vaillant şi D. Papazoglu. Reiese aşadar că mutarea pietrei la Vieroş a avut loc între vizitele lui Papazoglu la Câmpulung, aşadar în perioada 1860-1874. De asemenea, rămâne necunoscută şi data aducerii pietrei funerare de la Vieroş în ctitoria Basarabilor de la Câmpulung. La doi ani de la descoperirea ei la Vieroş de către Butculescu, deci în 1884, piatra tombală se afla tot acolo, fiind văzută de Gr. Tocilescu (cf. Sp. Cristocea, R. Maschio, *op.cit*., p. 22). Prima informație privind reamplasarea pietrei în biserica de la Câmpulung datează din vara anului 1889 şi i se datorează aceluiaşi Gr. Tocilescu (cf. P. Chihaia, *op. cit.*, p. 218). În concluzie, pentru perioada cât lespedea tombală a fost adăpostită în biserica mănăstirii Vieroş, s-a propus intervalul de după 1860 până în 1887/1888 (cf. P. Chihaia, *op. cit.*, p. 217-218; C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească şi Moldova, a. 1324-1881*, I, *secolele XIV-XVI*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 72-73).

[VI] A. Ubicini, *Provinces danubiennes et roumaines: Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bassarabie*, F. Didot Freres, Paris, 1856 (vezi şi **§** VII, p. 131, nota XLIII).

[VII] Probabil că Butculescu se referă la lucrarea lui I. Heliade Rădulescu, *Elemente de historia românilor sau Dacia şi România*, Bucureşti, 1869 (pe copertă 1870).

[VIII] D. Sturdza, *Numismatica română*, Bucureşti, 1878.

https://biblioteca-digitala.ro

[IX] Scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung către judele Braşovului, Hans Beckner, de la 1521 (primul document scris în limba română), încă nu era cunoscută. Prin urmare, Butculescu era de părere că prin prezentarea documentelor emise de cancelariile domnilor Alexandru Iliaş (1616-1618) şi Gavril Movilă (618-1620), putea devansa atestarea scrisă a limbii române cu câteva decenii, plasându-i începuturile în primul sfert al sec. al XVII-lea.

https://biblioteca-digitala.ro

ILUSTRAȚIE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1

2

Planşa 1. Dimitrie C. Butculescu, în două ipostaze la distanță de o jumătate de secol: tânăr studios Paris (1) şi la vârsta senectuții (2). După L. Paşcanu şi C. N. Mateescu.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa 2. Casa lui D. Butculescu, de pe str. Clemenței, nr. 11 bis (astăzi str. C. A. Rosetti, nr. 13), în stil neo-românesc (arhitect I. N. Socolescu). Fațada sudică. Foto D. M., iunie 2008.

https://biblioteca-digitala.ro

1

2

Planşa 3. Prieteni şi colaboratori ai lui D. Butculescu. 1 Cezar Bolliac, mentorul lui D. Butculescu în domeniul arheologiei. Grafică de D. Williams; 2 Léon de Rosny, savantul francez care, însoțit de D. Butculescu, a vizitat zona Muscelului în anul 1881. Foto după D. Rusu.

https://biblioteca-digitala.ro

EXPLORAȚIUNE ARHEOLOGICĂ de D. C. BUTCULESCU
IN ANII 1867, 68, 69, 71—72

Măgura-Jidava, Jidova, Calonfirescu, Gorganu, din comuna Țigănești-Calonfirești plasa Marginea jud. Telcorman.

1

2

Planşa 4. Tellul eneolitic de la Țigăneşti. 1 În timpul săpăturilor din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Desen de D. Butculescu; 2 Aspect actual, vedere dinspre sud. Foto Pavel Mirea.

https://biblioteca-digitala.ro

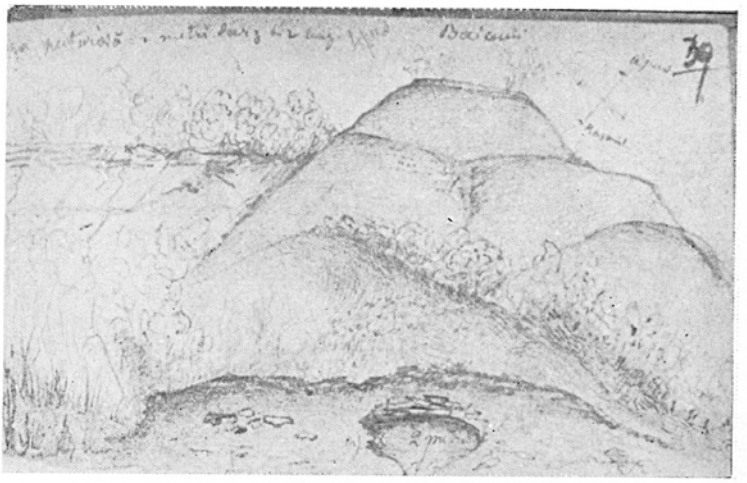

1

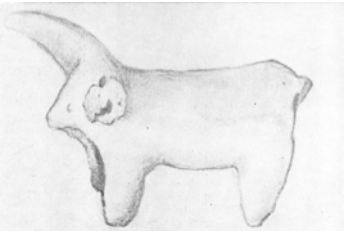

2

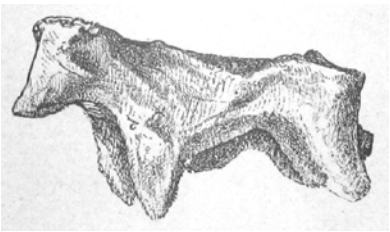

3

Planşa 5. 1 Situl arheologic de la Cucuteni-Băiceni. Desen de D. Butculescu. După P. I. Panait. Figurină zoomorfă cucuteniană. Desen de D. Butculescu. După P. I. Panait. 3 Figurină zoomorfă descoperită la Hisarlâk (Troia). După H. Schliemann.

https://biblioteca-digitala.ro

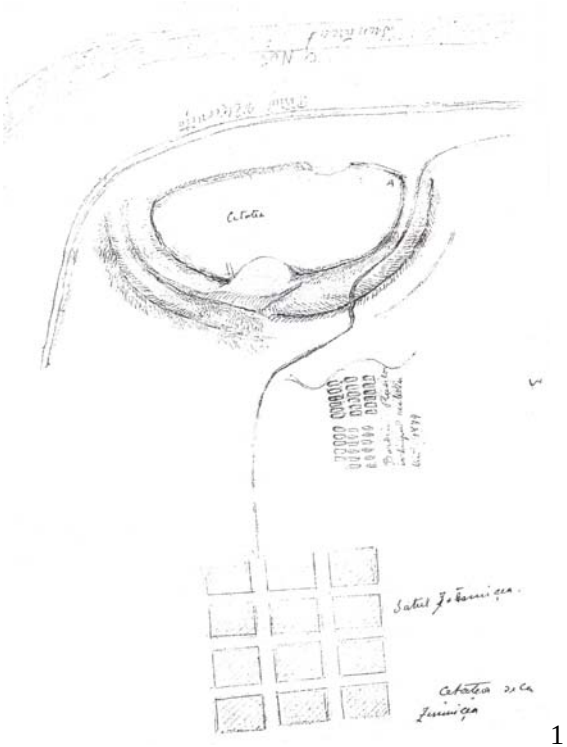

1

2

Planşa 6. Situl arheologic de la Zimnicea-„Cetate". 1 Desen de D. Butculescu; 2 Aspect actual. Vedere dinspre sud-vest. Foto Mircea Babeş, 2001. După *Cronica 2001*, CD-ROM.

https://biblioteca-digitala.ro

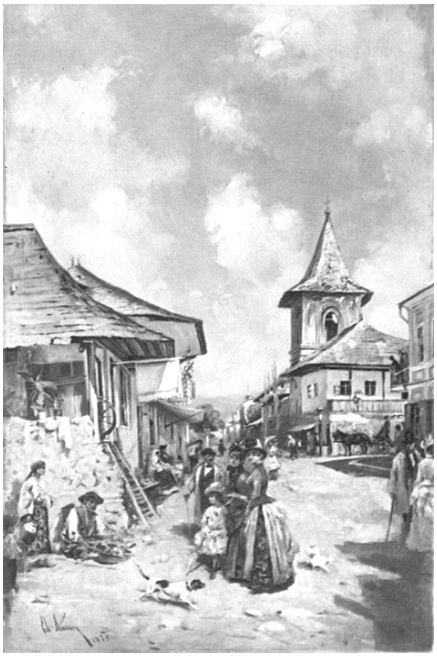

1

2

Planşa 7. Câmpulungul în timpul cercetărilor lui D. Butculescu. 1 *Stradă în Câmpulung*, pictură de Theodor Aman (1890) – în plan secund, Bărăția; 2 Țăran român de la „Jidova". După L. de Rosny.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa 8. Mormântul lui D. Butculescu, în Cimitirul Bellu. Pe soclul crucii sunt menționate explorațiunile sale arheologice. Foto D. M., octombrie 2001.

https://biblioteca-digitala.ro

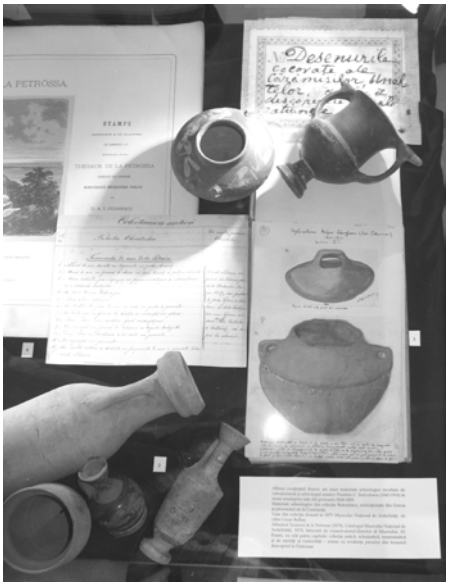

1

2

Planşa 9. D. Butculescu în memoria urmaşilor. 1 Vitrină evocând cercetările arheologice ale lui D. Butculescu, în cadrul expoziției temporare „The Making of European Archaeology", organizată în anul 2008 de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" Bucureşti (comisarul expoziției: prof. univ. dr. Mircea Babeş), în holul mare al Casei Academiei. Foto D. M., aprilie 2008; 2 Emisiune filatelică (mărci poştale şi coliță, 2005, machetator L. Paşcanu) dedicată lui D. Butculescu, la 160 de ani de la naşterea sa.

https://biblioteca-digitala.ro

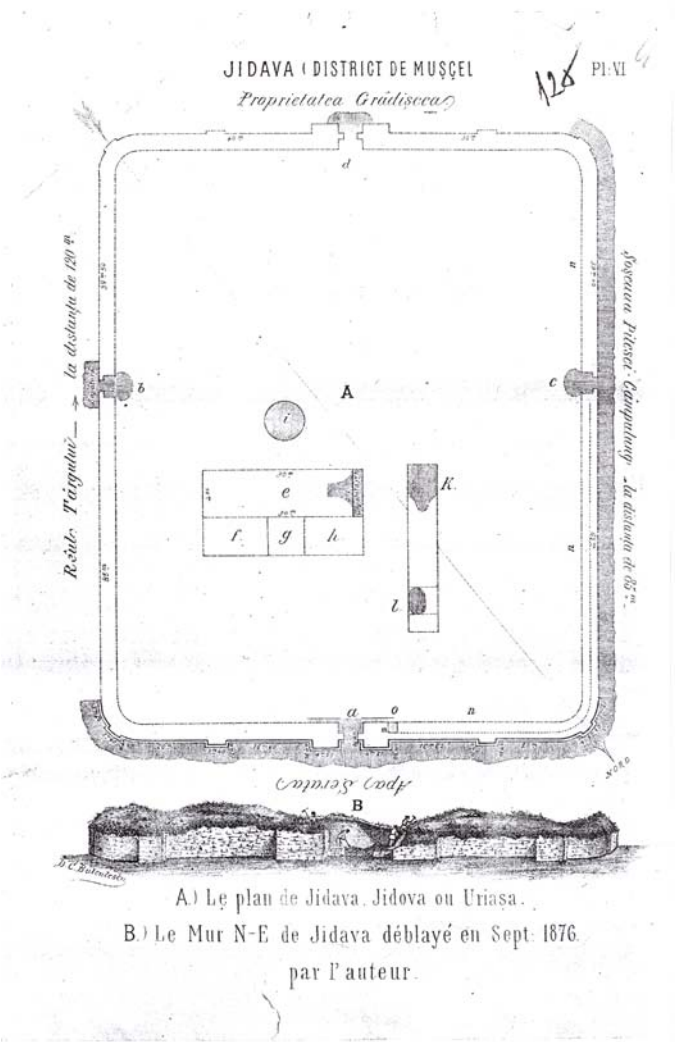

A.) Le plan de Jidava. Jidova ou Uriașa.
B.) Le Mur N-E de Jidava déblayé en Sept. 1876.
par l'auteur.

Planşa 10. Castrul roman de la Câmpulung-„Jidova". Planul castrului întocmit de ing. Giurca şi vedere frontală a zidului nordic cu *porta decumana*, în timpul cercetărilor din 1876. Desene de D. Butculescu.

https://biblioteca-digitala.ro

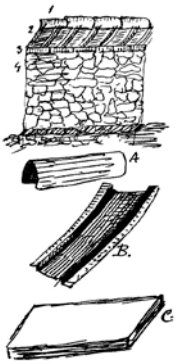

1

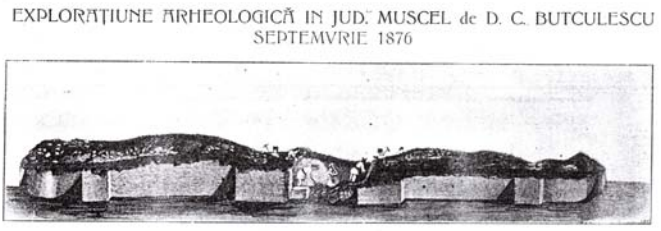

2

3

Planşa 11. Castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. 1 Detaliu cu elementele de construcție ale zidului de incintă. Desen de D. Butculescu. 2 Zidul nordic, cu porta decumana, în timpul cercetărilor din 1876. Desen de D. Butculescu; 3 Zidul sudic, cu *porta praetoria*. Foto D. M, iulie 2006.

https://biblioteca-digitala.ro

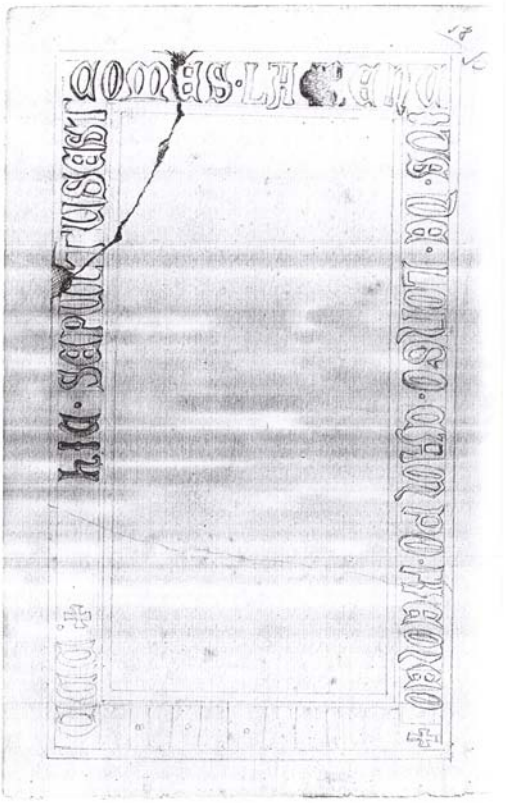

1

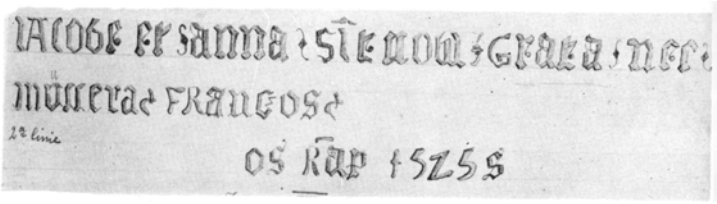

2

Planşa 12. Câmpulung, Bărăția. 1 Piatra de mormânt a lui Laurencius de Longo-Campo; 2 Inscripția de pe clopotul Bărăției. Desene de D. Butculescu. 2 după P. Chihaia.

https://biblioteca-digitala.ro

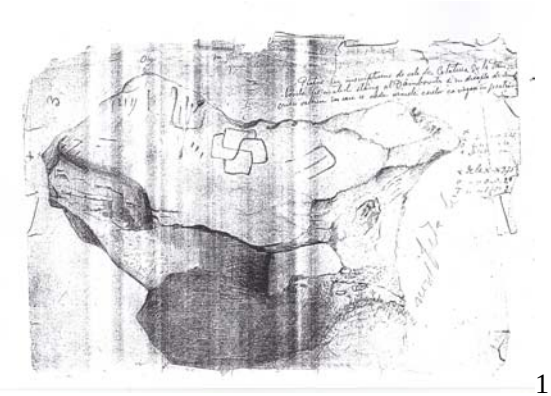

1

2

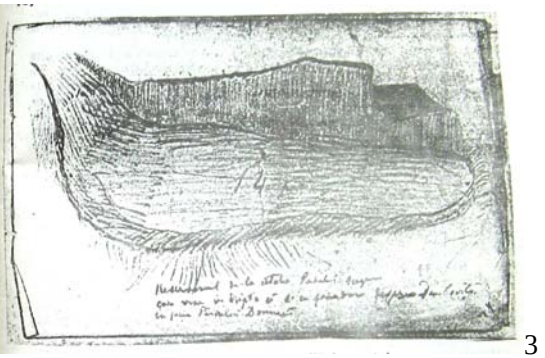

3

Planşa 13. Cetățeni. 1 Stâncă cu inscripții; 2 Călărețul de pe stânca bisericii rupestre; 3 Cisternă săpată în rocă. Desene de D. Butculescu. 3 după D. V. Rosetti.

https://biblioteca-digitala.ro

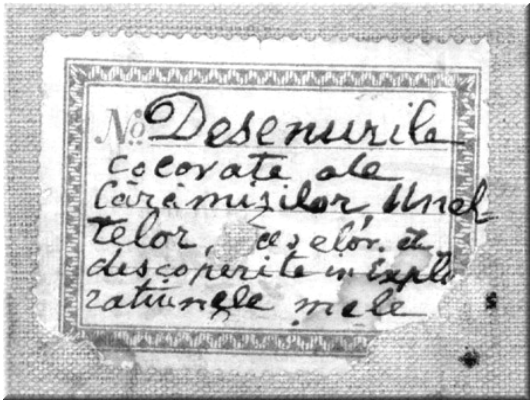

1

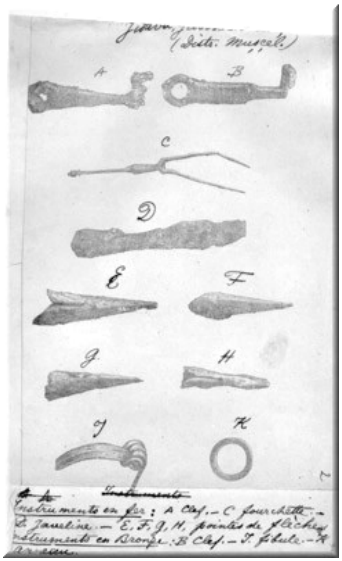

2

Planşa 14. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele.* Eticheta de pe coperta I şi material arheologic descoperit în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. Desene de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

https://biblioteca-digitala.ro

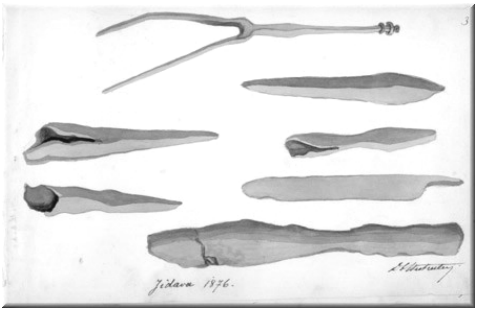

1

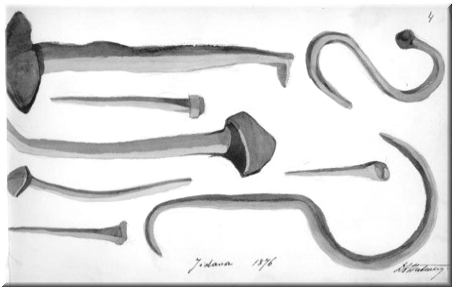

2

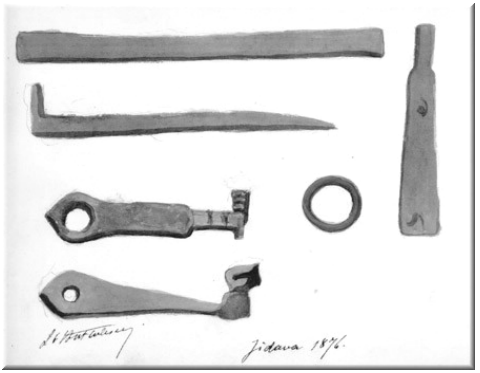

3

Planşa 15. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor*, vas*elor etc. descoperite în explorațiunele mele.* Material arheologic descoperit la castrul roman Câmpulung-„Jidova”. Desene de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

https://biblioteca-digitala.ro

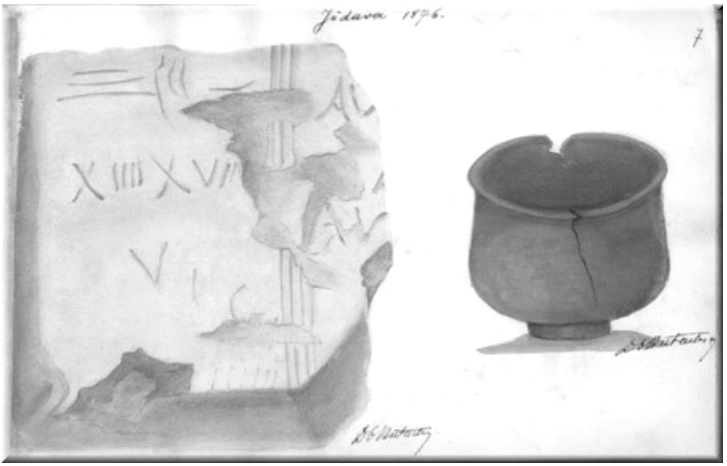

1

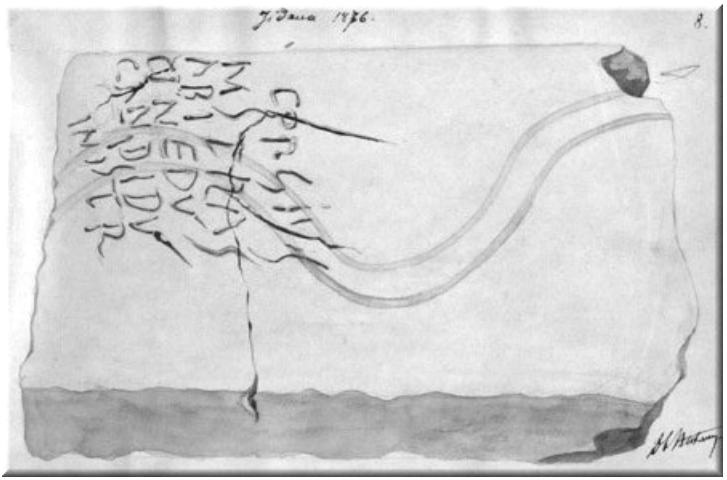

2

Planşa 16. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele.* Material arheologic descoperit în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. Desene de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

https://biblioteca-digitala.ro

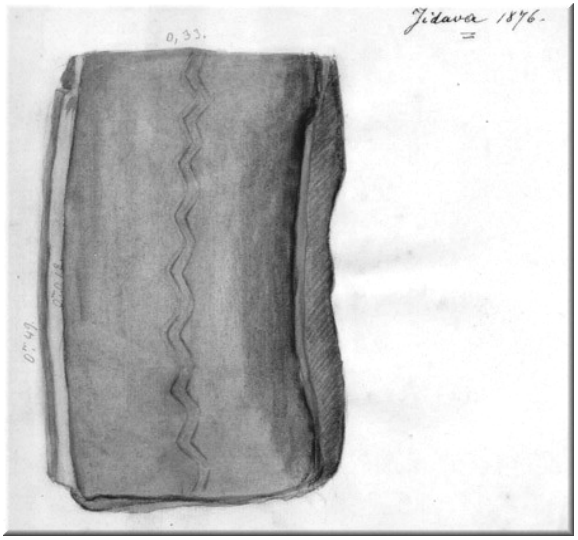

1

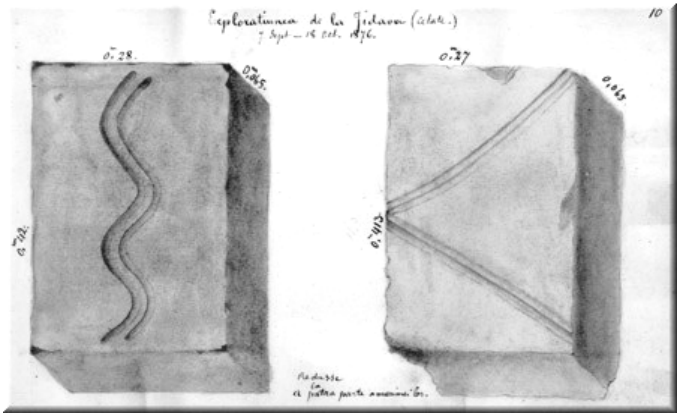

2

Planşa 17. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele.* Material arheologic descoperit în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. Desene de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa 18. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele.* Stâncă cu inscripții de la Cetățeni. Desen de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

https://biblioteca-digitala.ro

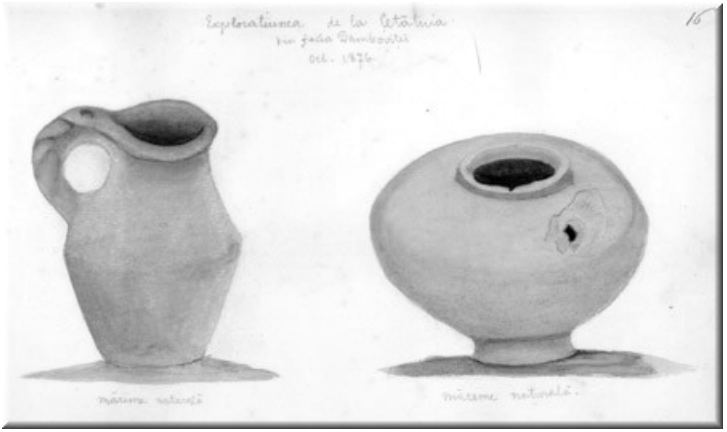

1

2

Planşa 19. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele.* Materiale arheologice din aşezarea geto-dacă de la Cetăţeni. Desen de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

https://biblioteca-digitala.ro

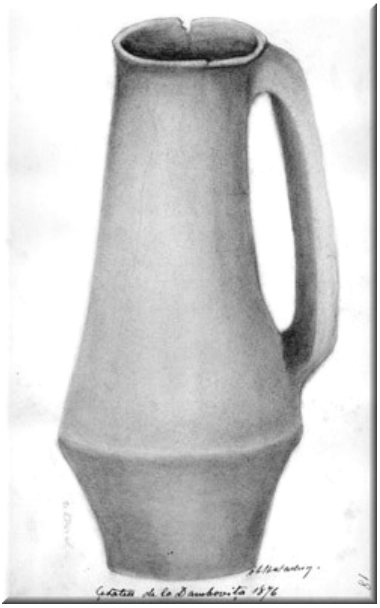
1

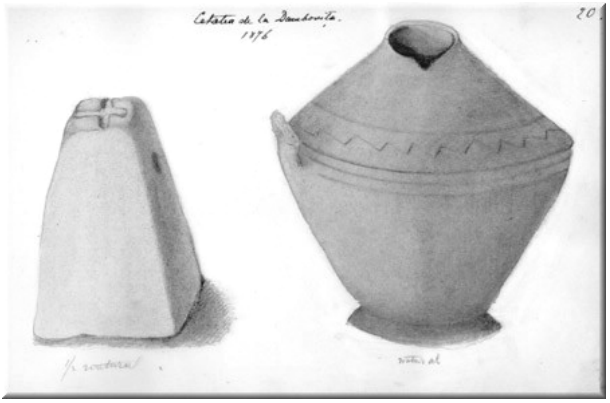
2

Planşa 20. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele.* Materiale arheologice din aşezarea geto-dacă de la Cetățeni Desen de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

https://biblioteca-digitala.ro

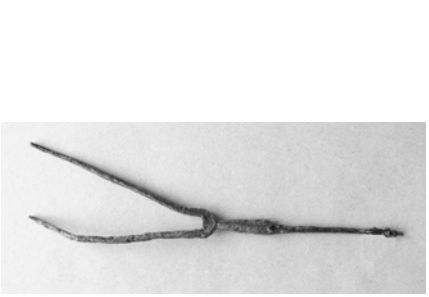

1

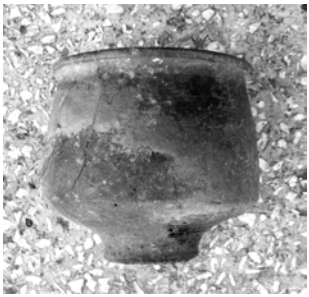

2

3

4

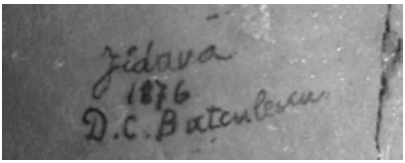

5

Planşa 21. Materiale arheologice descoperite de D. Butculescu în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova" (1-3), păstrate în prezent în colecția Muzeului Județean Argeş şi marcajele originale ale acestora (4-5). Foto D. M., 2008.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

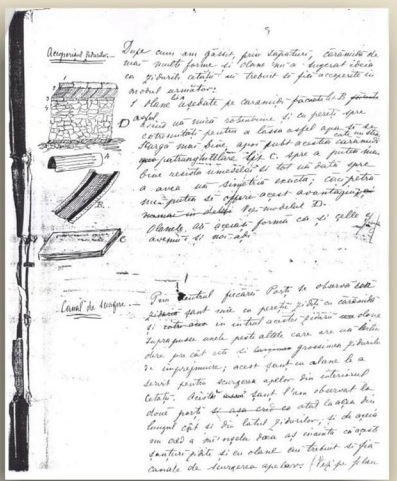

ISBN 978-973-88414-6-8

https://biblioteca-digitala.ro